

Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält

Mäns våld mot kvinnor - ett diskursivt slagfält

Reflektioner kring kunskapsläget

ANNE-LIE STEEN

Research Report No. 131 from the Department of Sociology
Göteborg University

© 2003 Anne-Lie Steen
Tryck: DocuSys, Göteborg
ISSN 0072-5099
ISRN GU-SOC-FR-131-SE

Abstract

Title: Mäns våld mot kvinnor – ett diskursivt slagfält. Reflektioner kring kunskapsläget. (Men's violence against women – a discursive battlefield. Reflections on the production of knowledge.)

Written in Swedish.

Author: Anne-Lie Steen

Research report from the Department of Sociology, Göteborg University

ISSN 0072-5099

ISRN GU-SOC-FR-131-SE

In Sweden, men's violence against women in close relationships, often named as women abuse, has for the last two decades been a topic in the women's movement as well as a topic on the political agenda, among them The Protection of Women's Integrity reform, resulting in different assignments to authorities both on a local and central level to work out different solutions to the problem. This report started off primarily as one of these assignments with the aim to present and discuss contemporary knowledge on women abuse in Sweden. The aim of the report has been somewhat extended but deals primarily with the production of knowledge about women abuse as stated in the original assignment from the National Board of Health and Welfare which also made the report possible by contributing economically.

The aim of the report is to explore what understandings are expressed in different texts concerning men's violence against women, the male perpetrator and the female victim and to discuss the implications of these specific understandings in relation to different practices assigned to deal with (and resolve) the problem. The report is based on approximately 150 texts, produced by those who have an academic interest in the question as well as by those who meet with the problem in their different professions and occupations.

The report consists of five sections. In the first two sections the problem is presented and discussed as a juridical one, as figures of different statistics of male violence, and as different official ways of defining and dealing with the problem. The third section is an overview of what definitions are given the status of truth, and by whom, thereby constructing a specific space of knowledge. Differences and similarities, changes and continuities over time are highlighted. At first sight there might seem to be a mutual understanding of the problem, one dominating discourse on how to understand male violence against women, expressed both by academic producers, representatives for women shelters and in political documentation, locating the problem within a gender-power perspective. Taking a closer look, the space of knowledge rather appears to be one of a struggle.

The struggle mainly has to do with how men's violence against women is conceptualised: (1) as an expression of male power or powerlessness; (2) the male perpetrator as gradually or totally different from other males; (3) male violence as culturally accepted or unacceptable acts of violence. The section concludes with an overview showing that the space of knowledge is a highly contested one where naming and defining of terms can be understood as a struggle for power on a discursive level.

The fourth section consists of a detailed outline of three different ways of locating and explaining the problem of male violence against women, namely as an individual, a marital or a societal problem. The section ends with a discussion on possible consequences of these perspectives. The examination is based on texts produced by three persons, chosen as representatives of opposite views. The section concludes with a discussion on whether these contradictory explanations partly might be understood as differences in objectives, goals and purposes of the studies.

The fifth section is to be understood as a provocative exploration of what problems and possibilities, in a broader sense, there may be, producing a certain form of knowledge on violence in intimate relationships, the male perpetrator and the female victim. The discussions focuses upon descriptions picturing violence as a bad but inevitable part of women life, naturalizing the problem; the question of equality, both as the problem and as the solution of the problem; descriptions of the female victim creating images of weakness, sickness and powerlessness; the problem of excluding or including same-sex partner violence in existing feminist theories, and the recurrent question of "why doesn't she leave?"

Keywords: violence against women, women abuse, domestic assault, Sweden

Förord

Denna rapport, en problematiserande översikt av det svenska kunskapsläget beträffande kvinnomisshandel, är till övervägande del resultatet av ett uppdrag från Socialstyrelsen inom ramen för de olika myndighetsuppdrag som finns angivna i regeringsproposition 1997/98:55 Kvinnofrid och för vilket docent Sven-Åke Lindgren vid Sociologiska institutionen varit projektansvarig. Ett speciellt tack riktas till Socialstyrelsen som gjort det ekonomiskt möjligt att skriva denna rapport. Ett särskilt tack riktar jag till Annika Eriksson, Socialstyrelsens projektledare för myndighetsuppdraget och tillika ansvarig för detta delprojekt, som varit behjälplig både under arbetets gång med tips av allehanda slag och värdefulla kommentarer till texten. Sven-Åke Lindgrens återkommande läsningar, välformulerade och strategiska kommentarer samt funktion som bollplank för allehanda funderingar har varit förutsättningen för att arbetet kunnat genomföras. Ett varmt tack till professor Ulla Björnberg som kommenterat seminarieversionen av rapporten liksom till docent Ingrid Sahlin vars kommentarer satt många spår i den slutliga versionen. Ett stort tack riktas också till de kolleger vid Sociologiska institutionen som bidragit med fruktbara kommentarer under arbetets gång. Tack också till ”mina” studenter i Kriminologi, kursmomentet ”Våld mot kvinnor”, som med sina frågor och kommentarer bidragit till förändringar och förtydliganden. Uppdragets ursprungliga utformning och syfte från Socialstyrelsen har till viss del ändrats och författaren, inte Socialstyrelsen, ansvarar för innehållet.

Göteborg, december 2003

Anne-Lie Steen

Innehållsförteckning

<u>Del I</u>	
<u>Rapportens Utformning och Uppläggning</u>	11
Syfte och Problemställningar	11
Positionering – Översiktens Utkikspunkt	13
Metod och Material	14
Begrepp och Avgränsningar	17
<u>Del II</u>	
<u>Mäns Våld mot Kvinnor – Offentliga Perspektiv</u>	20
Juridiska Perspektiv	20
Våldets Utveckling och Omfattning	22
<i>Våldet i fokus – offentlig statistik</i>	22
<i>Offret i fokus – omfångsundersökningar</i>	24
<i>Anmälningsbenägenhet och mörkertal</i>	25
<i>Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer</i>	26
Offentliga Förhållningssätt	27
<i>Ett principiellt avståndstagande från våld?</i>	28
<i>Politiska förhållningssätt till mäns våld mot kvinnor</i>	29
<i>Mäns våld mot kvinnor – ett folkhälsoproblem?</i>	30
<i>Sammanfattningsvis</i>	31
<u>Del III</u>	
<u>Mäns Våld mot Kvinnor – Kunskapsområdets Konstituering</u>	33
Sanning(s)ägande Aktörer	33
<i>Könsmaktsteori som disciplinär matris</i>	34
Empiriska Grunder	37
Kunskapsanspråk och Förklaringsvarianter	41
<i>Samhälle versus Individ</i>	42
<i>Kulturella konstruktioner av kön</i>	45
<i>Etnicitet</i>	47
<i>Grad- versus artskillnad?</i>	49
<i>Våldet som process</i>	52
<i>Uppbrottet – makt, maktlöshet eller motmakt?</i>	54
<i>Skuld och ansvar – makt, maktlöshet eller motmakt?</i>	56
I Mötet mellan Två Diskurser	59
<i>Sammanfattningsvis</i>	61

<u>Del IV</u>	
<u>Mäns Våld mot Kvinnor – Idealtypiska Synsätt</u>	63
Urvalsförfarande och Presentation	64
Våld som Sexualfientligt Beteende – ett Individproblem?	66
<i>Empiriska underlag</i>	66
<i>Könsmaktsteori som disciplinär matris?</i>	67
<i>Mäns våld – vems ansvar?</i>	68
Våld som Könskonstitueringsarena – ett Samhällsproblem?	71
<i>Empiriska underlag</i>	71
<i>Könsmaktsteori som disciplinär matris?</i>	72
<i>Mäns våld – vems ansvar?</i>	73
Våld som Tvivelaktig Handling – ett Äktenskapsproblem?	78
<i>Empiriska underlag</i>	78
<i>Könsmaktsteori som disciplinär matris?</i>	79
<i>Mäns våld – vems ansvar?</i>	81
Likheter, Skillnader, Konsekvenser	84
<i>Kunskapsanspråk och förklaringsvarianter</i>	85
<i>Könsmaktsteori som disciplinär matris?</i>	92
<i>Makt, maktlöshet eller vanmakt?</i>	93
<i>Mäns våld – vems ansvar?</i>	94
<i>Makt, våld och sexualitet?</i>	96
<i>Mäns våld – kulturellt tillåtet?</i>	97
<i>Avslutningsvis</i>	97
<u>Del V</u>	
<u>Problem och Möjligheter – Avslutande Reflektioner</u>	100
Trögföränderliga Förändringar	100
<i>Våld – ett nödvändigt ont?</i>	103
<i>Problematisk jämställdhet?</i>	105
<i>Offerbegreppets begränsningar</i>	
– eller vart tog alla arga kvinnor vägen?	107
<i>Kvinnors uppbrott?</i>	110
<i>En heterosexuell matris?</i>	115
<i>Den goda viljans diskurs?</i>	116
Mäns Våld mot Kvinnor – ett Diskursivt Slagfält	117
Litteraturförteckning	123

Del I

Rapportens Utformning och Uppläggnig

Denna rapport är till övervägande del resultatet av ett uppdrag från Socialstyrelsen inom ramen för de olika myndighetsuppdrag som finns angivna i regeringsproposition 1997/98:55 Kvinnofrid. Den ursprungliga uppgiften var att studera, diskutera och problematisera det svenska kunskapsläget när det gäller våld mot kvinnor, framförallt vad som oftast refereras till som kvinnomisshandel. I uppdraget ingick också att analysera konsekvenserna gällande behandling och stödåtgärder som impliceras av det rådande kunskapsläget och skiftande teoretiska ståndpunkter. Tidsmässigt avsåg uppdraget att studera kunskapsläget fram t.o.m. 1999. Rapporten har i sin nuvarande form till största delen behållit sin karaktär när det gäller hur och vad som skall studeras men utökats till att inkludera bidrag fram t.o.m. mars 2003, såsom avrapporteringar av olika myndighetsuppdrag i samband med kvinnofridspropositionen.

Rapporten består av fem delar. I del I behandlas studiens syfte, problemställningar, uppläggnig och genomförande. Del II är en beskrivning och diskussion av olika offentliga perspektiv på mäns våld mot kvinnor samt statistiska uppgifter kring våldets utveckling och omfattning. I del III presenteras och diskuteras kunskapsområdets framväxt, vilka aktörer som varit viktiga, samt olika förändringar och stabilitet över tid. Detta gäller både vilka kunskapsanspråk som ställs och av vem, liksom vilka förklaringsvarianter som förekommer. I del IV presenteras tre exempel från kunskapsfältet som får representera dess bredd, i förhållande till några för kunskapsområdet viktiga begrepp, vilket utmynnar i en diskussion kring hur/var skillnader, motsättningar och likheter kan identifieras. I den avslutande delen, del V, problematiseras konsekvenser av olika intagna ståndpunkter, kunskapsanspråk och förklaringsvarianter inom kunskapsfältet.

Syfte och Problemställningar

Med tanke på att det inom området idag redan finns ett flertal skrifter som kan betraktas som kunskapsöversikter, finns det anledning att fråga

sig vad just denna rapport kan bidra med. Förutom det övergripande syftet att skapa någon slags generell överblick över ett kunskapsläge har de flesta kunskapsöversikter också ett annat mål, som ibland, men inte alltid, är explicit uttryckt. Det kan exempelvis vara att skapa underlag för politiska beslut (Socialdepartementet 1983; SOU 1995:60) att utveckla en egen tes (Eliasson 1997) att fungera som handbok för t.ex. en viss yrkesgrupp (Widding Hedin 1997) att inventera delar av forskningsläget (Brottsoffermyndigheten 1996) eller att utgöra informations- och debattunderlag (JÄMFO 1989; Grant 1997).

Denna översikt syftar till att problematisera de antaganden och teorier som utmärker kunskapsområdet utifrån ett flertal aspekter. Det huvudsakliga intresset är att undersöka vad som idag betraktas som tillförlitlig kunskap och hur denna kunskap legitimeras liksom vilken betydelse detta har för vilka lösningar som skall anses adekvata eller möjliga.

Förutom att ge en översiktlig beskrivning av vad som anses vara relevanta antaganden om olika sakförhållanden inom kunskapsfältet och hur dessa skiftat genom undersökningsperioden syftar analysen till att;

I ett första steg, skärskåda och diskutera förekommande teorier med avseende på antaganden, innehållslig konsistens samt påståenden (hypoteser) om sakförhållanden och relationerna mellan dessa påståenden och den empiri som anförs i syfte att verifiera alternativt falsifiera teorin. Med detta avses inte (enbart) teorier i betydelsen sammanhängande hypoteser som prövas med hjälp av empiriska material och på så sätt kan verifieras eller förkastas. Det gäller snarare påståenden, antaganden, förklaringar, argument, begrepp och föreställningar som mer eller mindre lätt låter sig prövas empiriskt. Mer eller mindre teoretiska antaganden kan vara avsedda att skapa begriplighet om olika saker, allt ifrån hur våld mot kvinnor är möjligt, till varför enskilda individer brukar våld eller blir misshandlade. Med ett tidsperspektiv blir det också möjligt att se eventuella förändringar liksom stabilitet över tid.

I ett andra steg jämförs olika bidrags teoretiska utgångspunkter, empiri och resultat. Både likheter och skillnader lyfts fram. Poängteras bör att översikten inte tar sikte på att ingående presentera olika bidrag som kan sägas utgöra kunskapsfältet utan snarare inriktar sig på att problematisera hur dessa kommit att utgöra ett kunskapsfält. Skillnader och likheter kommer att mer ingående beskrivas och diskuteras i förhållande till tre för fältet relevanta exempel.

I ett tredje steg tas sikte på frågeställningar om vilka tänkbara konsekvenser som följer av olika teoretiska ståndpunkter. Konsekvenser avser här både vilka föreställningar om offer, gärningsperson och relationen mellan dessa, samt vilka behandlingsåtgärder, stödåtgärder, och förändringsmöjligheter som impliceras och möjliggörs.

I ett fjärde steg diskuteras vilka problem och möjligheter som kunskapsområdet står inför när det gäller några för området viktiga teman.

Positionering – Översiktens Utkikspunkt

Översikter och sammanställningar utgår från en viss förförståelse av vad som antas vara viktigt, relevant, nyttigt o.s.v. vid den tidpunkt då de skrivs. Med detta menas att kunskapsöversikter inte bara neutralt och objektivt avspeglar ett kunskapsläge. Resultatet bygger på och innehåller en mängd val. Att göra en kunskapsöversikt kan med andra ord inte förstås som att avbilda ett kunskapsfält utan måste snarare ses som en konstruktion som är beroende av ett flertal faktorer såsom uppdragets utformning, syfte, problemformulering, urval och metod, som har betydelse för perspektivering och tolkningar.

Inga texter går att läsa och diskutera utifrån en ”nollpunkt”. Vilken förståelseram man har när man läser en text bestämmer både vad som fokuseras i texten, som ett slags sorteringsverktyg, liksom vad i en text som uppfattas som mer eller mindre problematiskt. Att positionera sig själv har åtminstone två funktioner. Dels låter man läsaren bedöma de diskussioner och analyser som görs med vetskap om dess teoretiska förutsättningar. Dels gör positioneringen att man själv tvingas formulera och fundera över hur denna position påverkar läsning, återgivning och diskussion av materialet.

Genom mitt pågående avhandlingsarbete i sociologi, som handlar om konstruktionen av kön och sexualitet i den rättsliga praktiken, är jag sedan tidigare bekant med delar av kunskapsområdet. Detta kan underlätta, t.ex. att vara insatt i de begrepp som används och vad de refererar till men kan också verka förblindande när det gäller att upptäcka nya nyanser i materialet.

En vanlig föreställning idag är att våld mot kvinnor kan förstås utifrån en ojämlik maktfördelning mellan könen – en diskrepans som är beroende dels av materiella förhållanden, dels av kulturella föreställningar. Ett kulturellt betydelsesystem innebär här sociala gruppers trosföreställningar och värden, liksom språk, kunskapsformer, sunt förnuft, materiella pro-

duktioner, interaktionella praktiker, ritualer, levnadssätt m.m. som alltså kan förstås som mönster som organiserar socialt liv.

Texterna som utgör det empiriska underlaget i denna översikt har först och främst lästs och diskuterats utifrån dess egna antaganden och interna logik. För att kunna diskutera de olika bidragens problem och möjligheter i ett vidare samhällsligt perspektiv har en könsfaktsteoretisk förståelseram använts. Denna har också betydelse när det gäller att analysera de bidrag som själva intar ett sådant perspektiv, för att undersöka vad som avses, i vad mån och hur detta återspeglar sig i deras analys.

I min könsfaktsteoretiska förståelseram utgör föreställningar om kön, våld, gender/genus, makt, kontroll och sexualitet viktiga delar i samhällets organisations- och organiseringsformer på olika nivåer. Detta betyder att begreppet kön i sig innebär en hierarkiskt organiserad relation av manlig dominans och kvinnlig underordning som produceras, reproduceras, utmanas och förändras i en komplex process som inte går att förstå åtskiljd från samhällsstruktur, samhällsliga institutioner och praktiker.¹ Men det är inte en given struktur som i ett utgångsläge tas för given, utan den förstås som instabil, i behov av ett idogt arbete för att upprätthållas. Detta möjliggör ifrågasättanden och förändringar via en analys av de villkor som upprätthåller densamma.

Av specifikt intresse här är vilka föreställningar om manlighet och kvinnlighet, maskulinitet och femininitet, som produceras inom kunskapsområdet och hur dessa kan tänkas bidra till eller utmana naturliggjorda föreställningar om män och kvinnor. Det specifika problemet handlar inte bara om huruvida män framställs som förövare och kvinnor som offer, utan också i vad mån kvinnor och män uppfattas som olika, men komplementära, utifrån vad Butler (1993) kallar en heterosexuell matris.²

Metod och Material

Problematiseringen av kunskapsområdet kan förstås som en metateoretisk ansats. De olika bidragen som ingår i undersökningsmaterialet präglas av mer eller mindre explicita antaganden om vilka handlingar som våld mot kvinnor inkluderar, vad som gör våld mot kvinnor möjligt i dagens sam-

¹ Se t.ex. Liljeström (1990, 1998) för en utförligare diskussion kring makt, heterosexualitet och könssystem

² Se t.ex. Braidotti (1994); Grosz (1995); Fahlgren (1999) För en utförligare diskussion kring den heterosexuella matrisen och naturliggörandet av kön, se även del V i denna rapport.

hülle samt hur man kan minska eller få detta våld att upphöra. Utifrån denna ram konstrueras och diskuteras kunskapsfältet. Diskussionen berör alltså både olika teorier och modellers inre konsistens, förhållande till empiri, liksom förhållandet mellan olika angreppssätt och konsekvensen av dessa.

Kunskapsområdet betraktas som en konstruktion av antaganden och idéer, som på olika sätt artikuleras och görs tillgängliga. Delar av ett kunskapsområde kan naturligtvis artikuleras på ett flertal sätt, men det material som utgör underlag för denna rapport består av olika texter. De betraktas som viktiga delar i konstituerandet av kunskapsfältet, där det intressanta har varit att studera och diskutera fältets framväxt, dess kunskapsanspråk, stabilitet och förändring över tid. Detta har bland annat gjorts genom att se hur olika texter förhåller sig till varandra, refererar, polemiserar och avvisar antaganden och resultat.

I översikter kategoriseras oftast materialet på något sätt. Alla kategoriseringar har sina problem framförallt genom att de sällan är uteslutande. Analytiskt kan det ändå vara användbart att göra någon form av indelning av ett material för att öka överskådligheten och därmed förståelsen. Kategoriseringar görs ibland utifrån kriterier som vetenskaplig/icke vetenskaplig där det vetenskapliga ofta får stå för en högre sanningshalt och värde. Ibland görs de utifrån olika vetenskapliga discipliner som presenteras eller ställs mot varandra vad gäller teorier och angreppssätt. Ibland görs indelningar utifrån vetenskapsteoretiska kriterier, metodologiska och teoretiska utgångspunkter, verklighets- och kunskapssyn eller utifrån arbetets fokus på olika nivåer, t.ex. individ och samhällsnivå. Kunskapsproduktion kring våld mot kvinnor återfinns inom alla dessa kategorier. Den utmärks av att vara både kliniskt och praktiskt förankrad liksom akademiskt mångvetenskaplig.

I de översikter som finns inom området våld mot kvinnor klassificerar man ofta sitt eget material genom att avskilja sig mot traditionell forskning som då inte anses problematisera maktförhållanden mellan könen, eller genom att framhålla betydelsen av kunskap på en speciell nivå.

Alltför strikta klassificeringar riskerar emellertid att utelämna kunskap som inte ryms inom kategorierna som oftast framställs som uteslutande i stället för överlappande. Homogenitet betonas på bekostnad av heterogenitet, skillnad på bekostnad av likhet, inom och mellan olika kategorier. Många översikter riskerar genom sina kategoriseringar att bortse från kunskap producerad utanför eller separerad från en vetenskaplig kontext,

vilket kan få till resultat att endast vetenskapligt producerad kunskap framstår som legitim.³

Om man är intresserad av att se hur ett kunskapsområde växer fram, genom bidragandet av många olika kunskapsproducenters fundamentala antaganden framstår det som mer givande att inte utgå från förgivettagna avgränsningar och skillnader, som då också riskerar att reproduceras.

Urvalet av material har gjorts utifrån de från Socialstyrelsen givna direktiven som begränsats till att framförallt gälla kunskap om mäns våld mot kvinnor främst i nära relationer, det som vanligtvis betecknas som kvinnomisshandel. Avgränsningen är gjord med hänsyn till regeringspropositionen 1997/98:55 Kvinnofrid som avser just detta område. Både inomvetenskapligt producerad och utomvetenskapligt dokumenterad kunskap grundad i olika praktiker ingår. Exempel är t.ex. kunskap från kvinnojourer, brottsofferjourer, olika behandlingspraktiker, seminarier, projektarbeten, myndighetsrapporter, myndighetssamarbeten, kunskapsöversikter, akademiska avhandlingar, rapporter m.m.

Vissa begränsningar har gjorts av vilket material som utgör underlag för rapporten. Materialet skall finnas tillgängligt i svenska biblioteks databaser eller på olika myndigheters hemsidor på Internet. Övervägande del av materialet finns i databasen Libris och/eller Kvinnovetenskapliga samlingarna⁴. Materialets tillgänglighet har med andra ord fått styra om det skall vara med. Frågan om tillgänglighet har åtminstone två betydelser: (1) det måste finnas någon slags tillgänglighetsfaktor för att man skall kunna bedöma hur materialet ingår i ett bredare kunskapsfält; (2) materialet skall vara lätt åtkomligt för den som vill fördjupa sig i den refererade litteraturen.

För att finna relevant litteratur har sökningar gjorts på olika sökord relaterade till våld mot kvinnor⁵ i ett flertal databaser. Efter en första översiktlig granskning har en viss bortsortering skett av material som inte

³ Hos Eliasson (1997) liksom hos Widding Hedin (1999) och Kvarnmark & Tidefors Andersson (1999) sker kategoriseringarna utifrån hur olika vetenskapliga discipliner söker orsaker och förklaringar på olika nivåer. Detta säger möjligtvis något om vad som utgör en disciplins huvudsakliga studieobjekt, men riskerar bortse från överlappningar och likheter på bekostnad av en betoning av skillnader. Se även Eliasson (1992) för en indexerad bibliografi över svenska och internationella bidrag rörande kvinnomisshandel.

⁴ Databasen LIBRIS, Svenska biblioteks databas nås via <http://www.libris.kb.se>. De kvinnovetenskapliga samlingarna vid Göteborgs universitet nås via Databasen KVINNSAM, <http://www.ub.gu.se/samlingar/kvinn/kvinnsam/>.

⁵ De sökord som använts är kvinnovåld, våld mot kvinnor, kvinnomisshandel, familjevåld, woman abuse, family violence, violence against women, domestic violence.

behandlar det svenska kunskapsläget i enlighet med urval och avgränsningar. Det material som sedan kommit att ingå som underlag för rapporten består av ett ca 150 texter i rapport- och bokform samt ett 20-tal artiklar från fackpress. Texterna består av akademiska avhandlingar, rapporter och översikter, utvärderingar och översikter från olika myndigheter, dokumenterade erfarenheter från kvinnojobsarbete, dokumenterade erfarenheter från kliniskt arbete med offer och gärningspersoner liksom mer dokumentära bidrag i form av levnadsberättelser.

I huvudsak består materialet av texter som behandlar eller förhåller sig till svenska förhållanden eftersom syftet är att belysa det svenska kunskapsläget. När det gäller internationell litteratur är denna representerad i mycket begränsad omfattning för att i första hand se om det finns några avvikande teoretiska ansatser och analysmodeller som resulterar i andra konsekvenser än de svenska förklaringsmodellerna.

Fokus har sedan varit att, i det material som valts ut, se förändringar över tid samt om det finns genomgående teman som återkommer genom materialet. Förändringar och teman har sedan problematiserats och analyserats. Analysen fokuserar några olika dimensioner valda framförallt utifrån hur våld mot kvinnor diskuteras, vad som återkommer i olika beskrivningar och diskussioner och utifrån att de innehåller delvis konflikterande synsätt.

Förhoppningen är att ambivalenser, motsägelser och konflikter skall framträda tydligare. En första analysmall utarbetades som täckte mer generella och övergripande frågor och som sedan fick kompletteras utifrån nya frågor som aktualiserades i och med läsningen av materialet. De tematiska analyskategorierna har till övervägande del härletts ur det empiriska materialet, medan de teoretiska utgångspunkterna utgjort analysverktyg och på så sätt varit styrande för var huvudintresset i diskussion av materialet kommit att ligga. Några av de mer dominerande bidragen inom området, som också kommer att behandlas mer ingående, har varit utsatta för flera genomläsningar. Främst har det handlat om nödvändigheten att läsa bidragen i ljuset av varandra, för att se hur de förhåller sig till varandra.

Begrepp och Avgränsningar

Uppmärksamheten kring våld mot kvinnor är inte något nytt. Under slutet av 1800-talet riktade kvinnorörelsen uppmärksamheten på det våld som kvinnor utsattes för. Man skulle dock kunna säga att intresset för våld mot kvinnor fått en större och delvis annan uppmärksamhet i och

med den kvinno- och jämställdhetsrörelse som tog fart vid 1970-talets början. Även den lagändring, från enskilt till allmänt åtal, när det gäller misshandelsbrott inomhus, av icke grov karaktär, som sker 1982, ger våldsbrotten mot kvinnor status av ett problem för samhället och inte bara för de berörda individerna.⁶ Vad som tidigare betraktats som ett privat problem börjar härmed ses som ett samhälleligt. Våld mot kvinnor blir därmed föremål för empiriska studier och politiska beslut.

Tidsmässigt har, efter en första genomgång av materialet, valet stannat vid att göra 1979 till startpunkt för perioden. Startpunkten visade sig vara ganska given utifrån hur problemområdet växer fram i Sverige. Antalet texter är under tidsperiodens början mycket få för att mot slutet av perioden ha flerfaldigats.⁷

När man talar om våld mot kvinnor är det mycket ofta, explicit eller implicit, kvinnomisshandel som avses. Mer inkluderande begrepp används också såsom familjevåld och sexualiserat våld. En tydlig avgränsning som förtjänar att upprepas är att denna översikt och diskussion har begränsats till att främst handla om vad som i dagligt tal benämns kvinnomisshandel. Eftersom kunskapsöversikten syftar till att fånga olika uppfattningar liksom förändringar över tid om vad som kan betraktas som kvinnomisshandel, kan begreppet inte innehållsbestämmas i ett utgångsläge, förutom utifrån de avgränsningar som följer av uppdragets utformning.

Kvinnomisshandel rymms under flera olika övergripande kategorier såsom kvinnovåld, sexualiserat våld, familjevåld, könsrelaterat våld och på senare år även partnervåld.⁸ Även om det inte råder fullständig konsensus kring begreppet kvinnomisshandel kan man ändå i ett utgångsläge säga att det kommit att till övervägande del reserveras för mäns fysiska och psykiska våld mot en närstående kvinna som gärningsmannen har eller har haft en sexuell relation till. Även om våldet alltså kan ske i avslutade relationer anses relationen mellan parterna vara av betydelse för våldsförstå-

⁶ Man bör dock notera att denna förändring varit föremål för debatt under en mycket lång tid och inte kan härledas endast till 1970- och 80-talens feministiska rörelser. För en utförligare beskrivning se t.ex. Socialdepartementet (1983); Wendt Höjer (2002); Lövkrona (2001).

⁷ Mer material än vad som refereras till i texten, och som återfinns i litteraturförteckningen, utgör underlag framförallt för beskrivningen av förändringar inom kunskapsområdet.

⁸ I amerikansk och anglosaxisk litteratur finns en stor variation av begrepp som i sig säger något om inriktning och perspektiv på problemet. Några exempel är; intimate partner violence, family violence, wife abuse, domestic violence, intimate partner aggression, spouse abuse, violence in close relationships, women in violent relationships, wife assault, women battering.

elsen och dess konsekvenser. När begreppet mäns våld mot kvinnor används refererar detta oftast till mer övergripande diskussioner, antaganden eller teorier som antas gälla även utanför mer specifika typer av våld såsom t.ex. våldtäkt eller kvinnomisshandel, men även på senare tid inkluderar antaganden om våld i samkönade relationer. I rapporten används omväxlande både termen kvinnomisshandel och mäns våld mot kvinnor, främst av stilistiska skäl. Om någon skillnad åberopas, kommer detta att framgå av texten.

Sammanfattningsvis skulle man kunna beskriva vad studiens fokusering exkluderar, men som skulle ha kunnat vara relevanta aspekter att ta upp. Inriktningen på det svenska kunskapsläget avseende mäns våld mot kvinnor exkluderar i hög utsträckning den mycket stora kunskapsmassa som finns internationellt när det gäller samma problem. Studien berör inte heller explicit kunskap kring mäns våld mot kvinnor i krigssituationer, pornografi, prostitution och könshandel. Inte heller berör rapporten våld och sexuella övergrepp mot barn i allmänhet eller flickor i synnerhet. Endast översiktligt diskuteras kunskap om våld inom samkönade parrelationer⁹.

⁹ Materialet som ingår behandlar våld i nära relationer. Explicit och implicit avses i de olika texterna en heterosexuell relation, alltså mellan en man och en kvinna. Även om man i många av de senast publicerade svenska offentliga tryck inkluderar kunskapsanspråk som omfattar våld i homosexuella relationer, främst lesbiska, används ändå begreppet *mäns* våld mot kvinnor som övergripande förståelseram.

Del II

Mäns Våld mot Kvinnor - Offentliga Perspektiv

I denna del presenteras först juridiska perspektiv på våld och dess förändringar under tidsperioden samt konsekvenserna av dessa förändringar. På detta följer en redogörelse för våldets utveckling och omfång, både enligt statistiska uppgifter och omfångsundersökningar samt anmälningsbenägenhet och mörkertal. Avslutningsvis diskuteras officiella och principiella förhållningssätt till mäns våld mot kvinnor. Kapitlet avser både att visa på förändringar i reella tal avseende våldsutvecklingen, skiftningar i fokus avseende våld, offer och gärningspersoner samt att placera diskussionen inom ett samhällsligt förhållningssätt till våld.

Juridiska Perspektiv

Lagförändringen från enskilt till allmänt åtal som skedde 1982 beskrivs ofta som avgörande för synen på våld mot kvinnor. Med denna förändring betraktas, juridiskt sett, våld mot kvinnor inte längre som ett privat utan som ett samhällsligt problem. Detta kommer naturligtvis att få betydelse både när det gäller ansvaret för problemets lösning, men har också implikationer för rätten att definiera problemet.

Åtalsreglerna ändrades 1982 inte enbart som en följd av 1970-talets kvinnorörelse, utan hade föregåtts av en debatt som från och till varit föremål för olika förändringsförslag. År 1979 utvidgades uppdraget för 1977 års Sexualbrottskommitté till att även inkludera en översyn av reglerna för åtal vid kvinnomisshandel. Uppmärksamheten riktades mot att kvinnan på grund av sin rädsla för mannen avstår från att ange brottet eller återtar redan gjord anmälan. År 1981 föreslog denna kommitté ändringar i åtalsreglerna för misshandel på enskild plats. Här betonas hur ekonomiska och sociala orättvisor mellan könen liksom de strukturella spänningar som dessa förväntas kunna ge upphov till, utgör grundläggande förutsättningar för uppkomsten av kvinnomisshandel. Man menar vidare att det krävs en mängd olika åtgärder från samhällets sida för att på lång

sikt kunna åstadkomma några mer genomgripande förändringar (SOU 1982:61).

Tilltron till att förändringen från enskilt till allmänt åtal skulle leda till någon större förändring var emellertid liten. Däremot antogs att förändringen skulle bidra till en attitydförändring i förhållande till kvinnomisshandel samt att myndigheternas möjligheter att hjälpa utsatta kvinnor skulle förbättras. Främsta anledningen till förändringen uppgavs vara att man i det allmänna rättsmedvetandet ville jämställa kvinnomisshandel med annan misshandel och betona att även misshandel i hemmen är en brottslig handling.

Kvinnomisshandel finns inte som självständigt juridiskt begrepp utan betraktas rättsligt sett inom kategorin misshandel, som inbegriper tillfogandet av kroppsskada, sjukdom eller smärta. Med sjukdom avses inte bara somatiska sjukdomar utan också psykiskt lidande och psykisk chock. Men våld mot kvinnor kan juridiskt sett också förekomma i samband med andra brott med annan brottsrubricering, t.ex. mord, dråp och misshandel med dödlig utgång eller våldtäkt och andra sexuella övergrepp. Andra brottskategorier är hemfridsbrott, ofredande, olaga hot, skadegörelse och från och med 1999 den nya brottskategorin grov kvinnofridskränkning. När våld mot kvinnor beskrivs utifrån storleksmått är det oftast det våld som finns under kategorin misshandelsbrott som avses.

Förändringen från enskilt till allmänt åtal handlar också om synen på vilken grad av våld som samhället kan acceptera att kvinnor utsätts för och vilket ansvar som läggs på t.ex. individen eller familjen för att lösa problemen. Att olika krav på förändringar, framförallt juridiskt, har skapat stor oro för mäns rättssäkerhet liksom värnandet om familjen kan avläsas i offentliga utredningar liksom i olika remissvar. Detta gäller under hela perioden och inkluderar även reaktioner på Kvinnofridsutredningen, där både domare och jurister ifrågasätter en könsspecifik lagstiftning (Ds 1996:28). Wendt Höjer (2002) menar t.ex. att om det inte går att skriva in kön i lagen, kan inte heller problematiken diskuteras i termer av kön. Könet uppfattas då som något som inte bara saknar betydelse i den rättsliga ordningen utan också som något som kan rubba rättvisan.

Våld i hemmet och på gatan har tidigare likställts, vilket inneburit att våld mot kvinnor i hemmet visserligen inte ses som mindre straffvärdigt, men inte heller som kvalitativt annorlunda än våld på gator och torg. Det är först under 1990-talet som vi fått lagar som på ett tydligare sätt speglar skillnaden mellan den anmälda kriminalitetens utseende avseende kvinnor

och män. De juridiska förändringarna har framförallt handlat om att göra lagen neutral och generell. Våld mot kvinnor anses spegla det våldsamma samhället.

Våldets Utveckling och Omfattning

Våldets utveckling och omfattning kommer här att beskrivas utifrån officiell statistik, olika omfångsundersökningar samt med hjälp av analyser av anmälningsbenägenhet och mörkertal.

Våldet i fokus - offentlig statistik

Offentlig brottsstatistik visar att år 2002 polisanmäldes i Sverige 21 504 brott som avser misshandel mot kvinna (Brottsförebyggande rådet 2002c: tabell 100). När man i olika texter hänvisar till statistik som rör våld mot kvinnor brukar det göras utifrån brottskategorin misshandelsbrott. Sedan 1981 kan man i statistiken urskilja offrets kön för personer över 14 år. Barn betraktas fortfarande som en könsneutral kategori. Man kan dessutom utläsa om offer och gärningsperson varit bekanta eller obekanta med varandra liksom om brottet skett inom- respektive utomhus. Statistiken används för det mesta för att visa på ökningen av mäns våld mot kvinnor under en längre period. Förändringen följer en stadig kurva uppåt. År 1982, med nya åtalsregler, visar statistiken på 10737 anmälda misshandelsbrott mot kvinna.¹⁰ Perioden 1982-2002 uppvisar en fördubbling av antalet anmälda misshandelsbrott mot kvinna, men också en motsvarande ökning av misshandelsbrott mot män och mot barn.

Under de senaste tio åren har 75-80% av anmälda misshandelsbrott mot kvinnor begåtts av någon som är bekant med kvinnan (Brottsförebyggande rådet 2002b). Motsvarande siffra för männen som offer för misshandel av bekant är ca 35%. Övervägande del av dessa brott, cirka 60%, sker inomhus när det gäller brott mot kvinnor, medan motsvarande siffra för män endast är 20%. Förutom skillnaden mellan män och kvinnor som offer för misshandel i relation till gärningsperson finns alltså även en stor skillnad när det gäller var misshandeln sker, inom- respektive

¹⁰ Registreringen avser antalet brott och inte antalet personer. Antalet kvinnor och antalet brott överensstämmer alltså inte. En kvinna kan ha varit utsatt för flera brott.

utomhus.¹¹ Cirka 15% av det totala antalet misshandelsbrott resulterar i domar, strafförelägganden och åtalsunderlåtelse.

Under 2000-talets första år kan man, till skillnad mot tidigare under perioden, se en förändring av förklaringar till varför så få fall leder till åtal. Tidigare har man, från rättsligt håll, framförallt hos polisen, pekat på kvinnors bristande samarbetsvilja som en helt igenom plausibel förklaring (Brottsoffermyndigheten 2000; Justitiedepartementet 1981; Socialdepartementet 1983; Lundberg 2001; SOU 1995:60). Nu betonas istället vikten av att förbättra förstahandsåtgärder såsom bevissäkring, ett effektivare utredningsarbete, gärna med åklagare involverade i rättsprocessen i ett tidigare stadium, liksom snabbare lagföring. Nya hjälpmedel för att underlätta arbetet har tagits fram, exempelvis digitalkamera, åtgärdskort, särskilda blanketter för att registrera skador osv.

Från och med den 1 juli 1998 finns ytterligare en brottskategori som rymmer misshandelsbrott mot kvinnor, grov kvinnofridskränkning. Etablerad kunskap om kvinnomisshandelns karaktär ligger till grund för denna nya brottskategori. Grov kvinnofridskränkning syftar till att tydliggöra och skärpa straffet för olika kränkande och upprepade handlingar av en man mot en kvinna i en äktenskapsliknande relation. Brottet kan exempelvis avse misshandel, ofredande, hemfridsbrott och sexuellt tvång där den avgörande skillnaden är att de olika brotten skall bedömas tillsammans, inte var för sig, och därmed kunna resultera i strängare straff än summan av de enskilda gärningarna bedömda var för sig. Grov kvinnofridskränkning utgör huvuddelen av de anmälda fridsbrotten och uppgår år 2002 till 1571 varav 184, cirka 12% resulterat i domar, strafförelägganden och åtalsunderlåtelse (Brottsförebyggande rådet 2002c: tabell 100; tabell 420). En stor del av brotten begås av gärningsmän som redan är kända för rättsväsendet för upprepat våld mot nuvarande eller tidigare kvinna (Brottsförebyggande rådet 2000).

Antalet anmälningar har ökat kontinuerligt efter att lagen förändrats den 1 januari 2000. Det finns emellertid stora variationer i vad mån den nya lagparagrafen används. Storstadsregionerna har större antal anmälda brott per capita. Regionala variationer kan förstås både som att valet av tillämpningen av bestämmelserna varierar, liksom att vissa regionala insatser både inom rättsväsendet och utanför kan ha betydelse. En av avsik-

¹¹ Talen har räknats fram utifrån aktuell statistik från Brottsförebyggande rådet avseende år 2002. Tabell 100 Hela landet. Anmälda brott, totalt, efter brottstyp och tabell 420 Personer lagförda för brott efter huvudbrott och huvudpåföljd m.m. 2002.

terna med den nya bestämmelsen var att fånga in tidigare okända gärningsmän som begår mindre allvarliga (ur ett rättsligt perspektiv), men upprepade brott. Från Brottsförebyggande rådets sida menar man att lagen, i nuläget, inte fått denna effekt, men lagen kan ändå, menar man, sägas ha en upplysande effekt vad avser våldets utseende (BRÅ APROPÅ 1/2001).

Offret i fokus - omfångsundersökningar

Med anledning av att offentlig brottsstatistik inte ger möjlighet att veta gärningspersonens kön i enskilda fall, samt typ av relation mellan offer och gärningsperson vid misshandelsbrott,¹² har Brottsförebyggande rådet nyligen genomfört en mer ingående och detaljerad kartläggning som komplement till officiell statistik av våld mot kvinnor i nära relationer (Brottsförebyggande rådet 2002b).

Våld mot kvinnor avgränsas i denna undersökning till att avse fysisk misshandel. Rapporten visar att cirka två tredjedelar av den polisanmälda misshandeln mot kvinnor av bekant utgörs av våld från en man som kvinnan har eller har haft en relation med.¹³ Undersökningen visar vidare att de kvinnor som uppger att de varit utsatta två gånger för misshandel av en man i nära relation löper större risk att bli utsatta på nytt och kan därför betraktas som en riskgrupp. Studien visar också att risken för upprepat våld är som störst i nära anslutning till att polisanmälan gjorts.¹⁴

År 2001 presenterades den första svenska undersökningen som både bygger på ett större statistiskt material och ingående problematiserar och definierar både relations- och våldsbegreppet. Rapporten "Slagen dam" (Lundgren m.fl., 2001) bygger på ett statistiskt urval omfattande 10 000 av Sveriges kvinnor, i åldern 18-64 år. 350 frågor har ställts som täcker en mängd olika typer av handlingar mot kvinnor, varav de flesta, men inte alla, är kriminaliserade. Frågorna handlar både om konkreta fysiska våldshandlingar, sexuella trakasserier och kontrollerande beteenden.

¹² När det gäller relation mellan offer och gärningsperson inkluderar begreppet bekant visserligen mer än att man känner varandra till namn eller utseende, men avser också sådana kategorier som t.ex. taxiförare, ordningsvakter eller liknande som offer, liksom då kontakten har gällt t.ex. langning eller prostitution.

¹³ I genomgången av polisakterna har man utgått från att nära relationer avser relationer mellan män och kvinnor, vilket gör att eventuellt våld i samkönade relationer hamnar i "icke-relations" kategorin.

¹⁴ Man bör vara uppmärksam på att den absolut största kategori av relation till förövaren som anges i denna undersökning, inte kan hänföras till "nära relation" utan till kategorin "klient, patient, elev" (Brottsförebyggande rådet 2002b:20).

I denna undersökning är det offret för våldet som stått i fokus. Frågorna har strukturerats utifrån kvinnans relation till gärningsmannen, i stället för typen av gärning. På detta sätt kan man skilja på våld inom och utom en sexuell relation. Undersökningen visar att våld mot kvinnor tar sig mycket skiftande uttryck, är vanligt förekommande och någorlunda jämnt fördelat över olika samhällsskikt. Resultaten visar också på uppenbara brister i empiriskt grundad kunskap om våldets olika vålds- och kontrollformer vid sidan av fysiskt våld samt kvinnors olika reaktioner på våldshändelser. Man bör dock vara uppmärksam på att undersökningens sätt att presentera sina resultat bygger på grundantagandet *att*, inte *om*, mäns våld mot kvinnor är vanligt i Sverige idag.

Olika perspektiv, urval samt definitioner både av vad som inkluderas i begreppen våld och misshandel, liksom vad som avses med relation och bekant gör att siffror inte på ett enkelt sätt kan jämföras. Det är naturligtvis viktigt att uppmärksamma dessa skillnader i syfte, tillvägagångssätt och definitioner när man tolkar och jämför siffrorna. Den bristande jämförbarheten behöver emellertid inte betraktas som ett problem, utan kan i stället användas för att få en mer nyanserad bild av problemområdet.

Anmälningbenägenhet och mörkertal

I Brottsförebyggande rådets ovan refererade rapport (2002b) analyseras såväl anmälningbenägenhet som mörkertal. När det gäller anmälningbenägenheten menar man att denna inte bara handlar om offrets benägenhet att anmäla utan troligen också om allmänhetens vilja. Här påtalas t.ex. betydelsen av gärningsmannens och offrets sociala och ekonomiska position, liksom utbildningsnivå, yrke, ställning i yrkeslivet och eventuellt missbruk. Samma faktorer kan också antas ha betydelse när det gäller både uppmärksamhet och därmed anmälningbenägenhet/möjlighet hos olika berörda myndigheter liksom hos hälso- och sjukvård som kommer i kontakt med relationsvåld.

När det gäller mörkertalet för våld i nära relationer, som avser mans misshandel av kvinna i närstående relation, uppskattas denna till storleksordningen 4-5. Utifrån 2002 års officiella brottsstatistik avseende misshandelsbrott, och med hänsyn tagen till hur många av dessa som kan beräknas avse en nära relation mellan offer och gärningsperson, skulle det totala antalet fall hamna på 65-80.000 per år.

Den ökning som statistiken kring anmälda brott visar kan spegla en reell ökning av antalet misshandelsbrott, men andra faktorer som ökad an-

mältningsbenägenhet måste också vägas in. När man diskuterar olika förklaringsfaktorer görs detta utifrån antaganden om att det råder specifika villkor när det gäller våld mot kvinnor.

Ofta hänvisas till att en ökad uppmärksamhet i samhället kring denna brottskategori har gjort det möjligt att kategorisera vissa handlingar som misshandel, vilka tidigare inte hamnat i en brottskategori. Medial uppmärksamhet, debatter och olika informationskampanjer kan också bidra till en ökad anmälningsbenägenhet. Handlingar som tidigare inte uppfattats som misshandel, vare sig av offer, rättsväsendet eller allmänhet, blir möjliga att anmäla. Statsmaktens sätt att prioritera och understryka allvaret i frågan torde också ha betydelse för anmälningsstatistiken, liksom förändrade rutiner hos polis och åklagarväsende i uppföljning och registrering av olika händelser. Förklaringarna har stor betydelse för hur man väljer att bemöta ökningen av antalet anmälningar, d.v.s. vilka åtgärder som är viktiga att sätta in.

Av de återkommande levnadsnivåundersökningarna (ULF) och Statistiska centralbyråns rapportserie "Offer för vålds- och egendomsbrott", liksom i Brottsförebyggande rådets arbetsplatsundersökning (2002b) och i omfångsundersökningen "Slagen dam" (Lundgren, m.fl. 2001) framkommer att mycket få kvinnor anmäler det våld de blivit utsatta för. Den vanligaste förklaring som kvinnorna lämnar till att de inte anmält våldet är att det upplevts som bagatellartat. Här kan det vara på sin plats att fråga sig om den massmediala bilden av kvinnomisshandel med dess starka betoning på svåra fysiska skador kan få som oförutsedd effekt att kvinnor utsatta för annan form av misshandel, eller med "lättare" skador inte kan identifiera sig med denna offerbild och därför bagatelliserar det våld de utsatts för och därmed också i mindre grad anmäler det. Man skulle också kunna tänka sig att den massmediala bilden kan bidra till att kvinnor känner större rädsla både för våldet i sig och för att våldet skall öka, vilket kan bidra till en ökad anmälningsbenägenhet.

Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer

I statistik över misshandelsbrott mot kvinna ingår inte misshandel, eller andra handlingar som resulterar i dödlig utgång. Brottsförebyggande rådets rapport "Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer" (Brottsförebyggande rådet 2001) visar att det dödliga våldet mot kvinnor i nära relationer under 1990-talet minskat med cirka 30% i jämförelse med 1970-talet. Minskningen förklaras med hjälp av tre förändringar som skett under den

mellanliggande tidsperioden i det svenska samhället: (1) Ökad uppmärksamhet och medvetenhet om problemet antas ha lett till ökade möjligheter för kvinnor i riskzonen att få fysiskt skydd, bland annat hos kvinnojourerna; (2) En förändrad lagstiftning har gjort att samhället antas kunna reagera tidigare i våldsprocessen och därmed förhindra att våldet leder till döden; (3) Framsteg inom sjukvården kan ha minskat antalet offer som avlidit av sina skador.

Man skulle alltså kunna säga att den ökade anmälningsbenägenheten bidragit till att det dödliga våldet minskat. Anmälan eller andra sätt att påtala problemet är däremot inte något som med automatik kan sägas bidra till en minskning, eftersom materialet också visar att det är vanligt att de kvinnor som blev offer för det dödliga våldet tidigare hade polisanmält våld eller hot om våld. I rapporten menar man att kvinnor utsätter sig för en onödig risk att bli dödade då de är rädda för att lämna den man som misshandlar dem. Denna rädsla, menar man, har sin upprinnelse i den massmediala uppmärksamheten kring dödligt våld mot kvinnor som ofta lyfter fram risken med att lämna en misshandlande man. På samma gång som man alltså i rapporten betonar att kvinnor som blivit offer för det dödliga våldet ofta har polisanmält tidigare våldshändelser, pekar man på vad som antas vara någon form av obefogad rädsla för att lämna mannen som bidragande orsak till det dödliga våldet. I vad mån bristande resurser och kunskap från samhällets sida, när det gäller anmälan av våld, liksom separation från mannen, leder till onödiga risker för dessa kvinnor att bli dödade problematiseras inte.

Hydén (2001) forskning om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess visar emellertid att rädslan för att dö snarare utgör en viktig vändpunkt i kvinnors liv när det gäller att lämna den misshandlade mannen. Förutom de tre faktorer som anges ovan som orsak till det minskade dödliga våldet kan man alltså också tillfoga att den ökade uppmärksamheten kring kvinnoemisshandel och dödligt våld medfört att misshandlade kvinnor bryter upp ur relationen i omsorg om sitt liv, i betydelsen skillnad mellan liv och död.

Offentliga Förhållningssätt

Olika undersökningar gällande mäns våld mot kvinnor ger olika svar på frågan om hur vanligt förekommande detta våld är, liksom hur stort mörkertalet kan antas vara. Detta beror delvis på skillnader i definitioner, framförallt gällande vilka handlingar som skall klassificeras som våld (vil-

ket är perspektiv och teoriberoende), men också utifrån olika mätmetoder. Att mäns våld mot kvinnor är ett problem som ökat är man däremot överens om i de flesta undersökningar. Nedan kommer några olika officiella och principiella förhållningssätt till våld generellt och mäns våld mot kvinnor specifikt, att diskuteras.

Ett principiellt avståndstagande från våld?

Eftersom antalet anmälda misshandelsbrott ökat proportionellt lika mycket under tidsperioden mot både män och kvinnor framstår det även som intressant att titta på mer allmängiltiga förklaringar till våld. Balvig (2000) hävdar att 1900-talet är ett århundrade som utmärks av att vi tar avstånd från och känner avsky inför våld, något som i sin tur, troligen bidrar till att våldet minskar i stället för ökar. Han menar att våld och fysisk åga tidigare utgjorde ett framträdande drag i vardagslivet, inte bara för kvinnor, utan också för t.ex. barn och tjänstefolk.

Balvig hävdar att det offentliga förhållningssättet under 1900-talet varit att avskaffa rättigheter att ta till våld i olika situationer, skapa nya brottskategorier och skärpta straff för våldsbrott. Föreställningar om rätten till fysisk integritet samt vår referensram för fysiskt lidande kan därmed sägas ha förändrats. Detta innebär att ökningen av antalet anmälningar måste sättas i relation till en ökad uppmärksamhet och mindre tolerans för aggressiva handlingar oavsett vem dessa riktar sig mot. När det gäller våldsutvecklingen generellt sett anses den stora ökningen framför allt utgöras av anmälningar av vad som tidigare sågs som lindrigt våld eller hot om våld.

Samtidigt som man alltså kan se hur en omdefiniering sker av fysiska aggressioner till att betraktas som våld, som därmed också i stigande grad blir polisanmält, kan man också se hur vissa fysiska aggressioner inte inkluderas i en våldsproblematik. Ett exempel på detta är att kvinnor, i många av de undersökningar som finns, i mycket hög grad bagatelliserar det våld de utsätts för, liksom att både män och kvinnor använder sig av olika omskrivningsstrategier för våld.¹⁵

Balvig (2000) diskuterar våld på ett könsneutralt sätt som förbiser betydelsen av olika könsspecifika kontextuella sammanhang. Vad Balvig

¹⁵ Se även Åkerström (1997) som visar på en motsatt definieringsproblematik när det gäller äldre människors våldsanvändning inom institutionsvård, vilket ofta inte betraktas som våld. Denna motsatta definieringspraktik kan betraktas som ett exempel på omförhandling på en kontextualiserad konkret nivå.

diskuterar är snarast ett offentligt principiellt förhållningssätt till aggressiva handlingar med betoning på mellanmännsliga situationer. I mötet med konkreta fall, inom specifika kulturella kontexter, måste hänsyn tas till att omförhandlingar av det principiella sker, vilket gör att aggressiva handlingar är beroende av specifika kontexter, där kön och relation har stor betydelse för att betraktas som våld.¹⁶ Inte heller synliggörs den gloriifiering och det förhålligande av våld som t.ex. uttrycks på film och i olika dataspel och som berör en stor allmänhet.

Diskussionen avser inte att förringa vare sig mängden av eller allvaret i det våld kvinnor blir utsatta för utan syftar till att problematisera förhållandet mellan anmälningsbenägenhet och faktisk ökning av våldet, eller mellan en principiell och en kontextualiserad förståelse av våld.

Politiska förhållningssätt till mäns våld mot kvinnor

Det principiella avståndstagandet från mäns våld mot kvinnor är tydligt även i tidiga politiska dokument. Wendt Höjer (2002) har i sin avhandling "Rädslans politik" undersökt hur mäns våld mot kvinnor hanteras i svensk offentlig politik avseende kvinnomisshandel och våldtäkt under perioden 1930-tal till 1990-tal.

Under den första perioden, 1930-talet, visar Wendt Höjer hur våld mot kvinnor visserligen förs upp på dagordningen, vilket möjliggör en problematisering. Denna kommer dock att handla om barnens bästa, samhällsutvecklingen och den allmänna samhällsmoralen. Förståelsen av våld som en naturlig och privat aspekt av sexuell samvaro gör att problemet omformuleras till könsneutrala problem som osynliggör våldet som ett könspolitiskt problem (Wendt Höjer, 2002:87).

I början av 1970-talet är det våldtäktsproblematiken som diskuteras politiskt, medan det först i slutet av detta decennium uppstår en debatt kring våld mot kvinnor i hemmet. Wendt Höjer menar att kvinnomisshandel framställs i offentliga dokument som ett nyupptäckt problem, men menar att det snarare kan betraktas som nyuppväckt. Under 1970- och 1980-talen handlar det om individens lika rätt till kroppslig och sexuell integritet. Våld mot kvinnor kan sägas etableras på den politiska dagordningen eftersom det regelbundet återkommer i debatten. Reformen och

¹⁶ Se Jeffner (1998) som visar på det handlingsutrymme som uppstår mellan en principiell förståelse och en konkret förståelse av vad våldtäkt är. Se även Estrada (1999) för en diskussion om fysiska aggressioner i skolmiljö som i stigande grad definieras som ungdomsvåld och därmed också blir polisanmält.

åtgärds paket föreslås där kvinnomisshandel främst framstår som ett socialt problem som kräver omsorg, vård och behandling.

Perioden uppvisar också reformer såsom nya åtalsregler, besöksförbud och målsägandebiträde. I officiella politiska dokument påpekas emellertid att de ändrade åtalsreglerna från enskilt till allmänt åtal inte skall förstås som en specifik kvinnoreform utan syftar till att göra lagen mer könsneutral. Ett spänningsläge växer fram mellan en könsneutral och en könsspecifik problematisering. När diskussionen blir könsspecifik handlar det om kvinnors fysiska underlägsenhet. Våld mot kvinnor blir del av det allmänt förkastliga våldet och den övergripande våldsproblematiken i samhället. Kvinnomisshandel kopplas då också till det generella våldet och attityder till våld i samhället i stort (Wendt Höjer 2002).

Regeringspropositionen (Prop.1997/98:55) om Kvinnofrid utgör ett viktigt politiskt dokument som beskriver våldet med delvis andra särdrag än annan våldsbrottslighet. Här betonas att kunskaperna om mekanismer bakom våldet, åtgärder för att stödja, skydda och hjälpa brottsoffer samt straffa förövarna måste utvecklas. Först i och med Kvinnofridsutredningen införs på den politiska arenan en problematisering som bygger på antaganden om det patriarkala samhällets förhållande mellan kön och makt (Wendt Höjer 2002). I Kvinnofridspropositionen påpekas också att ny lagstiftning inte kan lösa problemet utan att attitydförändringar liksom insikter om den manliga kulturens kopplingar till våld mot kvinnor måste uppmärksammas (Prop.1997/98:55).

Internationellt sett utgör den deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor som FNs generalförsamling antog 1993 ett viktigt dokument. Deklarationen beskriver våld mot kvinnor som en könsbetingad handling där handlingens resultat står i fokus och där kvinnors egna upplevelser vare sig det gäller handlingar av fysisk, sexuell eller psykisk karaktär eller hot om sådana handlingar, obetingat om det sker offentligt eller privat, är de olika nationernas ansvar. I FNs senaste handlingsprogram påpekas också att våld och hot om våld ingjuter rädsla och osäkerhet i kvinnors liv, vilket här torde inkludera alla kvinnors liv (Europarådet 2002).

Mäns våld mot kvinnor – ett folkhälsoproblem?

Oavsett att olika mät- och registreringsmetoder kan ge inbördes något olika siffror är antalet anmälda misshandelsfall så höga att man ofta talar om ett folkhälsoproblem. I olika myndighetsrapporter, speciellt av senare

datum, tas problemet ofta upp som ett folkhälsoproblem.¹⁷ Även internationellt kan man se denna beskrivning av problemet. Världsbankens rapport, exempelvis, lyfter fram våldet som en av de stora globala hälsofaraorna för kvinnor med följder som ökad dödlighet, invalidisering, könssjukdomar, depressioner, kronisk smärta, drogberoende och självmord. I Världsbankens rapport beskrivs denna hälsofara utifrån att kvinnor, i det patriarkala samhället, placeras i en position av kroppslig utsatthet, såväl i det offentliga som i det privata. Man menar att för män saknas ett motsvarande överhängande hot mot den kroppsliga och sexuella integriteten. Oavsett om vissa handlingar är kriminaliserade eller inte så menar man att de har en negativ effekt för kvinnor (World Development Report 1993).¹⁸

Sammanfattningsvis

Sammanfattningsvis kan man säga att förändringarna från enskilt till allmänt åtal år 1982 har haft stor betydelse vad gäller officiella och principiella förhållningssätt till mäns våld mot kvinnor som ett samhällsproblem, även om det är först under 1990-talet som vi fått lagar som på ett tydligare sätt avspeglar de skillnader som den anmälda kriminalitetens utseende uppvisar.

Mäns våld mot kvinnor återfinns inom en rad brottskategorier men beträffande uppgifter om storleksordning är det framförallt brottskategorin misshandel mot kvinna som avses. Denna brottskategori har fördubblats under undersökningsperioden 1979-2003 och motsvaras idag av cirka 20 000 anmälningar per år. Detta har lett till att man både i Sverige och internationellt börjat behandla mäns våld mot kvinnor som ett folkhälsoproblem.

Det saknas tillförlitlig statistik som kan upplysa om gärningspersonens kön, liksom hur relationen ser ut mellan gärningsperson och offer. Diskussionerna har emellertid ofta handlat om mätproblem och inte definieringsproblem av det våld kvinnor utsätts för. Under perioden har olika undersökningar genomförts för att söka kunskap om vilka relationer som

¹⁷ Övervägande del av den litteratur som behandlar våld mot kvinnor i olika former finns katalogiserad på svenska bibliotek under beteckningen V – Medicin och dess underavdelningar. Detta oavsett var och av vem de är producerade. Texter som är producerade inom de vetenskapliga disciplinerna medicin och folkhälsovetenskap finns däremot oftast tillgängliga endast på speciella medicinska bibliotek. Se även not 23.

¹⁸ Se även Heimer & Nylén (1999) som talar om kvinnomisshandel som en "tyst epidemi".

finns mellan offer och gärningspersoner i olika våldssituationer, liksom hur våldsbrotten och ett generellt förhållningssätt till våld i samhället påverkat anmälningsbenägenheten.

Reformer avseende statistiska uppgifter och dess tillförlitlighet liksom olika omfångsundersökningar har inriktats på offret samt dess relation till gärningspersonen. Gärningsperson och brott har varit av sekundärt intresse. Nya brottskategorier som utvecklats under senare del av undersökningsperioden har däremot haft brottet och föreställningar om det specifika i mäns våld mot kvinnor som utgångspunkt för förändringar i lagstiftningen, t.ex. grov kvinnofridskränkning. Gjorda undersökningar visar på att det finns komplexa samspel mellan ökad uppmärksamhet kring problemet, förändrade rutiner hos t.ex. åklagarväsende och hälso- och sjukvård och ökad anmälningsbenägenhet.

Del III

Mäns Våld mot Kvinnor – Kunskapsområdets Konstituering

I denna del beskrivs hur kunskapsområdet vuxit fram från början av 1980-talet fram till idag. Genom mer ingående beskrivningar av några för området viktiga antaganden diskuteras hur olika aktörer kommit att påverka kunskapsområdet samt hur en specifik tolkningsram blivit såväl vetenskapligt och ideellt som politiskt dominerande.

Sanning(s)ägande Aktörer

I Sverige har studier och forskning kring våld mot kvinnor främst vuxit fram under 1980- och 90-talen¹⁹, med en markant ökning av intresset kring dessa frågor från 1990-talet och framåt. Avhandlingar, rapporter och uppsatser har producerats inom en rad olika discipliner och ämnesområden såsom psykiatri, psykologi, medicin, sociologi, kriminologi, juridik och socialt arbete vilka mer eller mindre berör våld mot kvinnor. Dominerande bland 2000-talets aktörer är myndigheter som genom olika regeringsuppdrag²⁰ aktiverat sig i mycket hög utsträckning inom kunskapsområdet.

De första åren av 2000-talet präglas av slutrapporteringar från olika berörda myndigheters projekt som initierats och utförts som ett resultat av kvinnofridspropositionen (1997/98:55). Samverkansprojekt mellan olika myndigheter har inletts. Dessa har resulterat i nya modeller och handböcker, riktade till olika yrkesgrupper för att bemöta främst våldets offer, men också i begränsad omfattning gärningspersoner. Detta innebär att fler aktörer hävdar sin kunskap.

¹⁹ Karin Alfredsson (1979) med sin bok ”Den man älskar agar man?” från 1979 kan betraktas som en av pionjärerna i Sverige när det gäller att i bokform dokumentera och belysa kvinnomisshandel, en term som vid denna tidpunkt inte existerar officiellt. För en ingående genomgång och diskussion om politiseringen av problemet, se Wendt Höjer (2002).

²⁰ Regeringen har via regeringspropositionen 1997/98:55 *Kvinnofrid* uppdragit till flera myndigheter att bidra till kunskapsutveckling generellt och till metod- och kunskapshöjande insatser när det gäller specifika yrkesgrupper. Exempel på rapporter som ett resultat av detta uppdrag är Brottsförebyggande rådet 2002, 2002a, 2002b, 2003; Brottsoffermyndigheten 2000; Justitiedepartementet 2001; Socialstyrelsen 2002a, 2002b, 2002c.

Kunskap har producerats inom olika institutioner såsom polis, rättsväsende, hälso- och sjukvård, socialtjänst och kriscentra, liksom inom olika ideella rörelser som kommer i kontakt med kvinnor som utsatts för våld eller män som använt våld mot kvinnor. Förutom att nya verksamheter, både professionella och ideella, har utvecklats liksom samarbeten mellan dessa, har också ett flertal nya befattningar skapats såsom t.ex. kvinnofridssamordnare och barnsamordnare. Massmedial uppmärksamhet, både i press, radio och TV, liksom den politiska uppmärksamheten kring våld mot kvinnor, både nationellt och internationellt, har ökat från 1990 fram till dags datum.²¹

Jakobsson (1997:168) menar att bilden idag av den misshandlade kvinnan är relativt entydig. Våld mot kvinnor är enligt denna bild "...ett extremt och frekvent våld som ett passivt, kvinnligt offer utsätts för". Kvinnan antas vara offer för systematiska och upprepade våldshandlingar och hennes förövares främsta syfte är att dominera och kontrollera." Den ovan beskrivna bilden av det våld kvinnor blir utsatta för, kan sägas ligga till grund för att våld mot kvinnor i hemmet kommit att betraktas både som en specifik kriminell handling som skiljer sig från misshandel generellt och som ett socialt problem som legat till grund för ny lagstiftning, såsom besöksförbud och grov kvinnofridskränkning. Detta kapitel avser att visa på hur denna specifika förståelse av mäns våld mot kvinnor vuxit fram genom årens lopp, i ständiga konfrontationer med annorlunda uppfattningar om problemet, där kunskapsområdets antagna homogenitet samt dess eventuella konsekvenser mer ingående kommer att diskuteras.

Könsmaktsteori som disciplinär matris

När man gör litteratursökningar på ämnesområdet utifrån sökord som "sexualiserat våld", "våld mot kvinnor", "kvinnomisshandel" och "familjevåld" visar det sig att inom en övervägande del av denna litteratur kategoriserar man sig själv som feministisk, kvinnovetenskaplig eller könsteoretisk. De olika bidragens fokus, empiri och analysnivåer skiftar från

²¹En enkel sökning på begreppet "våld mot kvinnor" i Libris ger 8 träffar sammanlagt mellan åren 1980-89 medan antalet träffar för perioden 1990-98 är 25. Vid en sökning i mars 2003 har det totala antalet träffar utökats och uppgår då till 117 varav cirka 70 st avser perioden 1999 och framåt. Ett liknande resultat ger en sökning på samma begrepp i Artikelsök med 136 träffar för åren 1979-89 och 241 träffar för åren 1990-99. En sökning i Kvinnsams databas ger liknande resultat. Kvinnovaldskommissionens arbete liksom både FN:s, Nordiska rådets och Europarådets uppmärksamhet på våld mot kvinnor har också resulterat i olika politiska dokument.

mycket individcentrerade nivåer, över relationsinriktade till mer strukturerella.

Inom fältet placerar man sig alltså genom att avskilja sig från traditionell forskning som då antas vara könsblind. När man förhåller sig till varandra inom fältet värderas de olika bidragen främst utifrån ”rätt” perspektivering, d.v.s. en patriarkal könsföreläggelse teoretisk ram, samt i andra hand utifrån förhållandet mellan teori och empiri, där vikten av erfarenhet betonas. Hur man definierar, eller vilken betoning man lägger på den patriarkala strukturens innehåll och verkan, varierar emellertid. Med detta avses inte att det råder konsensus vare sig om problemets orsaker, uttryck eller lösningar. Men det finns vissa betydelsefulla likheter.

Genom att kategorisera sig på detta sätt hänvisar man till en struktur där kvinnor betraktas som underordnade män och där kvinnoförtryck antas vara en betydelsefull del av denna struktur. Våld mot kvinnor betraktas som en speciell våldsproblematik, skild från andra typer av våld. Bristande jämställdhet mellan könen på en rad områden anses vara förutsättningen för mäns våld mot kvinnor. Under senare år hänvisas också till mer kulturellt betingade föreställningar kring kön och genusrelationer.²² Vid en första överblick kan man säga att kunskapsläget framstår som ganska homogent vad gäller teoretiska grundantaganden. Först när man undersöker i vad mån och hur de könsföreläggelse teoretiska antagandena perspektiveras och utgör tolkningsram i olika arbeten framträder tydliga skillnader.

Endast ett fåtal arbeten, vilka återfinns främst inom psykodynamisk teoribildning (Kwarnmark & Tidefors Andersson 1999) och medicin (Bergman 1987; Eriksson 2000), ifrågasätter denna utgångspunkt eller perspektiv explicit. Att tala om att de är representativa för en disciplin låter sig inte göras. Den kunskap som produceras utanför en könsföreläggelse teoretisk ram har mycket svårt att finna legitimitet inom fältet.²³ Legitimi-

²² Detta är ett mycket förenklat sätt att använda sig av begreppet patriarkatsteori och könsföreläggelse teori som framförallt tjänar sitt syfte genom att avgränsa sig mot vad som kan betecknas som könsneutrala eller könsblinda antaganden och ansatser.

²³ Detta blir tydligt om man ser till hur olika arbeten refereras till i olika undersökningar och myndighetsrapporter. Allra tydligast framträder detta i olika kunskapsöversikter. Detta innebär inte att den kunskap som produceras utanför en könsföreläggelse teoretisk ram skulle vara utan betydelse. Inom respektive områden, såsom t.ex. medicin och kliniskt arbete med män dömda för våldsbrott finner de troligen sin giltighet. Ett annat sätt att se detta förhållningssätt är genom att man i de texter som finns kategoriserade under nyckelord som kvinnomisshandel och våld mot kvinnor inte finner referenser till litteratur med ”fel” perspektiv. Vid sådana sökningar i olika databaser saknas också texter som inte har detta perspektiv, t.ex. medicinska och psykologiska texter som har andra sökord, exempel-

tetsproblemet kan också förstås utifrån att kunskapsområdet varit och är starkt inriktat på offren för våldet, inte gärningsmännen medan mycket av den kunskap som produceras utanför den könsföreläsningsramen handlar om män som gärningspersoner, snarare än om kvinnor som offer.

Den huvudsakliga kampen om tolkningsföreträdet kan alltså sägas utspelas inom en könsföreläsningsram. Även då riktas den allvarligaste kritiken mot både inom- och utomvetenskapliga förklaringsanspråk könsblindhet. Teoretiska förhållningssätt och empiriska resultat avvisas ibland som myter. Polemik mellan olika författare är vanligt, men det vanligaste förhållningssättet är att man i de olika texterna inte refererar till eller diskuterar implikationerna av liknande, annorlunda eller avvikande kunskapsanspråk - en tystnadens strategi.²⁴

Möjligheterna för ett synsätt att bli dominerande inom ifrågasättande kunskapsområde ligger bland annat i samspelet mellan opinionsbildande arbete, ideell verksamhet, vetenskaplig produktion och offentligt sanktionerade uppdrag. I produktionen av den "sanna" föreställningen om våld mot kvinnor dominerar kvinnojourrörelsen. Teoretiska antaganden liksom den empiriska basen utgörs i mycket hög grad av erfarenheter som har sitt ursprung och/eller sin fasta förankring i kvinnojourrörelsen.

Kvinnjourernas kunskapsanspråk bygger bland annat på att de hänvisar till sin långa erfarenhet. I slutet av 1970-talet bildades de första kvinnojourerna. År 1984 bildades Riksorganisationen för Kvinnojourer i Sverige (ROKS). År 1996 bildades ännu en organisation för kvinnojourer, Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR), där bland annat vissa av de jourer som tidigare var organiserade under ROKS nu återfinns. Antalet kvinnojourer uppgår idag till cirka 150 st. Under hela tidsperioden har kvinnojourerna arbetat med upplysnings- och opinionsbildande verksamhet. Genom den mängd hjälpsökande kvinnor som under årens lopp sökt sig till kvinnojourerna, menar man att kunskapen bygger på en bred och nyanseerad empirisk bas. Kvinnojourrörelsens anspråksformering inkluderar en

vis "folkhälsa", "attityder till brottsoffer", "medicin preventiv", "empati", "våld", som betonar icke könsspecifika folkhälso- eller medicinska perspektiv.

²⁴ Flertalet akademiska rapporter, liksom myndighetsrapporter använder sig av begreppet myt för att avvisa förklaringsanspråk som inte anses giltiga/sanna. Se t.ex. Bohlin (1984); Brottsföreläsningsmyndigheten (2000); Brottsförebyggande rådet (1994); Brottsförebyggande rådet (1997); Eliasson (1997); Elman (1991); Grant (1997); Jeffner 1994; Larsson & Rosengren (2000). Polemiken framstår tydligare ju mer insatt man är i ämnet, men på några ställen är den mycket tydlig med referenser till personer som man polemiserar mot. För en tydlig polemik inom det könsföreläsningsramen, se t.ex. Haavind (1994); Hydén (1995b); Hydén (1995c); Lundgren (1993, 1996).

mängd aktiviteter för att väcka uppmärksamhet kring problemet, men innebär också anspråk på att både äga problemet samt inneha adekvata lösningar på detsamma.²⁵

Under senare år har både ideella och professionella mansjourer och kriscentra för män, olika mansrörelser liksom maskulinitetsforskningen tagit ställning och utvecklat egna förståelseramar. De flesta av dessa kan emellertid betraktas som olika former av könsmaktsteoretiska perspektiv.²⁶ Dessutom har under de senaste åren även våld inom homosexuella relationer blivit uppmärksammat och försök gjorts att införliva även detta problemområde inom en könsmaktsteoretisk ram.

Empiriska Grunder

Som tidigare framgått finns en mängd olika kunskapsproducenter i Sverige idag inom problemområdet vilka på olika sätt hävdar sin expertis och sina kunskaper, många gånger i polemik med andra. Det är därför intressant att närmare undersöka vilken empiri som dessa anspråk vilar på.²⁷

Den största empiriska basen utgörs, som tidigare diskuterats, av erfarenhetskunskap från kvinnojourernas möten och arbete med hjälpsökande kvinnor från olika samhällsskikt. Det är en till stor del praxisrelaterad kunskap, eller som Jeffner (1994:10) benämner den, ”magkunskap”, som i förhållande till storleksordning endast finns dokumenterad i begränsad omfattning.²⁸ Kvinnojourerna har också uppgifter som löper många år tillbaka över antalet hjälpsökande kvinnor hos kvinnojourerna. Den praxisrelaterade kunskapen bygger på erfarenheter av misshandlade kvinnor med olika social och ekonomisk bakgrund, men exkluderar t.ex. kvinnor med missbruksproblematik, psykiska problem samt kvinnor med erfarenheter av våld i samkönade relationer.

Man bör ha i åtanke, att här, liksom i de flesta empiriska material inom kunskapsområdet, består underlaget av ett självselekerat urval, d.v.s. kvinnor som i hög grad själva sökt hjälp på olika sätt och på så vis

²⁵ Se Lindgren (1993) som betonar dubbelbetydelsen i anspråksformering som är en översättning av Spector & Kitsuses (1977) ”claimsmaking”.

²⁶ Detta är ett fenomen som växer fram först på 1990-talet. Se t.ex. Folkesson (2000); Naumburg (1998); Socialstyrelsen (1998); Sundberg (1993).

²⁷ Detta innebär inte att teoretiska bidrag som inte åberopar någon speciell avgränsad empiri eller är svåra att empiriskt pröva skulle vara av mindre intresse. Tvärtom kan man betrakta sådana bidrag som viktiga som inspirationskälla för nya infallsvinklar.

²⁸ Se t.ex. Elman (1993); Jeffner (1994); Larsson & Rosengren (2000); ROKS och Folkhälsoinstitutet (1995)

kommit att ingå i ett material. I och med att kvinnojourerna idag finns representerade över hela landet får man också anse att man inte längre uttalar sig om ett storstadsfenomen. De grundantaganden om mäns våld mot kvinnor som präglar kvinnojourernas arbete har medfört att man i sin förståelse av våldet sökt mönster av likheter snarare än skillnader för att betona en sammanhållen våldsförståelse.

En annan stor empirisk bas utgörs av material från kliniska studier, främst med män som varit dömda för våldsbrott mot kvinnor, men också med män som sökt hjälp utifrån andra villkor samt med kvinnor som blivit utsatta för våldsbrott²⁹ (Bergman 1987; Duvander 1987; Eliasson 1997; Eneroth & Eneroth 1979, 1984; Hedlund 1989, 1990, 1995, 1996, 1999; Hedlund & Lundmark 1983; Hedlund m.fl. 1979; 1983; Kwarnmark & Tidefors Andersson 1999; Persson 1998). Vad avser de män som ingått i de olika studierna kan man alltså tala om en social snedrekrytering i form av att de ofta varit tungt socialt belastade män som blivit dömda för olika sexual- och våldsbrott mot kvinnor.

Olika Kris- och Manscentra, som är professionella verksamheter, utgör också en form av kunskapsproducenter. Där ges hjälp till män i form av terapeutiska samtal, individuellt eller i grupp, vid akuta kriser. De män som utgör underlag för denna empiri är självselektat då de olika verksamheterna till övervägande del bygger på att män själva söker hjälp.³⁰ Empirin är emellertid dokumenterad i mycket begränsad omfattning och därmed inte offentligt tillgänglig. Den kunskap som genererats i detta sammanhang har dock inte samma socioekonomiska snedrekrytering som underlaget i det kliniska arbetet med redan dömda gärningsmän (Naumburg 1998; Sundberg 1993).

En empirisk del utgörs av studier som på grund av sin kvalitativa karaktär oftast omfattar ett fåtal individer, men istället syftar till djupare förståelse av det undersökta fenomenet. Till övervägande del består denna typ av empiri av intervjuer, främst med kvinnor, men också med män och

²⁹ De kvinnor som ingår i dessa material kan naturligtvis till viss del sammanfalla med de kvinnor som ingår i kvinnojourernas material. Eftersom man oftast har olika kunskapsanspråk kommer emellertid empirin att skilja sig åt.

³⁰ Här finns dock också män som blir hänvisade till behandling från andra myndigheter som ett led i en försöksverksamhet som syftar till att få slut på misshandeln av kvinnan. Man arbetar oftast utifrån en modell som bygger på den kanadensiska CIRV verksamheten (Centre for Violence Intervention and Research) som närmast kan betraktas som en kognitiv beteendeterapi, där mannens våld betraktas som en konfliktlösning och terapin inriktas på att hjälpa honom att ta ansvar för hur han beter sig här och nu samt vilka alternativa handlingar som är möjliga.

med par (Hydén 1992, 1995a, 1995b, 2001; Lundgren 1985, 1990). Här har forskarna själva, i högre utsträckning, kunnat ta hänsyn till olika variabler för att få ett material som passar deras syften. Här finns ibland också en överlappning mellan dessa och de kvinnor som utgör underlag för dokumenterad kvinnojourkunskap.

Ett stort rikstäckande empiriskt materialtillskott utgörs av omfångsundersökningen ”Slagen dam” (Lundgren, m.fl. 2001).³¹ Studien vänder sig till ett statistiskt urval omfattande 10 000 kvinnor mellan 18-64 år och har en svarsfrekvens på 70%. Med sina 350 frågor avser den att mäta omfattningen och varierande former av kvinnors våldserfarenheter i förhållande till män, där kvinnans relation till gärningsmannen står i fokus, inte gärningen i sig. Inom fältet finns också undersökningar som riktar sig till specifikt utvalda grupper av kvinnor och deras våldsutsatthet, t.ex. gravida kvinnor (Widding Hedin 1999) och kvinnor med invandrarbakgrund (Andersson & Lundberg 2000).

Det finns också empiri insamlad genom intervjuer, enkäter och omfattande fältstudier, som har som sitt studieobjekt andra än offer eller förövare när det gäller våld mot kvinnor, t.ex. olika myndigheters och ideella organisationers sätt att förhålla sig till misshandlade kvinnor (Borg 1990; Dahlberg 1989; Duvander 1987; Eklund-Moroney 1995; Ekselius 1982; Eliasson 2000; Elman & Eduards 1991; Eriksson 1995; Gerhardsson Rosander 1996; Hedlund 1991; Hedlund m.fl. 1979; Holmberg 1998; Jeffner 1994; Lundberg 1996, 2001; Svensson, 1987; Westerhäll-Gisselsson 1981) barn till misshandlade kvinnor (Hester & Radford 1999; Svensson 1987; Weinehall 1997), våld som demokratiproblem (Wendt Höjer, 2002), stadsplanering och kvinnors trygghet (Listerborn 2002), brottsofferarbete i allmänhet (Brottsoffermyndigheten 1996, 1997a, 1997b, 1999), metodutveckling (Brottsförebyggande rådet 2002a, 2003; Brottsoffermyndigheten 2000; Duvander 1987; Eliasson 2000; Socialstyrelsen 2002c), utvärdering av lagstiftning (Brottsförebyggande rådet 2000) samt dokumentära bidrag i form av levnadsberättelser, baserade på egna eller andras erfarenheter av våld (Bergmark & Lundberg 1995; Ekselius 1982; Häggström 1998; Mika 1992).

Förutom denna empiri finns också ett flertal källor med registerdata som avser män dömda för brott som rör våld mot kvinnor. Socialstyrelsens dödsorsaksregister liksom det rikstäckande patientregistret som om-

³¹ Se även avsnittet ”offret i fokus – omfångsundersökningar” i del II.

fattar data om vårdade inskrivna i slutna vård till följd av våldsrelaterade skador är exempel på sådana. Dessutom finns register förda inom olika folkhälsoprojekt som avser akutvård och primärvård, kriminalstatistik liksom SCB:s statistik över offer för vålds- och egendomsbrott.

Olika myndigheter har, både före men framförallt som en effekt av kvinnofridspropositionen, genomfört eller gett andra i uppdrag att genomföra ett flertal undersökningar som omfattar olika stora empiriska material. Undersökningarna har olika syften, t.ex. det dödliga våldets utveckling (Brottsförebyggande rådet 2001), lagförändringars effekter (Brottsförebyggande rådet 2000) och våld mot förvärvsarbetande kvinnor (Brottsförebyggande rådet 2002b).

Det empiriska materialet är i nuläget begränsat i vissa avseenden. Förutom att det främst är fysiska och i mindre utsträckning psykiska former av våld som belysts finns också en del andra begränsningar. I och med att våld mot kvinnor, i de flesta fall, kommit att bli liktydigt med kvinnomisshandel har kunskapen i stor utsträckning begränsats till att belysa det våld som kvinnor utsätts för av män inom intima relationer.

Även här saknas undersökningar som utifrån ett större statistiskt representativt underlag kan pröva teorier som exempelvis normaliseringsprocessen, d.v.s. undersöker olika vålds- och kontrollhandlingar över tid inom ett och samma förhållande. Även om det finns uppgifter som visar på att kvinnor utsätts för samma typer av våld utanför intima relationer, t.ex. på arbetsplatsen eller på olika andra mer offentliga platser, har denna form av våld hitintills väckt mycket liten uppmärksamhet.³² Brister finns också när det gäller nationella empiriska underlag om våld inom samkönade intima relationer. När det gäller kunskap om gärningsmän bygger denna främst på empiriska underlag behäftade med flera brister, däribland social snedrekrytering, tidigare kriminell belastning, drogproblematik och tyngdpunkt på sexualbrott.

³² I rapporten ”Slagen dam”, liksom i olika brottsofferundersökningar och i SCB:s statistik över offer för vålds- och egendomsbrott framgår att det inte är ovanligt att kvinnor utsätts för mäns våld utanför intima relationer, t.ex. vänner, chefer, grannar och kolleger. I ”Slagen dam” påpekas vikten av att bredda diskussionen om mäns våld mot kvinnor. Analyser, slutsatser och påpekanden om kunskapsbrister handlar emellertid där, liksom i de flesta kunskapsöversikter om våld inom intima relationer.

Kunskapsanspråk och Förklaringsvarianter

Olika målsättningar, empiriska material och fokus på olika analysnivåer ger ibland, men inte nödvändigtvis alltid, olika förståelse för hur våld mot kvinnor beskrivs och tolkas. Genom perioden kan man se två olika förhållningssätt till de skiftande kunskapsanspråk som ibland beskrivs. Det ena sättet, som framför allt återfinns inom mer officiella dokument, presenterar olika bidrags antaganden och kunskapsanspråk, sida vid sida, utan att deras inbördes bristande överensstämmelser eller direkta motsägelser problematiseras. Bidragen framstår därmed som om de vore komplementära. Att de tidiga översikterna präglas av denna oproblematiserade framställning är förståeligt mot bakgrund av den mycket begränsade kunskapsmassa som då fanns, samt avsaknaden av en dominerande perspektivering inom området. (Grant 1997; JÄMFO 1989; Socialdepartementet 1984; Ottoson Hindberg 1984; Socialdepartementet 1983), men även i senare översikter och sammanställningar förekommer denna presentationsteknik (Brottsförebyggande rådet 1997; SOU 1995:60).

I akademiska arbeten, men också i vissa studiematerial och ”upplysnings”-material finns olika sätt att poängtera det egna perspektivet som det enda rätta. Egna antaganden framställs som ”fakta” medan avvikande förklaringsanspråks avvisas som ”myter”.³³ Teoretiska antaganden framstår därmed snarare som belagda sanningar än som förenklade abstraherade sätt att försöka beskriva en specifik empiri. Att avvisa vissa antaganden och slutsatser som myter, på ett paradigmatiskt sätt, kan dessutom få som effekt att man förskjuter dem till en annan kunskapsfär där de fortfarande är giltiga.

Andersson och Lundberg (2001) menar att detta återkommande avvissande av vissa antaganden som myter är att slå in öppna dörrar, då de inte längre används som förklaringar till våld mot kvinnor. Detta påstående äger möjligtvis sin riktighet om man studerar politiska generella ställningstaganden avseende mäns våld mot kvinnor. Vikten av ett köns- och maktsteoretiskt perspektiv tydliggörs visserligen i och med Kvinnofridsutredningen och propositionen Kvinnofrid, men det politiska ställningstagandet innebär inte att intresset för alternativa, icke könsteoretiska, förståelser, inte längre skulle finnas. Vetenskapliga rön som visar på skillnader

³³ Användandet av termen myt för att avvisa kunskapsanspråk som inte överensstämmer med ens egna återfinns i mycket av den refererade litteraturen. För tydliga exempel se Elman 1993; Grant 1997; Larsson & Rosengren 2000; Lundgren 1989; Lundgren m.fl. 2001; Widding Hedin 1997.

som framstår som biologiskt eller psykologiskt självklara och naturliga har också ett tydligt medialt nyhetsvärde (Bergman, 1987; Eriksson 2000; Kwarnmark & Tidefors Andersson 1999).

I resultatet av olika verksamheter och arbetsformer, som präglar det tidiga 2000-talets myndighetsbaserade arbete med att förstå och hantera våld mot kvinnor, poängteras vikten av att olika perspektiv tillvaratas. Skillnaden mot tidiga oproblematiserade redovisningar av kunskapsläget är att man nu, på olika sätt, diskuterar eventuella problem både avseende samarbete och olika kunskapsanspråk.³⁴

Den spänning som finns inom fältet mellan olika kunskapsanspråk kan studeras genom att se hur man förhåller sig till några, för fältet relevanta, antaganden om våld mot kvinnor. En av de mer övergripande frågorna handlar om var man skall söka orsaker, förklaringar och lösningar på problemet, på en samhälls- eller individnivå. Våldets utseende och funktion, liksom konstruktionen av offer respektive gärningsman är beroende av hur man förhåller sig till vissa teman som rör våld som uttryck för makt eller vanmakt, antaganden om våldets art- eller gradskillnad, men också skuld- och ansvarsfrågor hos offer och gärningsman. En av de mer övergripande och ständigt återkommande frågorna handlar om var undersökningsfokus bör ligga, på samhälls- eller individnivå, för att skapa förståelse och möjligheter att hantera fenomenet våld mot kvinnor.

Samhälle versus individ

Betoningen av vad som bör betraktas som förutsättningar för att våld mot kvinnor skall vara möjligt har skiftat under perioden, men är också föremål för en pågående polemik. När man förhåller sig till varandra inom fältet finns dock en tendens till sammanblandning mellan vad som kan betraktas som möjlighetsvillkor och vad som kan betraktas som utlösande faktorer. Med möjlighetsvillkor avses här grundläggande förutsättningar för att ett fenomen skall kunna uppstå.³⁵

Ett sådant möjlighetsvillkor som de flesta författare och myndigheter, under senare år, hänvisar till, är förekomsten av en könsmaktsstruktur eller patriarkat. Kortfattat innebär detta ett antagande om att samhället

³⁴ Se t.ex. Brottsoffemyndigheten (2000); Brottsförebyggande rådet (2003); Socialstyrelsen (2002a), för olika problematiseringar av kunskapssyn och kunskapsanspråk.

³⁵ Möjlighetsvillkor skiljer sig från nödvändiga villkor genom att de utgör en möjlighet men inte en nödvändighet för att något skall inträffa. Mellan möjlighetsvillkoren och det inträffade finns inte en orsak-verkan förbindelse.

präglas av ett hierarkiskt, institutionaliserat maktförhållande mellan könen, som uttrycks i kvinnors under- respektive mäns överordning, och utgör förutsättningen för att mäns våld mot kvinnor blir möjligt. Med utlösande orsaker kan man t.ex. hänvisa till alkoholens betydelse eller individuella eller relationella omständigheter. Jag har här valt att följa fältets sätt att förhålla sig till samhälls- respektive individförklaringar, vilket innebär att dessa kommer att behandla både möjlighetsvillkor och utlösande faktorer.

En annan otydlighet som finns i polemiken mellan individ- och samhällsförklaringar är att betoningen av individuella problem eller samhälleliga problem inte nödvändigtvis betyder att problemet skall sökas hos individen eller i samhället, men att det är ett problem för individen respektive samhället.

När man i början av undersökningsperioden talar om samhällsförhållanden som har betydelse för kvinnomisshandel ligger betoningen på klass- och könsmissiga ojämlikheter (BRÅ APROPÅ 1981:1; Bohlin 1984; Ottoson Hindberg 1984; Socialdepartementet 1983). Den könsmissiga ojämlikheten anses främst grundad i arbetsdelningen mellan reproduktion och produktion, med en motsättning mellan könen där män inriktar sig på kontroll, prestation och dominans och kvinnor på omsorg, inlevelse och underordning. En sådan ordning antas upprätthålla motsättningarna och lägga den formella makten hos män. Med klasskillnader avses dåliga arbetsvillkor, bristande arbetstillfredsställelse och arbetslöshet med negativt inflytande på privatlivet.

Det finns också mer generella antaganden om det moderna samhällets problem, såsom att kvinnors medvetande är präglad av socialisationsmönster av anpassning och underkastelse och att den sociala kontrollen försvagats i samband med strukturomvandlingar och befolkningsflyttningar som lett till att familjen isolerats och att sociala och mänskliga problem blivit definierade som olika myndigheters och samhälleliga organs uppgifter med en professionalisering av hjälparbetet som följd. Våldets utbredning i samhället, liksom det mediala våldsutbudet, med avtrubbande och brutaliserande effekter anses också utgöra grundläggande villkor för en ökad kvinnomisshandel.

Om man betraktar dessa antaganden i ett tidsperspektiv kan man se att vad som lever kvar av de strukturella förklaringsvarianterna är de könsrelaterade förklaringsfaktorerna. De klassmissiga eller mer generella förklaringsfaktorerna används i mindre och mindre utsträckning, framförallt

utifrån kritik om att de är könsblinda. Påståenden om förhållandet mellan ökad kvinnomisshandel och klassmässiga faktorer som arbetslöshet och socioekonomisk tillhörighet anses alltså som könsblinda eftersom samma villkor inte ger samma utfall oberoende av kön.

Individuella förklaringsmodellens tyngdpunkt ligger ofta på individuella psykologiska eller intra-psykiska faktorer. Orsaker söks inom mannen eller kvinnan, antingen grundlagda i personligheten eller som en effekt av det sociala arvet (Bergman 1987; Cullberg 1980; Hedlund 1989, 1990, 1995 1999; Kwarnmark & Tidefors Andersson 1999; Pettersson 1987). När tyngdpunkten ligger på mer relationella eller socialpsykologiska orsaker betraktas våldet som en konsekvens av olika kommunikationsproblem, där skillnaden mellan kvinnligt och manligt språk betonas eller att kvinnors verbala övertag leder till att män tar till våld när orden tryter.

Dessa förklaringsmodeller relateras inte i sin tur till mer principiella och övergripande strukturella förklaringsfaktorer som möjlighetsvillkor för våldet. Många av dessa förklaringar lever vidare under hela perioden. Den främsta förändringen man kan se är att de ofta inordnas under en övergripande könsfaktorteoretisk förståelse, som i skiftande omfattning kommer att ha betydelse för perspektivering och analys.

Redan från mitten av 1980-talet framförs vikten av ett strukturellt perspektiv som en nödvändig kontext speciellt för studier på en interpersonell eller individuell nivå (Socialdepartementet 1984). Under 1990-talet börjar ett kunskapsanspråk formuleras som präglas av antaganden som är mer ideologiska än 1980-talets mer konkreta problemformuleringar och problemlösningar. I samband härmed avvisas många av de förklaringar som gällt under 1980-talet, främst utifrån att de fokuserar individuella orsaks- och förklaringsfaktorer som därmed anses som "felaktiga" eller som myter om kvinnomisshandel.³⁶

Under 1990-talet framstår det som viktigt att placera sina forskningsresultat, liksom mer självbiografiska eller dokumentära alster, inom en könsfaktorteoretisk förståelseram som betonar våldets makt-, kontroll- och underordningsfunktioner. Förändringen genom perioden visar att 1990-talet präglas av en betoning på kulturella aspekter, i betydelsen hur olika föreställningar om män och kvinnor, det manliga och det kvinnliga,

³⁶ Se t.ex. samtliga av Eva Lundgrens texter som refereras i denna rapport som avvisar individförklaringar. Se även Grant (1997); Jeffner (1994); Larsson & Rosengren (2000); SOU (1995:60); Widding Hedin (1997).

produceras och reproduceras inom specifika rumsliga och historiska kontexter och vilken betydelse dessa antas ha för mäns våld mot kvinnor.

En specifik orsak till kvinnomisshandel som återkommer genom hela tidsperioden och i de flesta dokument är förklaringar som rör alkoholkonsumtionens betydelse. Dess betydelse kan diskuteras både som ett samhällsligt och ett individuellt problem. Alkohol(miss)bruk förstås också som ett hot mot den allmänna samhällsmoralen och som en bidragande orsak till våldets utbredning, liksom som ett hot mot den allmänna folkhälsan.

Betydelsen av både mannens och kvinnans alkoholkonsumtion har emellertid tolkats på skiftande sätt. Alkoholbruk antas främst i början av perioden vara en bidragande orsak till mäns våld, medan det hos kvinnan antas kunna släppa hennes hämningar så att hon provocerar mannen. Ibland betraktas själva berusningen som en utlösande orsak. Under senare år diskuteras mäns hänvisning till alkoholförtäring som ett sätt för mannen att ursäkt sitt beteende. Kritik riktas också mot forskning och kliniskt arbete där alkohol beskrivs som en förmildrande omständlighet för mannens beteende. De senaste årens diskussion har handlat om alkoholens betydelse för våldets utseende.

Ämnet lämnas inte okommenterat, även om alkoholen inte antas vara av betydelse. Uppmärksamheten kring alkoholens betydelse kan förstås utifrån att det i den västerländska kulturen framstår som socialt accepterat att hänvisa till alkoholförtäring som ursäkt för olika beteenden, även om betydelsen också är könsspecifik. Det kan därför vara funktionellt att skilja på våldsbruk och alkoholbruk.

Även om beskrivningarna till övervägande del handlar om kvinnomisshandel som ett folkhälsoproblem orsakat av en bristande jämställdhet mellan könen i dagens samhälle, och även om vikten av primärprevention i form av attitydförändringar både hos en allmänhet och hos vissa professionella och ideella hjälpare, är fortfarande de flesta åtgärder inriktade på sekundärprevention för att förebygga återfall av redan kända gärningsmän eller reviktimisering av redan våldsutsatta kvinnor.

Kulturella konstruktioner av kön

Även när betoningen ligger på kulturella faktorer brukar också de mer materiella och politiska villkoren finnas med. Både den patriarkala strukturen och fenomenet inom den förklaras som en (olycklig) konsekvens av samhällets fördelningspolitik, arbetsdelningen mellan könen eller mäns politiska makt historiskt och i nutid. Betoningen på kultur och informella

strukturer kan bland annat förstås mot bakgrund av att den formella jämställdheten ökat under perioden, dock utan att det medfört att man kunnat se någon minskning av antalet misshandelsfall. En annan bidragande orsak är att man i forskning visat att även professionella hjälpare t.ex. hos polisen eller inom hälso- och sjukvården (Andersson & Lundberg 2001; Eriksson 1995; Jakobsson 1997; Lundberg 1998, 2001; Persson 1998; Ryding 2001) producerar och upprätthåller föreställningar om våld mot kvinnor som inom kunskapsområdet betraktats som myter.³⁷ Förändringarna belyser också problem med trögföränderliga strukturer och mönster liksom förhållandet mellan nya formella regler och implementeringen av desamma.

I olika arbeten från 1990-talet och framåt framhålls alltså hur kulturella föreställningar om kvinnlig underordning och manlig överordning reproduceras och förändras genom olika genuspraktiker. Skapandet och reproducerandet av kön (främst manligt sådant) framställs som en kulturellt präglad våldspraktik.

Under 1990-talet konstitueras en dominerande samtalsordning, en diskurs³⁸, som också kommer att präglade politiska, likväl som officiella, principiella ställningstagandet hos olika myndigheter. Denna utmärks i de olika arbetena av, förutom en tydligt uttalad könsmaktsteoretiskt utgångspunkt, av antaganden om våld som ett kontinuum av sexualiserade handlingar som syftar till och uttrycker makt och kontroll. Handlingarna i sig, liksom offer och gärningsmän förstås inte som artskilda, från normala handlingar, normala kvinnor och män. Skillnaderna handlar endast om skillnader i grad, inte art. Med hjälp av dessa antaganden konstrueras inte bara föreställningar om vad som är att betrakta som våld, utan också en offer- och gärningsmanstypologi.

Att hävda att kunskapsområdet präglas av en dominerande ordning innebär inte att alternativa förklaringsanspråk inte finns. Även om det fortfarande under perioden finns empiriskt material och teoretiska antaganden som betraktar mäns våld mot kvinnor som en följd av individuella fakto-

³⁷ Eliasson (1997) tar i sin kunskapsöversikt mer ingående upp betydelsen av dessa aspekter för vårt beteende genom att visa på svårigheterna att ändra på "felaktiga" attityder.

³⁸ Med diskurs avses förkortat och förenklat en samtalsordning, som också innebär ett samtalsordnande, med en begränsad historisk tidsdimension. Inom diskuren sorteras vad som förstås som sant, riktigt, naturligt, från det falska och onaturliga. Det handlar om kommunikativa framställningar eller berättelser som artikuleras av aktörer med rätt att tala inom en specifik sfär. För en utförligare diskussion se t.ex. Fahlgren (1998); Foucault (1993); Lindgren (1997).

rer, oberoende av samhälleliga villkor, blir dessa röster mer och mer perifera inom kunskapsfältet.

Psykologin representerar några alternativa förklaringsmodeller till symptomets uppkomst. Antingen fokuseras handlingar, tankar eller betydelsen av traumatiska barndomsupplevelser. De psykologiska och psykoanalytiska perspektiven på våld mot kvinnor återfinns främst inom kliniskt praktiskt arbete med gärningsmän, som framförallt begått sexualbrott. Åtgärderna skiftar i förhållande till inriktning med kognitiv terapi, beteendeterapi eller psykodynamisk (kris)terapi.³⁹

Inom området medicin finns också teorier om våldet som uttryck för medfödda eller förvärvade fysiska avvikelser, t.ex. i form av en överproduktion av könshormon eller neuropsykiatriska avvikelser,⁴⁰ liksom teorier om personlighetsstörningar hos mannen. Liknande typer av antaganden och behandlingar återfinns även under senare år, men då är man ofta mycket noggrann med att förhålla sig inom ett könsfaktorteoretiskt perspektiv.⁴¹

På samma gång som undersökningar med detta fokus får svårigheter att passa in i den dominerande diskursen kring våld mot kvinnor finns ändå ett intresse både för dess metoder och för dess resultat, främst inom det kliniska arbetet med gärningsmän. I och med upprättandet av ett nationellt center, Rikskvinnocentrum, som har till uppgift inte bara att ta hand om kvinnor utsatta för olika könsrelaterade brott, utan också att utveckla metoder och verka i upplysningssyfte, kan man förvänta sig att mer medicinska och psykologiska teorier får större genomslagskraft även i Sverige.⁴²

Etnicitet

Kulturella faktorerers betydelse har, i en något annorlunda form än vad som avses ovan, varit ett återkommande tema genom hela perioden och har avsett antaganden om kulturella skillnader mellan svenskfödda och in-

³⁹ Synen på offret som psykiskt labil eller aggressiv och därför bidragande till misshandeln återfinns främst i 1960- och 70-talslitteratur från USA. Se t.ex. Gelles & Straus (1988).

⁴⁰ Föreslagna åtgärder vid dylika fel kan vara kemisk kastrering, d.v.s. medicinering genom tillförande av kvinnligt könshormon, men även mer radikala ingrepp såsom kirurgisk kastrering (Eriksson 1994).

⁴¹ Många olika projekt har startats upp inom ramen för Kvinnofrid, men få är ännu dokumenterade eller utvärderade.

⁴² Se t.ex. Rikskvinnocentrum 2000; Heimer 1997; Heimer & Nylén 1999 där våld mot kvinnor beskrivs som en "tyst epidemi" och vilka åtgärder man anser behövas.

vandrade kvinnor och män. Detta gäller både utsatthet för våld och förklaringar av våldets orsaker. Etnicitet har kommit att användas som ett samlande begrepp för alla utomnordiskt födda kvinnor och män.

Det gemensamma för dessa kvinnor och män antas vara deras traditioner där mannen betraktas som kvinnans överhuvud. Kvinnorna antas ha bristande språkkunskaper som gör att de isoleras i hemmet samt låg utbildning som gör att de inte känner till sina lagliga rättigheter. Kvinnorna antas också vara rädda för att förskjutas av släkt och hamna i social och ekonomisk misär. Den invandrade mannens våldsanvändning framställs som resultatet av en kulturkrock.⁴³

Som ett led i ett politiskt förändringsarbete är denna gruppering av kvinnor förståelig, då det finns vissa saker som de har gemensamt. I Kvinnofridsutredningen (SOU 1995:60) påpekas t.ex. att de regler som gäller för uppehållstillstånd kan utgöra ett hinder för kvinnor att anmäla våld, då de riskerar att inte få sitt uppehållstillstånd förlängt om de lämnar den man de sammanlever med.

De kulturellt präglade antagandena om denna grupp som olik och avvikande från det svenska framstår emellertid som problematiska. Mycket av det som påtalas som specifikt för denna grupp är snarare något som de delar med flertalet (kända) våldsutsatta kvinnor, oberoende av nationalitet. Detta betyder inte att särskilda åtgärder inte kan behövas för olika grupper av kvinnor, i egenskap av något som förenar dem t.ex. socialt, juridiskt eller ekonomiskt. Avsikten här är att visa på problemen med att kategorisera kvinnor och män utifrån en geografisk avgränsning som framställs som liktydig med ”en” kultur.

Ett sådant sätt att resonera riskerar att upprätthålla föreställningen om att en viss identitet skapas utifrån skillnader mellan länder. I detta fall upprätthålls en uppdelning mellan vi, de svenska och dom, de utländska, där vi står för det normala och det som kulturellt behöver förändras är dom. Detta avser både föreställningar om offret och gärningsmännen.⁴⁴ Eldén (1997) påtalar t.ex. risken med att det svenska får stå oemotsagt och bli ett ideal där hedersrelaterat våld ses som specifikt, speciellt och framförallt kulturellt. Hon pläderar för en sammanhållen våldsförståelse,

⁴³ Se t.ex. Ottoson Hindberg (1984); Socialdepartementet (1983); SOU (1995:60). Om detta innebär att man tror att våldet skulle ha varit acceptabelt i en annan kultur/nation framgår inte. För en diskussion kring hur kulturell tillhörighet används som förmildrande omständighet, se Eldén (1997).

⁴⁴ För en utförlig diskussion kring hedersrelaterat våld, se Eldén (1997).

då allt våld kan betraktas som kulturellt i betydelsen kontextuellt, och där könsrelationen förstås som den sammanhållande och viktigaste variabeln.

Grad- versus artskillnad?

Under perioden diskuteras offer och gärningsmän liksom våldet utifrån två olika antaganden som analytiskt kan beskrivas som grad- respektive artskillnader. Vad som analytiskt kan beskrivas som artskillnader avser både våldshandlingarna och männen, samt ibland även kvinnorna. Våldet ses som artskilt från andra kontrollerande handlingar gentemot kvinnor. Männen förstås som avvikande/artskilda från normala män. Även förklaringar som söker det särskiljande hos kvinnor som blir utsatta för våld återfinns här. Kvinnor som blir misshandlade antas ha dåligt självförtroende eller vara för dominant (Bergman 1987; Socialdepartementet 1983; Socialstyrelsen 1985). Män som misshandlar antas vara aggressionshämmande, ha en tung social problematik, eller svårt att leva upp till mansrollens krav på behärskning och självkontroll. Våldet beskrivs då ofta som ett uttryck för mannens vanmakt eller maktlöshet.⁴⁵ Orsakerna söks inom mannen själv, (sexualitet som ångestskapande, problem grundlagda i pojken relation till mamman i barndomen)⁴⁶ eller i relationen mellan mannen och kvinnan (svartsjuka, separation, kvinnans möjlighet att avvisa mannen sexuellt)⁴⁷. Våldet beskrivs i termer av inre eller yttre konflikter där mannen slår i blint raseri.⁴⁸

I början av perioden kan man se olika förhållningssätt till det psykiska och det fysiska våldet. Det psykiska våldet, menar man, har som mål att hålla kvinnan kvar i en underordnad ställning, men teknikerna förutsätter att kvinnan är beroende av mannen och har svårt att opponera och hävda sig. Det fysiska våldet antas vara något som mannen tar med sig in i fa-

⁴⁵ Se t.ex. Dutton (1998); Hedlund (1995, 1999); Lennéer-Axelsson (1984); Ottoson Hindberg (1984); som omväxlande beskriver våldet som en konsekvens av mannens upplevelser av maktlöshet eller vanmakt.

⁴⁶ Se t.ex. Hedlund (1989, 1990, 1995, 1999); Hedlund & Lundmark (1983); Kwarnmark & Tidefors Andersson (1999) för olika psykologiska orsaksförklaringar.

⁴⁷ I Brottsförebyggande rådet (1994); Eliasson (2000); Eneroth & Eneroth (1984); Gerhardsson Rosander (1996); Hydén (1995a); Ottoson Hindberg (1984) och Socialdepartementet (1983) diskuteras olika relationella orsaker till mannens våldsanvändning.

⁴⁸ Detta sätt att beskriva framförallt gärningsmännen som artskilda från "normala" män återfinns tydligast i tidiga översikter av kunskapsområdet, t.ex. Ottoson Hindberg (1984); Socialdepartementet (1983). De finns dock representerade under hela undersökningsperioden, se t.ex. Brottsförebyggande rådet (1997); Hydén (1992, 1995b); SOU (1995:60).

miljen, där kvinnan blir ett bekvämt offer för hans dåligt kontrollerade aggressivitet. Gemensamt är att kvinnan skadas av en man som totalt förlorat kontrollen och att det mesta våldet är okontrollerat och sker som ett uttryck för vanmakt från mannens sida. Våldet i sig förstås som orsak till kvinnans infantilisering och isolering som gör att hon inte lämnar mannen.

I början av 1980-talet är det tydligt att både kvinnan och mannen i en misshandelssituation beskrivs utifrån artskillnader. Kvinnomisshandel framställs som en del av en social problematik som drabbar en viss typ av kvinnor och utförs av en viss typ av män. Dessa beskrivningar görs trots att man betonar att empiriska brister finns för att kunna säga något om vad som särskiljer misshandlade kvinnor från kvinnor i allmänhet. Vad man däremot tycker sig kunna säga något med säkerhet om är att kvinnor som stannar kvar i ett misshandelsförhållande har dåligt självförtroende.⁴⁹

Trots bristande empiriska underlag vid denna tidpunkt betonas alltså det sociala arvets betydelse både för män och för kvinnor, dock med olika resultat. Antaganden finns om att flickor som sett sin mor misshandlas, själva förväntas bli misshandlade som vuxna, får lättare att acceptera våldet och därför stannar i relationen. Pojkar som sett sin far misshandla modern antas ofta själva bli kvinnomisshandlare. Socioekonomisk status antas ha betydelse för utsatthet för våld med en överrepresentation när det gäller lågstatusyrken och arbetslösa (Ottoson Hindberg 1984; Socialdepartementet 1983).⁵⁰

Man betonar dock, att trots att forskningsresultaten pekar på att familjevåld oftare förekommer i familjer med låg socioekonomisk status, kan det förekomma i alla socialgrupper. I faktarutor beskrivs misshandlade kvinnor som kvinnor under 45 år, med låg socioekonomisk status och dåligt självförtroende (Ottoson Hindberg 1984:48). Misshandlande män handlar här om män dömda för misshandel. Här menar man att det råder brist på tillförlitliga data, eftersom man bara kan referera till utländsk forskning, uppgifter från hustrur, registerdata och erfarenheter hos behandlare. I motsvarande faktaruta om misshandlande dömda män uppges

⁴⁹ Den empiri som troligen ligger till grund för detta påstående är det projekt vid Nacka sjukhus där ledaren för projektet, Johan Cullberg, beskriver misshandeln som en bekräftelse för kvinnor på hur dåliga de är. För en ingående beskrivning av projektet, se Cullberg (1980, 1981).

⁵⁰ Liknande resultat presenteras också i Brottsförebyggande rådets rapport "Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning" (2002b). Ett resultat som visar att dessa antaganden fortfarande gäller om man utgår från vilka brott som går till åtal.

att dessa består av underprivilegerade män med en tung social problematik, tidigare dömda för brott. Det påpekas däremot att kliniker har erfarenhet av män som är socialt väletablerade, men ändå har aggressionshämningar, könsrolls- och relationsproblem.

Man kan säga att kvinnomisshandel här beskrivs som ett undantag, en konfliktlösningsmetod för underprivilegerade grupper. Föreställningar om artskillnad finns tydligast representerad tidigt i undersökningsperioden, men återkommer även under resten av perioden, företrädesvis inom den kliniska forskningen. Brottsförebyggande rådet (1994) diskuterar t.ex. hur våld mot kvinnor i nära relationer kan betraktas som ett relationsproblem där partnerval, förväntningar och förhoppningar inom relationen (den våldspräglade) framstår som viktiga frågor att arbeta med i det brottsförebyggande arbetet.

Vid mitten av 1990-talet då termen gradskillnad börjar användas placeras våldet, gärningsman och offer inom en könsmaktsteoretisk tolkningsram där det gemensamma och inte det särskiljande söks. Mäns våld mot kvinnor omdefinieras och inkluderar därmed en mängd olika handlingar som bör förstås utifrån tanken om våldet som kontinuum. Kontinuum används omväxlande för att beskriva skillnader mellan vad som i ena änden anses som mer triviala handlingar, medan den andra änden utmärks av fysiskt våld (Eliasson 1997; Widding Hedin 1997), eller för att se sambandet mellan olika könsrelaterade våldsuttryck som då inkluderar både olika kriminaliserade handlingar och andra former av könsrelaterat förtryck (Lundgren m.fl. 2001).

Empiriskt har främst det fysiska våldet legat till grund för olika undersökningar även om föreställningar om våldets kontinuum och gradskillnad teoretiskt inkluderar andra handlingar än fysiskt våld och hot om våld, såsom exempelvis psykiskt, sexuellt och ekonomiskt våld, kränkningar av olika slag, liksom våld och hot om våld mot kvinnans barn eller anhöriga. Termen gradskillnad används bland annat för att betona att skillnaderna mellan ett "normalt" äktenskap och ett "våldspräglat" sådant bara är en fråga om grad-, inte artskillnad.

Det patriarkala samhällets strukturella villkor antas innebära att vilken kvinna som helst kan bli offer för mäns våld och att mäns våld mot kvinnor begränsar det dagliga livet för alla kvinnor, genom att kvinnor måste förhålla sig till detta hot om våld. Det innebär också att vilken man som helst, oberoende av tidigare anförda sociala skillnader, kan vara en vålds-

man. Genom användandet av gradskillnadstänkandet inkluderas också kvinnor i gemen som reella eller potentiella offer.

Under 1990-talet börjar också termen sexualiserat våld användas. Som begrepp refererar detta till mäns olika fysiska, verbala och sexuella övergrepp på kvinnor. Sexualiserat refererar här till kön (det engelska ordet sex) och avser att våldet är specifikt på grund av att det är könsrelaterat. Ibland används också termen för att visa på det sexuella inslaget i mäns våld mot kvinnor (Eliasson 1997; Jeffner 1994, 1998; Lundgren 1993a, 1997; SOU 1995:60; Widding Hedin 1997).

Förändringarna från antaganden om artskillnader till gradskillnader kan förstås som en kritik mot individuella förklaringsfaktorer, som antas bortse från mer kulturella och samhälleliga normer och värderingar. Artskillnadsbegreppet kritiseras för att förlägga ansvaret för våldet på enskilda avvikande män (eller kvinnor), eller i omständigheter utanför mannens kontroll. En omvänd kritik finns mot mer strukturinriktade analyser, som då kritiseras för att lägga ansvaret för våldet på en patriarkal samhällsstruktur och därmed ansvarsbefriar enskilda män.

Våldet som process

När våld mot kvinnor avser kvinnomisshandel bygger antaganden om våldet som process på föreställningar om främst fysiskt våld och hot om våld. Att betrakta våldet ur ett processperspektiv innebär att man inom fältet riktar kritik mot antaganden om våldet som enstaka och tillfälliga uttryck för aggressionshandlingar.

I början av perioden beskrivs våldet som upprepat och med tiden eskalerande. Upprepatet antas få som resultat att de utsatta kvinnorna lever i skräck, blir isolerade och handlingsförlamade. Begreppet ”inlärld värnlöshet” används för att beteckna resultatet av en process där kvinnorna är övertygade om att det inte finns någon hjälp att få. Även begreppet ”Stockholmssyndromet” används för att förstå varför kvinnor inte tar emot den hjälp de erbjuds av olika sociala myndigheter eller ideella organisationer.⁵¹ Kvinnorna antas stanna kvar i förhållandet genom att de förnekar, förringar eller bortförklarar misshandeln på olika sätt. Beskrivningar finns där man antar att kvinnorna ser våldet som normalt (särskilt för kvinnor som tidigare varit vana vid våld), som en olycklig konsekvens

⁵¹Stockholmssyndromet är ett begrepp som myntades i samband med Normalmstorgsdramat 1973 för att beskriva hur gisslan utvecklar positiva känslor för sin fångvaktare och negativa känslor gentemot myndigheter som har till uppgift att befria dem.

av andra faktorer (sjukdom, alkohol, arbetslöshet hos mannen), som rättvist (jag är provocerande) eller under kontroll (bara jag är god och tyst...) samt hävdar att förhållandet även har positiva aspekter.

Även om man från och med början av 1990-talet i mycket hög utsträckning börjar använda begreppet ”normaliseringsprocessen”, kan detta begrepp till stora delar betraktas som en syntes av tidigare beskrivningar av våldsprocessen vad avser kvinnans reaktioner liksom mannens handlingar. Normaliseringsprocessen som begrepp har utvecklats av professor Eva Lundgren under hennes forskning om misshandel av kvinnor.⁵² Om man går tillbaka i tiden kan man se att influenserna främst kommer från psykologisk forskning och psykoterapeutiskt kliniskt arbete i USA.⁵³ Vad Lundgren tillför med sitt begrepp normaliseringsprocessen, är att detta också omfattar mannens strategier i våldsprocessen, liksom förståelsen av våldet som en arena för könskonstituering.⁵⁴

Normaliseringsprocessen är en teoretisk beskrivning av två strategier för mannen att uppnå två mål. Strategierna är att via kortsiktig kontroll, själva våldshändelserna, och långsiktig kontroll, isolering av kvinnan och en växling mellan våld och värme, vidmakthålla kontrollen över kvinnan och har som andra mål att ge mannen erotiska upplevelser som konstituerar mannens maskulinitet.

För kvinnans del utgör normaliseringsprocessen överlevnads- och anpassningsstrategier. Avvikande handlingar kommer att uppfattas som normala inslag i vardagen genom den verkan våldet har på den utsatta kvinnan. Gränserna mellan acceptabelt och oacceptabelt beteende suddas ut och kvinnan antas gradvis internalisera mannens motiv för våldsanvändningen. Fysisk isolering leder till psykisk isolering, där kvinnan utvecklar ett känslomässigt beroende gentemot mannen. Normaliseringsprocessen beskriver en nedåtgående spiral, där kvinnan gradvis anpassar sig till våldet – först för att få slut på det, sedan som en överlevnadsstrategi, för att till slut vara ett passivt offer för ett våld som hon ser som uttryck för kärleksfullhet och omsorg (Lundgren 1997).

⁵² För en mer ingående beskrivning av begreppets innebörd hänvisas till skriften ”Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier” (Lundgren 1997). skriven av Eva Lundgren för ROKS och som är en bearbetning av en tidigare publicerad artikel i JÄMFO-rapport 1989.

⁵³ Walker (1978) använder begreppet inlärdd hjälplöshet liksom pendling mellan våld och värme, Dutton & Painter (1981) talar om kvinnors traumatiska bindning medan Frieze (1979) beskriver kvinnors upplevelser av mäns våld som ett normalt inslag i deras liv.

⁵⁴ Detta kommer närmare att beskrivas och diskuteras i den fördjupning kring Lundgrens teorier som presenteras i del IV.

Begreppet normaliseringsprocessen har blivit flitigt använt, främst inom kvinnojourserna. I olika sammanställningar, myndighetsrapporter, vetenskapliga arbeten m.m. refereras till begreppet för att förstå våldsprocessen samt kvinnornas sätt att hantera och förstå det våld de utsätts för. Begreppets genomslagskraft framgår också tydligt då man även i arbeten där begreppet inte används eller direkt avvisas som analytiskt verktyg, ändå förhåller sig till det på ett explicit sätt.

Uppbrottet – makt, maktlöshet eller motmakt?

En vanligt återkommande fråga som debatteras handlar om varför kvinnor inte lämnar den man som utsätter henne för våldshandlingar samt hur man på olika sätt kan underlätta för kvinnan att lämna mannen. Även om det fortfarande idag bedrivs arbete som sätter relationens bevarande i främsta rummet framträder en officiell, politiskt korrekt bild som säger att enda sättet att få slut på våldet är genom att kvinnan lämnar mannen. Misshandlade kvinnor förväntas lämna den man som misshandlar dem och de främsta hindren för detta antas vara att social och psykologisk viktimering gjort dem hjälplösa.

Kvinnor som lämnar sina män blir de "lätta, begripliga" fallen medan kvinnor som stannar blir en avvikande grupp som måste förklaras. Genom denna officiella bild framställs också männen som omöjliga att rehabilitera och förhållandet som irreparabelt. Antagandena tydliggör bland annat det fokus på orsaker till varför hon stannar som präglar fältet. Om misshandlade kvinnor uttrycker positiva aspekter i förhållandet som orsak till att de inte vill gå, t.ex. kärlek till mannen, eller förhoppningen att han kommer att förändras, betraktas dessa utsagor ofta som resultat av våldsprocessen och inte som uttryck för kvinnans vilja.⁵⁵ Antaganden om både offer och gärningsman bygger på föreställningar om att våldet invaderar och till slut inte kan skiljas från personens identitet.

Varför kvinnan inte går förklaras alltså med ett komplext samspel av intra-psykiska, interpersonella eller sociala/strukturella förhållanden som varierar till viss del genom perioden. Ofta används en kombination av några eller alla dessa. Under senare år har mer ekonomiska och formella jämställdhetsförklaringar stått tillbaka för mer kulturella förklaringar, t.ex. internaliserade patriarkala föreställningar om kvinnor och kvinnlig-

⁵⁵ Se Hydén (2001) liksom Eliasson (1997) för en utförlig diskussion kring problemen med att gå respektive stanna.

het, kvinnans värde som gift och hennes ansvar att hålla ihop hemmet eller hennes dröm om det goda äktenskapet.

Andra förklaringar hänvisar till normaliseringsprocessen som innebär att kvinnor stannar inför mannens hot om värre våld eller att kombinationen av våld, isolering, växling mellan våld och värme, rädsla och skuld påverkar kvinnors psyke. Kvinnor antas bli deprimerade, få låg självkänsla, bli hjälplösa, känna skuld och skam och/eller genom traumatisering bli bundna till sin gärningsman som gör att de upplever "falska" känslor av beroende och kärlek. Genom denna normaliseringsprocess antas kvinnan identifiera sig med sin förövare och överta hans syn på våldet och henne som kvinna.

Även om frågan "Varför går hon inte?" mot slutet av 1990-talet börjar ställas på nya sätt, görs detta innanför en tolkningsram som tar som utgångspunkt att kvinnan vill gå, men på grund av olika skäl är förhindrad. Eliasson (1997) frågar t.ex. "Varför låter inte mannen kvinnan gå?" eller "Varför går inte mannen?". Hydén (1995c) ställer frågan "När går hon?" och menar att vid varje misshandel lämnar kvinnorna, om inte fysiskt, så mentalt, den misshandlande mannen.

Vad som särskilt skiljer de tidiga översikterna från senare är att det i de tidiga inte förekommer någon problematisering kring betydelsen av olika myndigheters eller professionella hjälparens sätt att agera, eller brist på agerande när det gäller möjligheter att lämna mannen. Ansvaret förläggs hos kvinnan, mannen, släkt, vänner och i samhällets traditionella könsroller. Att kvinnor ser våldet som normalt är något som i början av perioden endast förbehålls kvinnor med en tung social problematik med tidigare erfarenheter av våld, medan användandet av normaliseringsprocessen under senare period avser att visa på en process som är utmärkande för misshandlade kvinnor generellt.

Medan 1980-talet präglas av beskrivningar av både kvinnor och mäns vanmakt och maktlöshet uppehåller man sig under 1990-talet främst vid kvinnors maktlöshet och mäns makt. Kvinnors eventuella motmaktstrategier ägnas, teoretiskt sett, inte mycket utrymme och uppmärksamhet.⁵⁶

⁵⁶ Hydén (2001) beskriver visserligen kvinnors motstånd, men detta är vad hon kallar "ett motstånd utan konfrontation". Andersson & Lundberg (2000) menar att kvinnor använder sig av en mängd olika strategier för att handskas med sin situation, ett resultat som de menar inte stödjer de antaganden om kvinnors reaktioner på det våld de utsätts för som "normaliseringsprocessen" innebär.

Skuld och ansvar – makt, maktlöshet eller motmakt?

Den offentliga och principiellt giltiga bilden av våld mot kvinnor som genomsyrar kunskapsfältet i Sverige idag är starkt moraliskt fördömande. Detta gäller oavsett var man lägger ansvaret för våldet. Best (1997) beskriver framväxten av vad som kan betraktas som en brottsofferideologi, vars kriterier Andersson & Lundberg (2001:77-79) menar är användbara för att förstå antaganden om offer, viktimisering och gärningsmän inom kunskapsfältet våld mot kvinnor.

Många drabbas oavsett social status

Ett av de viktigaste kriterierna, enligt Best, är att många är drabbade och att dessa fördelar sig över alla sociala skikt. I olika sammanhang framhålls ökningen av antalet kvinnor som utsätts, liksom de könsmaktsteoretiska antagandena om alla kvinnors utsatthet.

Våldets långtgående konsekvenser

Viktigt är också att offertillskrivningen har långtgående konsekvenser, vilket avspeglar sig i beskrivningar av våldets konsekvenser inte bara för den våldsutsatta kvinnan, utan i förlängningen för alla kvinnors rädsla och handlingsutrymme. Olika antaganden finns om våldets konsekvenser för kvinnans barn, både nu och i en framtid samt hur våldet skapar fientlighet mellan kvinnor och män i allmänhet genom att upprätthålla könsstereotypa föreställningar.

Klara gränser mellan offer och förövare

Relationen mellan offer och förövare måste ha klara gränser. Den nära relationen mellan offer och förövare kan ställa till problem i definitionen av ansvarsfrågor. Kvinnors självständighet och styrka kan bli föremål för omtolkningar då detta är egenskaper som inte passar för det ideala offret. Resultat som visar på kvinnors fysiska motstånd avvisas, eller omtolkas. Ett annat problem kan vara att kvinnor som inte passar in i offermallen upplevs som irriterande, obegripliga eller frustrerande av olika yrkesgrupper som möter dem, t.ex. polisen (Lundberg 1996).

Det moraliska fördömandet grundar sig på föreställningen om ett oskyldigt offer som måste skyddas från gärningsmannen. Kvinnan antas, genom våldsprocessens cykel av makt och beroende, bli ett hjälplöst och isolerat offer för mannens våld. Dessa antaganden framstår som viktiga i förhållande till offerskapandet då en misshandlad kvinna inte bör kunna

påverka eller ta ansvar för våldssituationen. Christie (1986) beskriver det ”idealiska offret” som syftar på en person eller grupp som lättast får legitim status som offer när de utsätts för brott.

För att kvinnorna skall framstå som offer krävs någon form av uppsåt och en gärningsman. Mannen som slår framställs som en respektabel vanlig man vars våld är kontrollerat, målinriktat och avsiktligt och som måste straffas för detta våld. Våldet beskrivs ofta på ett sätt som invaderar hela personligheten. Problem att uppfylla gränsdragningen mellan offer och gärningsman blir tydlig i olika socialpsykologiska, psykologiska eller medicinska antaganden som förlägger ansvaret i en misslyckad socialisation, dysfunktionell familj eller biologiska förklaringar.

Offerskapet upptäcks sällan

Ett kriterium är att offerskapet sällan upptäcks, vilket tydliggörs genom de återkommande antaganden som finns om stora mörkertal inom offerkategorin. Därför blir information om vår egen och andras fara ett viktigt kriterium i en brottsofferideologi. Idag finns ett officiellt engagemang och en kunskapsproduktion speciellt kring offer för våld och sexualbrott, som bland annat avtecknar sig i medial uppmärksamhet, men också i information och teoretiska antaganden om vår egen och andras utsatthet samt i vilka hot och risker liksom olika trygghetspaket och larmsystem som finns (Brottsoffermyndigheten 1996; Beck 1993; Christie 2001; Snare 1999; Åkerström & Sahlin 2001).

Tilltro till offrets utsaga

Ytterligare ett kriterium är att offrets utsaga måste bli trodd. Detta är en av utgångspunkterna i kvinnojoursverksamheten. I ett flertal texter, främst av senare datum, riktas kritik mot professionellas sätt att hantera kvinnornas utsagor, liksom mot rättsväsendets sätt att utsätta offren för en sekundär viktisering.

Offerbegreppets positiva och negativa konnotationer

Begreppet offer antas ha både positiva såväl som negativa konnotationer. Från början utmärks kunskapsområdet av olika sätt att skapa en så ideal offerstatus som möjligt när det gäller kvinnorna. Mot slutet av undersökningsperioden kan man istället se en ökad fokusering på de negativa aspekterna av olika offertillskrivningar (Snare 1999; Åkerström & Sahlin 2001).

Konstruktionen av kvinnan som offer kan alltså förstås utifrån bestämda antaganden om ansvar och bemötande. Mäns våld mot kvinnor förstås både som ett uttryck för en patriarkal ordning och som ett sätt att upprätthålla denna ordning. Våld betraktas därmed som ett uttryck för mäns makt, snarare än vanmakt eller maktlöshet. För att kvinnan skall framstå som offer krävs att hon inte kan ses som delaktig i våldet, eller kan fördömas för det. Ericsson (1993) menar att rätten att vara ett offer också innebär vissa förpliktelser. En sådan är att kvinnors aktiva handlande och motstånd mot det våld de utsätts för riskerar att bli osynligt. Frånvaron av motstånd kopplas till föreställningar om den goda och moraliska kvinnan som försvårar för kvinnor att hantera den vrede de kan känna och att inte rikta den mot sig själva.

Ett intressant resultat som bara lyfts fram i början av perioden är att de kvinnor som söker vård uppvisar, förutom rädsla för att bli misshandlade, vad som beskrivs som ett identiskt psykiskt reaktionsmönster som innebär en kamp för att kontrollera egna aggressiva impulser (Ottoson Hindberg 1984). Beskrivningar av kvinnor som aggressiva återfinns inte senare inom kunskapsfältet, vilket troligen kan förstås mot bakgrund av konstruktionen av kvinnan som offer. I undersökningen ”Slagen dam” uppger de kvinnor som utsatts för våld att den vanligaste konsekvensen av detta är vrede och hat (Lundgren, m.fl. 2001:56). Ett resultat som inte får någon större uppmärksamhet i rapportens analys och slutsatser.⁵⁷

För att kvinnan skall kunna bryta sitt offerskap, dvs. både för att kunna se sig själv som offer och för att ta sig ur sin situation antas hon behöva hjälp utifrån. Frågan om var denna hjälp skall komma ifrån är inte självklar. Inom kvinnojourrörelsen betonas vikten av ideella resurser, kvinnors solidaritet och stöd (Jeffner 1994; Lundgren, 1990, 1992). Från offentligt håll pekas också på behovet av förbättrade professionella hjälpinsatser (SOU 1994:56; SOU 1995:60; Brottsförebyggande rådet 1997). I de senast publicerade myndighetsrapporterna framhålls också vikten av att knyta samman professionella och ideella resurser, både rent praktiskt genom olika samarbeten, men också för att betona vikten av både professionell och ideell hjälp. Man kan också i olika myndighetsrapporter av

⁵⁷ I rapporten ”Slagen dam” ställs de viktigaste resultaten samman i faktarutor. Det framgår av fig. 31, sid. 56, att vrede och hat är den vanligaste konsekvensen av våldet som kvinnorna rapporterar, nära följt av rädsla och dålig självkänsla. I faktarutorna uppmärksammas emellertid inte detta intressanta resultat.

senare datum se en betoning av kommunala hjälpinsatser, både avseende hjälp riktad till män som förövare och till kvinnor som offer.

I Mötet mellan Två Diskurser

När det gäller våld mot kvinnor som kunskapsområde finns alltså, som vi sett, en stor mängd kunskapsproducenter som t.ex. hälso- och sjukvården, socialtjänsten, rättsväsendet, ideella organisationer som brottsofferjourer, kvinno- och mansjourer, statliga myndigheter och vetenskapliga discipliner som genom sina olika verksamheter och erfarenheter kan ha olika syn på vad som utgör problemet, dess orsaker, likväl som lösningar. Våld mot kvinnor är idag inte bara ett etablerat samhällsproblem utan blir genom sina olika definitioner också ett forskningsämne, liksom ett arbetsfält för en mängd olika verksamheter. Kunskap såväl som olika kunskapsproducenter, kan därför betraktas som en del av problemet snarare än dess lösning och man kan alltid fråga sig vilka konsekvenser det får när man omformulerar problem och omvärderar olika förgivettaganden. Vad som skall betraktas som sant, bra, nyttigt, viktigt eller relevant är inte något som är givet utan beroende av olika maktrelationer där problemformuleringsprivilegiet har stor betydelse.⁵⁸

Det finns dock ingen självklar riktning på denna kunskap, utifrån tanken om en producent och en användare, t.ex. att vetenskaplig kunskap genereras inom vetenskapliga domäner och sedan implementeras inom olika verksamheter eller ligger till grund för politiska beslut som sedan på ett oproblematiskt sätt omsätts i arbetet i kommunala och statliga verksamheter. Inte heller kan man tala om en kumulativ utvecklingstanke. Snarare kan man se hur två olika diskurser tas i anspråk för att förstå våld mot kvinnor. Den ökade uppmärksamheten medialt, vetenskapligt och

⁵⁸ Även klassificeringen av material inom ett problemområde ändras över tid och har bland annat att göra med problemformuleringsprivilegiet. Ett intressant resultat är att när man idag söker litteratur om våld mot kvinnor på bibliotek kommer man att finna att en övervägande del av denna återfinns under biblioteksväsendets klassificering V (Medicin) och dess underavdelningar, oberoende av vem, vilka eller var den är producerad, t.ex. inom olika vetenskapliga discipliner eller av olika myndigheter. Klassificeringen i sig säger något om hur ett problem betraktas. Våld mot kvinnor framstår i detta fall som främst ett hälso- eller folkhälsoproblem. Intressant är också att medicinsk eller folkhälsovetenskaplig litteratur inte återfinns annat än på speciella bibliotek som inriktar sig på folkhälsa och medicin. Detta kanske förefaller naturligt, men en annan typ av klassificering skulle kanske ställa problemet i en annan dager. Vad händer om forskning kring våld mot kvinnor i stället klassificerades som ekonomisk, juridisk, samhällslig eller politisk litteratur?

politiskt har medfört att en förståelse kommit att dominera över den andra. Genom att behandla våldshändelserna ur ett speciellt perspektiv framhålls och inramas vissa fakta på ett sätt som framställer dem inte bara som viktigare än andra, utan också som naturliga, självklara och sanna.

Ett kunskapsområde kan utmärkas av mer eller mindre etablerade, homogena och synliga tolkningar av problemområdet, men det kan också präglas av mer eller mindre dolda formuleringar och ständiga ”maktkamper”. Problemformuleringsprivilegiet innebär en rätt att avgöra vad som utgör ett problem, problemets orsaker samt lösningar. Genom att definiera ett problem och dess lösningar upprätthålls olika gränser. Ett område som utmärks av en skarp gränsdragning mellan tillåtna och otillåtna sätt att formulera ett problem innebär att nya problemformuleringar kommer att möta på hårt motstånd.⁵⁹

För att nya kunskapsanspråk skall betraktas som legitima krävs att de också förhåller sig till redan befintlig, accepterad kunskap. Detta sätter ramar för vilka nya och revolutionerande upptäckter eller teorier som kan vinna legitimitet, där redan befintlig och etablerad kunskap måste ifrågasättas. För att något skall betraktas som legitim kunskap krävs också en position som betraktas som legitim i betydelsen ”sannings(s)ägande”. Vetenskapen, liksom rättsliga instanser, kan sägas utgöra institutioner i samhället som producerar kunskap med hög grad av legitimitet.

Andra kunskapsproducenter, som i detta fall kvinnojourerna, måste hänvisa till andra kriterier, såsom t.ex. mångårig erfarenhet, för att hävda sanningshalten i sin kunskap så att den framstår som legitim.⁶⁰ Förhållandet mellan legitima sannings(s)ägare och andra kunskapsproducenter blir också av vikt, speciellt för att legitimeras olika avvikande kunskapsanspråk. I Sverige kan man se sådana samarbeten mellan t.ex. olika myndigheter, akademiska kunskapsproducenter och kvinnojour rörelsen där man genom olika samverkansprojekt legitimerar varandras kunskapsanspråk.

Bilden av våld mot kvinnor baseras på föreställningar om vad som kan betraktas som våld, den våldsutsatta kvinnan/offret men också den våldsutövande mannen/förövaren. Den bygger också på föreställningar om

⁵⁹ För en utförligare definition kring problemformuleringsprivilegiet, se Gustafsson (1989). För diskussion om dess effekter, se Lindgren (1997).

⁶⁰ Se t.ex. Andersson & Lundberg (2001), som diskuterar kvinnomisshandel som kunskapsfält. Lagen och rättsväsendet som social praktik i en fallocentrisk kultur diskuteras utförligt i Smart (1995).

människan som biologisk och social varelse, om familj och arbetsliv, brott och straff, liksom om samhället i stort.

Sammanfattningsvis

Sammanfattningsvis kan man säga att vissa formuleringar, antaganden och idéer återkommer genom hela tidsperioden och i nästan allt material. I materialet framträder ett tydligt sätt att tala om våld mot kvinnor, en samtalsordning, som man har att förhålla sig till inom kunskapsfältet och som till vissa delar uppvisar stora, men i andra avseenden endast små förändringar över tid. Det handlar om en särskild våldsproblematik med en specifik typ av våld då den är riktad till en speciell kvinna, oftast närstående. Också antaganden om gärningsman och offer är särskilda från andra typer av våldshandlingar och förstås och förklaras inom en tolkningsram som behandlar både problemets uppkomst och hur det bör angripas och lösas. Våldet i sig förstås som en process som upprepas och tilltar i grovhet. Detta är antaganden som följer genom hela tidsperioden och som återfinns såväl 1983 som 2003. Den avgörande skillnaden är att ju längre fram vi förflyttar oss tidsmässigt desto tydligare framträder anspråket på att detta är den sanna och korrekta bilden.

Även om att det alltså till viss del finns olika förståelser av vad våld mot kvinnor är så framstår det som om den dominerande och tillika officiella, politiska förståelsen idag bygger på några avgörande förändringar under främst 1990-talet. Könsmaktsteoretiska utgångspunkter blir då tydligare i många arbeten. Intresset inriktar sig på betydelsen av kulturella trosföreställningar och antaganden kring makt, kön och sexualitet på bekostnad av betydelsen av materiella villkor. Psykologiska och socialt grundade antaganden om individuella orsaker till våldsanvändning blir, även om de fortfarande används i betydande utsträckning, utsatta för olika former av förminskningsstrategier.⁶¹

⁶¹Ett tydligt exempel på att det råder en kamp om problemformuleringsprivilegiet är professor Eva Lundgrens tal vid Nationella rådet för Kvinnofrids konferens på Internationella Kvinnodagen den 8 mars 2002. I detta tal ställer sig Lundgren frågande till om all kunskap är lika bra och menar att forskning inte är ett demokratiprojekt utan förbehållet den akademiska sfären. Hon avvisar olika utomvetenskapliga ”expertkompetenser” som hon menar leder till en brist på helhetssyn och splittrade riktninglösa åtgärder. Man skulle kunna säga att hon därmed inte bara avvisar erfarenheter från de praktiker som på olika sätt kommer i kontakt med misshandlade kvinnor utan också klinisk erfarenhet liksom kvinnojourernas kunskapsanspråk (Lundgren, 2002).

Användandet av begreppet sexualiserat våld, liksom våldets kontinuum har inneburit att våldshandlingarna i sig kommit att inkludera handlingar som tidigare inte uppmärksammats eller som tidigare behandlats särskilda från varandra. Fokus på gradskillnader har lett till att varken offer eller gärningsmän förväntas återfinnas inom socialt utsatta grupper. Förändringar har även skett vad avser antaganden om våldet som ett kontrollerat uttryck för makt istället för okontrollerade aggressions- eller vredesutbrott, eller våldsanvändning som uttryck för mäns vanmakt.

I kampen om tolkningsföreträdet ställs förklaringar på strukturell nivå mot individförklaringar. Våldet och gärningsmannen förstås antingen utifrån en tanke om gradskillnad eller artskillnad i förhållande till ”normala” män och andra kontrollhandlingar. Våldet antas antingen vara ett uttryck för makt, en handling som både är kontrollerad och syftar till kontroll över kvinnan eller som en okontrollerad vredeshandling som orsakas av mannens vanmakt eller maktlöshet. Dessa motsatser får betydelse för problemets lösning, liksom ansvarsfrågan. I nästa del kommer dessa teman att relateras till några väl etablerade kunskapsproducenter inom fältet.

Del IV

Mäns Våld mot Kvinnor - Idealtypiska Synsätt

Som framgått av presentation och diskussion i del III kan kunskapsläget betecknas som innehållsrikt, men på samma gång motsägelsefullt och präglad av motstridigheter. I denna del presenteras tre exempel på delvis olika sätt att förstå och förklara mäns våld mot kvinnor. Exempelen skall emellertid inte förstås som någon slags uttömmande exposé över kunskapsfältet.

Tre författare har valts ut som representanter för vad som kan betecknas som idealtypiska föreställningar om mäns våld mot kvinnor.⁶² Detta avser både föreställningar om våldet, dess orsaker liksom konsekvenser. Det idealtypiska refererar här till skillnader i förhållningssätt till teman om mäns våld som sexuellt/icke sexuellt uttryck för makt/vanmakt. Om våldet som ett kontrollerat/okontrollerat beteende som förstås som kulturellt tillåtet/otillåtet. Författarnas texter kommer att diskuteras utifrån grundantaganden, perspektiv, teoretiska utgångspunkter, hypoteser, empiri och slutsatser, i den mån sådana förekommer. Det material som ingått som underlag i denna del har granskats utifrån vilka antaganden som görs, och hur dessa sedan avspeglas i olika analyser och slutsatser, samt hur förhållandet mellan teoretiska antaganden och empiriska underlag ser ut.

Delen avslutas med en diskussion kring motsättningar, likheter och skillnader mellan de olika bidragen. Detta gäller både utgångspunkter och fokus, empiri, teori och slutsatser. De olika bidragen kommer att placeras in i en nivåöversikt⁶³ som syftar till att visa på vilken eller vilka nivåer de olika bidragens huvudsakliga fokus ligger, d.v.s. vad det är de gör anspråk på att skapa kunskap om. Med hjälp av översikten problematiseras förhållandet mellan analyser på mikro- och makronivå, men den syftar också till att tydliggöra i vilken utsträckning kunskapsanspråk, studieobjektet och empiri stödjer varandra.

⁶² De olika författarna är här av intresse främst utifrån deras respektive textproduktions specifika innehåll, men också med hänsyn tagen till den position de uttalar sig ifrån.

⁶³ Nivåöversikten presenteras mer utförligt i samband med diskussionen kring likheter/skillnader/konsekvenser.

Urvalsförfarande och Presentation

Urvalet är inte givet då det i Sverige finns en mängd kunskapsproducenter vars texter kan vara intressanta att närmare beskriva och diskutera. Valet är gjort först och främst utifrån att de tre exemplen alla själva placerar sin kunskapsproduktion inom en könsföreläsningsram, vilket tidigare genomgång och diskussion visat vara det vanligaste förhållningssättet idag, men också utifrån att de tydliggör den kamp om tolkningsföreträdet inom detta perspektiv som tidigare beskrivits.

Förväntningarna är att de utifrån sina olika positioner och sitt specifika intresse för frågan skall kunna tydliggöra både motsättningar, skillnader och likheter beroende av såväl vetenskapsteoretiska⁶⁴ kriterier, empiriska underlag, teoretiska antaganden, likväl som mål och syften med deras respektive arbeten.

De tre exemplen kan alltså sägas representera delvis olika föreställningar om hur vi kan och bör förstå mäns våld mot kvinnor, vad som utmärker en våldssituation och vad som bör göras för att våld mot kvinnor som problem skall kunna lösas. De tre exemplen är också valda för att visa på hur kvinnojourkunskap, akademisk kunskap och socialt och kliniskt arbete förhåller sig till varandra och till det politiska antagandet, både nationellt och internationellt, att olika sorters våld mot kvinnor måste förstås som delar av samma problem.

Underlaget för diskussionen är texter av de olika representanterna under den tid de varit aktiva på kunskapsfältet, men gör inte anspråk på att täcka hela deras produktion. De får visserligen personifiera en ståndpunkt, men detta innebär inte att deras produktion är statistik. Förändringar kan ses både när det gäller undersökningsfokus och analyser. Vilka texter som utgör underlag finns noterat i samband med respektive presentation och diskussion. De olika texternas innehåll kommer inte att presenteras utförligt, då översikten syftar till att visa generella drag i textproduktionen.

Som representant för ett *individinriktat perspektiv* har texter av *Eva Hedlund* valts. Hedlund var en av de allra första i Sverige som arbetade med att utveckla nya metoder för att ta emot och stödja våldsutsatta kvinnor i ett pilotprojekt inom RFSU. Ett arbete som dokumenterats i ett flertal böcker, artiklar, rapporter och utbildningsinsatser. Hedlund är soci-

⁶⁴ Med vetenskapsteoretiska kriterier avses här mycket förenklat främst vilka föreställningar som finns om vad man kan undersöka på ett vetenskapligt sätt och hur detta i så fall skall gå till.

onom, legitimerad psykoterapeut, samt hedersdoktor i socialt arbete vid Stockholms universitet. Förutom sin erfarenhet av kliniskt arbete med våldsutsatta kvinnor har Hedlund också arbetat med männen bakom våldet. Hedlund får här representera ett kliniskt perspektiv på mäns våld mot kvinnor.

Som tidigare diskuterats finns i Sverige idag en ganska tydlig och avgränsad föreställning om våld mot kvinnor, som till stor del grundar sig på kvinnojourrörelsens erfarenheter och opinionsbildande arbete, men som vuxit sig stark och dominerande genom en rad samarbeten med både akademisk forskning och olika myndigheter.

Ett strukturellt perspektiv företräds här genom texter av Eva Lundgren, teolog och professor i sociologi vid Uppsala universitet med särskild inriktning mot kvinnoforskning, kan sägas utgöra exempel på ett sådant samarbete. I egenskap av innehavare av en professur med särskild inriktning på våld mot kvinnor har hon haft möjlighet att akademiskt påverka kunskapsfältet mer än andra kunskapsproducenter. Både utifrån sin akademiska position och genom sitt samarbete med kvinnojourrörelsen kan hennes bidrag räknas som det mest representativa exemplet på vad som idag betraktas som det dominerande synsättet när det gäller våld mot kvinnor i Sverige. Lundgren har sedan mitten av 1980-talet arbetat med forskning om både mäns och kvinnors upplevelser av kvinnomisshandel. Som teolog har hennes arbete främst handlat om kvinnomisshandel i friligiösa kulturer. Ett av de senaste bidragen till forskningsfältet är hennes medverkan i den riksomfattande omfångsundersökningen "Slagen dam" (Lundgren, m.fl. 2001).

Den tredje representanten, Margareta Hydén, har valts som representant för ett relationellt eller socialpsykologiskt perspektiv men också för att hon genomgående förhållit sig kritisk till den dominerande föreställningen om kvinnomisshandel och genom sin forskning och i sitt kliniska arbete som psykoterapeut försökt utveckla alternativa sätt att forska kring och söka förstå både våldet som process, kvinnors uppbrott från ett misshandelsförhållande samt betydelsen av en offertillskrivning av kvinnan. Medan Lundgrens arbete i stor utsträckning fått betydelse för det ideella arbetet med våldsutsatta kvinnor, har Hydéns, liksom Hedlunds syftat till att skapa underlag för olika professionella gruppers bemötande av både våldsutsatta kvinnor och våldsverkande män, främst inom det sociala arbetets verksamhetsfält. Hydén är docent i socialt arbete vid Stockholms universitet, psykoterapeut med erfarenhet av 20 års arbete

med individual- och familjeterapi. Hon har också erfarenheter från pedagogisk verksamhet som lärare vid Socialhögskolan i Stockholm och som handledare inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg.

Presentationsordningen är vald utifrån att Hydén skriver i polemik mot både ett mer individcentrerat angreppssätt, här representerat av Hedlund, och Lundgrens mer strukturella perspektiv. För att göra denna polemik så tydlig som möjligt, kommer Hedlunds bidrag att presenteras och diskuteras först, följd av Lundgrens och slutligen Hydéns.

Våld som Sexuallfientligt Beteende – ett Individproblem?

Empiriska underlag

I ”Våldtäktskliniken” (Hedlund, m.fl. 1979), som utgör början av Eva Hedlunds dokumentation av sina projekterfarenheter från arbete med våldsutsatta kvinnor, diskuteras och poängteras vikten av att mäns våld mot kvinnor måste förstås både på en samhällsnivå, utifrån medias reaktioner och individuella sätt att bemöta våldet. Hon menar också att all förståelse av våld mot kvinnor måste sättas in i en ram av könsrollernas betydelse och mäns makt genom historien att definiera det kvinnliga. Hedlund utgör ett intressant exempel då hennes erfarenhet sträcker sig över en tidsperiod där sexualbrott och våld mot kvinnor fått en ökad uppmärksamhet och status som samhällsproblem.

Materialet i ”Våldtäktskliniken” utgörs av erfarenheter från kliniskt arbete med 184 kvinnor som varit utsatta för våldtäkt, till övervägande del av en gärningsman som varit okänd eller mycket litet känd för kvinnan.⁶⁵ Projektet ”Våldtäktskliniken” startades på regeringens initiativ i slutet av 1970-talet. Ett projekt som visar många likheter med projektet Rikskvinnocentrum, ett resultat av Kvinnofridsreformen.⁶⁶ Hedlund finns

⁶⁵ Därmed avviker det från det övergripande temat i denna rapport, våld mot kvinnor i betydelsen kvinnomisshandel. Hedlunds tidiga produktion speglar emellertid den tidens problematik när det gäller våld mot kvinnor, som under 1970- och 80-talet främst avsåg sexualbrott och då speciellt våldtäkt, och som också tydligt influerat antaganden om andra typer av våldsbrott mot kvinnor.

⁶⁶Rikskvinnocentrum är ett projekt som startat som resultatet av Kvinnovaldskommissionens arbete. Både argument för behovet av ett nationellt centrum för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor, samt uppbyggnaden av densamma har mycket stora likheter med den nationellt inrättade våldtäktsklinik som startade 1979. Intressant är att i utvärderingarna av detta projekt ansåg de involverade, bland annat Eva Hedlund, att behovet visserligen fanns av sådana specialinstanser i samhället men att de inte borde vara centrerade till en plats.

också representerad i olika kunskapsöversikter och dokumentation från konferenser som rör våld mot kvinnor under 1980- och 1990-talet.

Med hänsyn tagen till den idag etablerade synen att allt våld mot kvinnor bör förstås som sexualiserat våld blir Hedlunds antaganden och slutsatser betydelsefulla när det gäller våld mot kvinnor i allmänhet och det professionella bemötandet av våldsutsatta kvinnor i synnerhet. Förutom ovanstående projekt baserar sig Hedlunds empiri på kliniska erfarenheter i hennes arbete med kvinnor som själva tagit kontakt med RFSU, eller som kommit på rekommendation av polis, personal på sjukhus, kvinnojourer m.m.

Hennes intresse när det gäller våldsutsatta kvinnor har främst koncentrerats kring frågor om hur man på bästa sätt professionellt, inom både vård och polisväsende, bemöter och hjälper kvinnor som utsatts för sexualiserat våld. Hedlund har med tiden kommit att inrikta sitt intresse på män som våldsutövare. När det gäller gärningsmännen, har intresset varit inriktat på det kliniska området, med utvecklandet av olika former av samtalsterapi med männen. Det gäller, enligt Hedlund själv, att studera männen och deras avsikter med sina våldshandlingar mot kvinnor för att göra offrens utsatthet tydligare.⁶⁷

Hedlund har alltså långvarig klinisk erfarenhet av arbete med män som använt våld mot kvinnor. När det gäller mäns sexuella övergrepp på kvinnor omfattas hennes empiriska underlag av kliniska erfarenheter i mötet både med män som dömts för sexualbrott och de som frivilligt sökt sig till RFSUs mottagning för samtal kring upplevda sexualproblem.

Könsmaktsteori som disciplinär matris?

Även om Hedlund menar att en könsmaktsteoretisk perspektivering är viktig, kan man säga att hennes egen forskning och kliniska verksamhet kontrasterar mot många av de antaganden som utgör tolkningsram för denna perspektivering.⁶⁸

⁶⁷ En förklaring som kan tyckas problematisk om arbetet med männen inte har som syfte att hjälpa dem, utan att synliggöra offrens utsatthet. Uttalandet kan delvis förstås mot bakgrund av den starka betoning på offren för våldet och deras behov som finns både i politiska dokument liksom hos exempelvis. ROKS.

⁶⁸ Diskussionen kommer att framförallt baseras på följande verk av Hedlund: Hedlund (1989) *Med könet som vapen och värn*; Hedlund (1991) *Efter ett sexuellt övergrepp. En metod att möta kvinnorna*; Hedlund (1996) *Sexuellt utnyttjad. Om terapin efteråt*; Hedlund (1999) *Män med sexuell beroendeproblematik*; Hedlund m.fl. (1979) *Våldtäktskliniken. Att möta och arbeta med våldtäktsproblem*; Hedlund m.fl. (1983) *Våldtäktskri-*

Våldtäkt, menar Hedlund, tjänar i första hand icke-sexuella behov och är därmed snarare en fientlig än sexuell handling. Våldtäkt beskrivs också som ett extremt utslag av det förtryck som kvinnor utsätts för och den underordnade ställning kvinnor har i samhället. Enligt Hedlund är den maktstruktur som skapar såväl offer som gärningsman en fruktbar utgångspunkt för att förstå våldtäkt. Hon påpekar att individuella faktorer visserligen inte är betydelselösa, men att mäns våld och våldtäkt främst måste betraktas som ett samhällsproblem.

Ytligt betraktat kan Hedlunds syn på mäns våldshandlingar mot kvinnor generellt och våldtäkt specifikt placeras in i teorier som kopplar samman begreppen sexualiserat våld, våldets kontinuum och gradskillnader. Vid en närmare analys av hennes antaganden och slutsatser om gärningsmännen, framkommer emellertid markanta skillnader i synen på våldets funktion, gärningsmannens motiv och syfte med våldshandlingen som också får betydelse för ansvarsfrågan.

Mäns våld – vems ansvar?

Hedlund har, i flera av sina bidrag, teoretiserat kring inte bara de hjälpsökandes reaktioner, utan också de hjälpsökandes. Hon har problematiserat professionellas distanseringstekniker när det gäller sättet att bemöta de hjälpsökande och vilken betydelse detta kan antas få i mötet med en våldsutsatt kvinna. Hedlund förespråkar ett aktivt förhållningssätt som får kvinnan att känna att det finns ett annat val än att glömma och begrava händelsen och att istället ge henne tillbaka självbestämmanderätten; att identifiera sin oro och sina behov; att visa henne att hon bäst själv vet vad hon behöver samt att kvinnor med olika erfarenheter har olika hjälpbehov.

Vad Hedlund inte problematiserar är den konflikt som kan uppstå mellan vad hon kallar att ge kvinnan tillbaka sin självbestämmanderätt och en psykosocial bedömning. Hedlund problematiserar visserligen betydelsen av olika psykologiska försvarsmekanismer i mötet med den hjälpsökande, men maktrelationen i fråga om tolkningsföreträde mellan klient och hjälpare diskuteras inte.⁶⁹

sen. En bruksbok för socialarbetare, poliser, sjukvårdspersonal, jurister, anhöriga och andra som kommer i kontakt med våldtagna kvinnor.

⁶⁹ För en utförligare diskussion kring mötet mellan klient och hjälpare, se diskussion under rubrikerna ”Kvinnors uppbrott?” och ”Den goda viljans diskurs?” , del V.

När det gäller själva våldsutövningen, menar Hedlund, att den är sexualiserad, i betydelsen könsrelaterad. Handlingen antas emellertid inte vara ett uttryck för sexuell lust, utan för mannens behov att stärka sin manlighet. Vägen dit går via mannens berövande av den makt kvinnan har i hans ögon. Mannens våld är emellertid, enligt Hedlund, inte kontrollerat utan mannen våldtar i "blint raseri". Hedlund beskriver hur mannen, rent konkret, använder sitt könsorgan som ett redskap för att bli av med känslor av vrede, maktlöshet, osäkerhet, underlägsenhet och hjälplöshet. Mannens syfte är inte heller att få kontroll över kvinnans liv, utan över sitt eget. Mannens avsikt antas inte heller vara att skada den som blir offer, eftersom han, i våldssituationen, antas oförmögen att leva sig in i offrets situation (Hedlund 1989). Man skulle kunna säga att våldet framstår som terapi för ångestreducering hos mannen.

Hos Hedlund finns en ambivalens avseende hur män som brukar våld mot kvinnor skall betraktas i förhållande till andra män. Ömsom betraktas de våldsbrukande männen som artskilda från "normala" män och ömsom våldshandlingen som del av en mer eller mindre normal (manlig) sexualitet. Sexualiserat våld⁷⁰ kan, menar Hedlund, förstås som tvångsmässigt sexuellt avvikande beteende dit hon räknar bl.a. homosexualitet, blottning, incest och våldtäkt. Den sexuella avvikelens uttryck varierar med allt ifrån perversa fantasier om sex till övergrepp. På samma gång menar hon att skillnaderna mellan dessa beteenden kan graderas från en normal sexualitet till olika grader av avvikelser.

Hedlunds analyser, där mannens beteende betraktas som patologiskt, men inte så sjukt att han behöver vård eller rehabilitering, kan innebära en ansvarsbefrielse för mannen. Även om Hedlund påtalar vikten av att se till kulturella och strukturella villkor, tenderar betydelsen av dessa att försvinna då hennes analyser begränsas till en intra-psykisk nivå, med hjälp av traditionella psykologiska och psykoanalytiska teorier och begrepp där det snarare är individuella än strukturella förklaringar som fokuseras.

Den av Hedlund deklarerade utgångspunkten, att sexuella övergrepp bör förstås som uttryck för förtryck och underordning av kvinnor framstår som problematisk då inget ifrågasättande förekommer av det androcentriska inslaget i de teorier hon använder. Betoningen på föräldraskapets, främst mödrars omsorgsarbete och dess betydelse för en sund manlig

⁷⁰ Här kan man utgå från att Hedlunds sätt att använda termen sexualiserat våld refererar till en handling med sexuella inslag, inte enbart till könsrelaterade handlingar.

psykosexuell utveckling, riskerar att förskjuta ansvaret för mäns våld till enskilda kvinnor snarare än till enskilda män eller till en samhällsstruktur.

Hedlund menar alltså att våldet används för att stärka manligheten, men kan därmed inte förstås som ett uttryck för manlighet. Denna oklarhet kan ha sin förklaring i en sammanblandning av vad Hedlund ser som önskvärt, att manlighet och våld inte bör vara förknippade med varandra, och hennes erfarenhet av hur det verkar vara. Det framstår alltså närmast som om Hedlund menar att våldet inte bör vara ett uttryck för manlighet, då det framstår som svårt att förneka att våld och manlighet är kulturellt starkt förknippade med varandra, särskilt om man, som Hedlund, placerar sin forskning inom en könsförelseteoretisk ram.⁷¹

Ett annat problem uppstår i och med att Hedlund å ena sidan hänvisar till en patriarkal könsförelseteoretisk struktur för att förstå mäns våld mot kvinnor, men å andra sidan menar att problematiken bakom sexuellt våld är könsneutral. När Hedlund beskriver kvinnliga förövare av sexuella övergrepp avser hon kvinnor som t.ex. överstimulerar sina barn sexuellt genom att "...tvätta barnens könsorgan eller ändtarmsöppning på ett överdrivet sätt, genom att dela säng med barnen eller exponera sig för dem, amma barnen väldigt länge och främst för den egna behovstillfredsställelsens skull." (Hedlund 1989:60)

Här finns, som jag ser det, en uppenbar om än latent risk, att den logiska slutsatsen av Hedlunds resonemang kommer att innebära att kvinnor, i egenskap av primär vårdare av barnen (med uppenbar risk för sexuell överstimulering och/eller problem att på ett adekvat sätt underlätta pojkens frigörelse från modern), både själva riskerar att hamna i en riskzon där deras handlande kan betraktas som sexuellt våld, men också att de utgör den främsta orsaken till mäns våld mot kvinnor.

Även om Hedlund också poängterar att männens upplevelse av en frånvarande fader är betydelsefull för männens sexuella avvikelse är det inte i egenskap av vad denna fader gör, utan faderns frånvaro/närvaro som är intressant. Underförstått tycks finnas, både hos männen och hos Hedlund, en idealiserad bild av fadern där blotta närvaron skulle utgöra en förbättring, medan det hos kvinnor är deras kvalité som mödrar som diskuteras. Mannens betydelse för barnet bedöms alltså utifrån kvantitativa mått,

⁷¹ Se t.ex. Wersäll (1996) för en diskussion kring förhållandet mellan maskulinitet och våld i media, Bourdieu (1999) för föreställningar om sambandet mellan maskulinitet, virilitet och våld.

ett resonemang som ibland också finns i visst jämställdhetstänkande och psykologiska teorier.

Våld som Könskonstitueringsarena – ett Samhällsproblem?

Empiriska underlag

Eva Lundgrens empiriska material är hämtat från en pionjärundersökning i Norge om religiöst grundad misshandel av 150 kvinnor. Det är inte självklart enkelt att se vad som utgör empiri i hennes olika alster, men som jag förstår det, har Lundgren förutom de intervjuer med 10 kvinnor vars berättelser presenteras i boken ”I Herrens våld” också på olika sätt följt 30 andra kvinnor vars berättelser utgör underlag för hennes teoretiska antaganden.⁷²

När det gäller männen består hennes underlag av intervjuer med 40 män varav de tio som presenteras mer ingående i boken ”Gud och alla andra karlar” är partners till de tidigare presenterade kvinnorna. Männen kommer från olika samhällsskikt och miljöer men har, liksom kvinnorna, den frireligiösa kulturen gemensam. På grundval av intervjuer i flera omgångar med båda parter, var för sig, men inte gemensamt, har hon studerat vad hon beskriver som våldets normaliseringsprocess. Denna inkluderar både mäns och kvinnors strategier för att handskas med våldet eftersom fokus ligger på hur våldet upprätthålls. Hennes material innehåller emellertid många exempel på vad som kan tolkas som kvinnors ifrågasättanden och utmaningar av våldet, vilket inte uppmärksammas i analyserna.

De kvinnor och män som ingår i intervjumaterialet utmärks inte av någon speciell social problematik i form av t.ex. drogmissbruk, kriminalitet, arbetslöshet m.m. vilket flera andra undersökningsmaterial gör. Inte heller är personerna kända av olika myndigheter på grund av våldet.

Lundgren menar att även om materialet är extremt på grund av den frireligiösa kontexten, kan det tydliggöra de bakomliggande könsförståelser som vi alla på ett eller annat sätt har att förhålla oss till. Att bli man, menar hon, kommer att betyda att mannen gradvis tar fullständig kontroll över kvinnans liv. Hennes utrymme krymper mer och mer. Att vara

⁷² Information om både empiri och metodfrågor finns, förutom ganska opreciserat beskrivet i de olika texterna, också presenterat på ett mer överskådligt sätt i Lundgren (1989) som är ett av bidragen i en rapport från en konferens om kvinnomisshandel.

kvinnor blir så småningom detsamma som att utplåna sig själv, eller vad Lundgren kallar en ”psykisk död” (Lundgren 1997:23).

Könsmaktsteori som disciplinär matris?

Lundgrens grundantagande är att våld mot kvinnor måste förstås inom en patriarkal kultur där mannen utövar könsmakt i sin egenskap av att vara man. I denna könskultur, menar Lundgren, är manlig sexualitet och våld intimt sammanlänkande eftersom maskuliniteten i vår kultur byggts upp och upprätthålls genom en intim förbindelse mellan våld och virilitet. Sexualiserat våld uppfattas med andra ord som ett uttryck för kvinnoförtryck. Våldet betraktas utifrån en föreställning om grad- och inte artskillnad. Därmed menas att det patriarkala samhällets strukturella villkor innebär att vilken kvinna som helst kan bli offer för mäns våld och att mäns våld mot kvinnor begränsar det dagliga livet för alla kvinnor, genom att de måste förhålla sig till detta hot om våld. Det innebär också att vilken man som helst kan vara en våldsman.

Lundgrens perspektivering innebär att hon utgår från att mäns våld mot kvinnor i olika former, alltid kan förstås som ett uttryck för den patriarkala makten. Hennes bidrag riskerar därmed att framstå som olika empiriska exempel på det könsmaktsteoretiska grundantagandet, vilket varken kan utmanas eller ifrågasättas.⁷³ Att tala om gradskillnad, menar Lundgren, innebär att vi måste inkludera oss själva som potentiella offer och gärningsmän. Den underordningsprocess som kvinnorna i Lundgrens material beskriver är något som hon menar att vi alla känner igen oss i då detta är något som sker gradvis och som börjar redan med vanliga, allmänna förväntningar på positiv kvinnlighet. Glidningen mot offer, menar hon, kan också ske inom fredliga parförhållanden.

Det mest fruktbara är, enligt Lundgren, att studera olika fenomen som kvinnomisshandel, våldtäkt, sexuella övergrepp mot barn, sexuella påtryckningar på arbetet, pornografi och prostitution, i sitt könskulturella sammanhang, som uttryck för samma förtryck, för att se vilka bakomliggande orsaker som finns och vad som binder dem samman.⁷⁴ Mäns våld

⁷³ Diskussionen bygger främst på följande böcker av Lundgren: Lundgren (1985) *I Herrens vold. Dokumentasjon av vold mot kvinner i kristne miljøer*; Lundgren (1990) *Gud och alla andra karlar. En bok om kvinnomisshandlere*; Lundgren (1993) *Det får da vaere grenser for kjonn. Voldelig empiri og feministisk teori*; Lundgren (1997) *Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier*.

⁷⁴ Mekanismer som håller dem samman refererar till antaganden om en sammanhållen våldsförståelse. Det vill säga vad som skall undersökas är *hur* olika våldshandlingar hänger

mot kvinnor omdefinieras därmed och inkluderar en mängd olika handlingar som kan förstås utifrån tanken om ett kontinuum. Hennes eget intresse är emellertid att studera hur våldet vidmakthålls samt hur sexualiserat våld kan förstås som en viktig del i en könskonstitueringsprocess.

Mäns våld – vems ansvar?

Även om Lundgren framhåller sitt empiriska materials generaliserbarhet, kan man diskutera det utifrån vissa begränsningar som borde vara av intresse. För att kvinnorna skall betrakta det våld de utsätts för som normalt, måste de, enligt Lundgren, internalisera mannens syn på våldets funktion, vilket förutsätter att kvinnorna isoleras från alternativa tolkningar. Lundgren menar att de föreställningar som dessa kvinnor och män har om hur en kvinna och man bör vara och bete sig inte skiljer sig särskilt mycket från de föreställningar som vi alla har. Däremot förskjuts och ändras könsnormerna under misshandelsprocessen.

De kvinnor som ingår i Lundgrens empiri är inte isolerade i betydelsen att de inte kan lämna sitt hem; flera av dem har arbete utanför hemmet. När det gäller alternativa tolkningsmöjligheter torde de subkulturella aspekterna i Lundgrens material ha stor betydelse, inte enbart för hur kvinnorna själva förstår, ursäktar och legitimerar våldet utan också för männens sätt att legitimera användandet av våld. Förutom att den religiösa kontexten används av mannen för att legitimera sitt våldsanvändande finns också en subkulturell legitimeringsgrund i mannens och kvinnans närmaste omgivning, som man kan anta har betydelse både för de enskilda männen och kvinnorna liksom för synen på äktenskapet som våldskontext. För kvinnorna och männen i Lundgrens material framstår det som om tillgången till alternativa förståelser, förutom från forskaren själv, av de händelser som återberättas, är begränsade.

Om man jämför detta med en sekulariserad miljö i Sverige idag, kan man utifrån tidigare beskrivningar av kunskapsläget, snarare säga att kvinnor, för att kunna få både hjälp och sympati, förväntas vilja lämna sina män. Detta kan man utan överdrift säga gäller, inte bara vid kontakter med kvinnojour, utan också med polis, domstol, socialtjänst, familj och vänner. Även för de våldsverkande männen torde legitimeringsgrun-

samman, inte *om*. Vad som avses med orsaker blir svårare att förstå om dessa inte syftar på orsaker på andra nivåer än den strukturella. Olika sådana försök till förklaringar är något som Lundgren snarare avfärdar än funnit meningsfulla. Se nästa kapitel för en utförligare diskussion.

der, både för dem själva och vad avser andras bemötande och förståelse se annorlunda ut i en sekulariserad kontext.

Även om normaliseringsprocessen, som Lundgren påpekar, innehåller beskrivningar som gör att kvinnor i gemen känner igen sig, finns en uppenbar risk att den genom att bygga på ett extremt material kan leda till minimeringar av olika slag. Tvärtemot Lundgrens intentioner kan både misshandel i sig, den misshandlade kvinnans reaktioner och misshandlande män, genom den frireligiösa kontextens extrema tydlighet, framstå som artskilda från en våldsförståelse grundad i föreställningar om gradskillnader. Materialet kan alltså försvåra alternativa sätt att förstå och ursäkta våldet, liksom våldets konsekvenser både för utsatta kvinnor och för professionella hjälpare. Inte heller underlättar analyser och beskrivningar för män i en sekulariserad miljö att identifiera sig själva som (potentiella) gärningsmän.

Den totala offertillskrivningen av kvinnan i normaliseringsprocessen riskerar dessutom ställa henne utan makt i relation till de instanser där hon söker hjälp. Oavsett om dessa är ideella eller professionella framstår kvinnan som någon som inte vet sitt eget bästa, vilket utlämnar henne till andras bättre vetande. Antaganden om våldets kontinuum innebär en sammanhållen våldsförståelse där en mängd olika handlingar, som män utsätter kvinnor för, ingår. Detta betyder att flertalet kvinnor någon gång blir offer för mäns våldshandlingar. Frågan är om vi över huvud taget, utifrån dessa antaganden, kan undkomma relationer där vi kategoriseras som offer/gärningsman.

I "Det får da vaere grenser for kjonn" (1993a) beskriver Lundgren närmare sitt vetenskapliga förhållningssätt och sin teoriutveckling. Hon skriver själv in sig i en hermeneutisk forskningstradition och menar att det är forskarens uppgift att skilja på informantens insikt och forskarens utsikt, vilket innebär att hon inte tar informanternas tolkning av sin verklighet som den analytiska tolkningen. Hon menar att det sätt på vilket forskaren för fram eller producerar sin text, är en viktig del i forskningsprocessen och ett led i analysarbetet.

Vissa problem kan uppstå för läsaren av hennes texter att följa vägen mellan informantens insikt och forskarens utsikt, vilka ofta verkar sammanfalla då Lundgren, redan i intervjusituationen, presenterar för sina informanter, olika tolkningsredskap, för att förstå våldshändelserna. Dessa är ofta avancerade metaforrika tolkningar av deras utsagor. Narrationen framstår därför som en gemensamt producerad berättelse där Lund-

grens användande av starkt associativa och suggestiva metaforer kan verka förförande och försvåra möjligheten till alternativa tolkningar, inte bara för informanten utan också för läsaren.

Lundgren har dock ett klart uttryckt syfte bakom sitt populärvetenskapliga sätt att kommunicera sina forskningsresultat. Hon vill, genom sin dokumentation om våld mot kvinnor och barn, väcka opinion och sprida kunskap på ett bredare fält. Det empiriska materialet är avsett att ge våldet ”ett ansikte” genom att stora delar av intervjuerna presenteras i hennes böcker.

Det populärvetenskapliga sättet gör det emellertid svårare att följa utvecklingen av hennes teoretiska bidrag. Detta gäller både metodologiska och teoretiska frågor. Det är inte alldeles enkelt att se vilken empiri som ligger till grund för vilka slutsatser eller hur hon kommit fram till dessa utan att ta del av hennes totala produktion. När det gäller frågor kring metod och urval görs hänvisningar till olika delar av hennes produktion. Eftersom hennes texter i stor utsträckning dessutom saknar referenser blir det svårt att se var hon hämtar sin inspiration ifrån, vad hon viktar sina forskningsresultat mot samt att fördjupa förståelsen av hennes begreppsapparat genom att gå till andra källor.

Lundgren menar att man bör problematisera naturliggörandet av sexualiteten och dekonstruera den moderna heterosexualiteten som tankesystem och maktinstitution. Hon pekar på vikten av en feministisk könsförståelse som inte fixerar normativa föreställningar om kvinnor. Fokus ligger på hur konkreta maktspel, med våld mot kvinnor som exempel, kan betraktas som del i en livslång könskonstitueringsprocess. Processen äger rum inom strukturer som Lundgren benämner som ett spänningsfält mellan konstitutiva och regulativa regler, stabila eller mer flexibla kulturella regler. De konstitutiva reglerna, oftast implicita antaganden som framstår som självklara och naturliga, anger grundvillkor och ramar för hur de regulativa reglerna skall användas, deras giltighet och begränsningar.⁷⁵

I Lundgrens analys av sitt kulturellt sett extrema material är det anmärkningsvärda inte avståndet, utan närheten mellan de regulativa regler

⁷⁵ Regulativa regler är de normer, och regler som vi hänvisar till för att begripliggöra olika händelser. I analysen använder sig informanterna (insikt) mycket ofta av normer och regler med religiös prägel. Lundgrens egen analys (utsikt) handlar också om religionens betydelse för informanternas normsystem. Skillnaden är här att Lundgren menar att dessa religiösa normer utgör konstitutiva regler som möjliggör mäns våld mot kvinnor, även i sekulariserade miljöer. För en ingående diskussion och redogörelse kring konstitutiva och regulativa regler, se Lundgren (1993a).

som tas i anspråk av informanterna och de konstitutiva regler för kön som utgör forskarens analytiska bidrag. Lundgrens teoriutveckling bygger också främst på analys av de regulativa regler som inte utmanar konstitutiva regler, det vill säga de kulturella, religiöst präglade normer, som informanterna hänvisar till för att begripliggöra våldet.

Man kan emellertid i Lundgrens material se, främst hos de kvinnor som intervjuas, protester och ifrågasättanden av vissa regulativa regler som kanske på ett ännu tydligare sätt synliggör de konstitutiva reglerna. Här ligger något av problemet med att tala om regler och normer på olika nivåer. För att konstitutiva regler skall kunna synliggöras krävs, som jag ser det, något slags ifrågasättande av deras giltighet. Hur stort ”glappet” mellan regulativa och konstitutiva regler är, kommer troligen att ha betydelse för hur våldsprocessen ser ut och vilka legitimeringsstrategier som används och därmed normaliseringsprocessens förklaringsvärde. I den extrema religiösa miljö som Lundgren undersöker framstår de traditionella värden, normer och regler för kön som hon hänvisar till som konstitutiva, i mycket liten utsträckning vara ifrågasatta av hennes informanter. Med fokus på regulativa regler som inte utmanar de konstitutiva samt den specifika kulturella kontexten, framstår våldet som en icke utmanad, kulturellt tillåten handling, särskilt då motstånd och ifrågasättanden inte analyseras.

I analyserna som syftar till att visa på den internalisering av våldsprocessen som kvinnan genomgår beskrivs hur hon blir ett passivt offer för mannens syn på positiv kvinnlighet och ett positivt parförhållande. Lundgrens tolkning av sitt material inbjuder dock till frågor och alternativa eller komplementära tolkningar kring de olika motståndstekniker och ifrågasättanden som kvinnorna uttrycker. Hennes makrosociala analyser tenderar att reducera olika maskuliniteter och femininiteter till två komplementära kategorier som finner sin motsvarighet i inbördes enhetliga män och kvinnor. Även om detta, politiskt sett, har varit betydelsefullt för att föra upp problemet ”våld mot kvinnor” på en politisk nivå och för att öka medvetenheten om det hos allmänheten samt få ökade resurser för att hantera detsamma, kan den reduktion, både när det gäller synen på våldets olika former, motiv, syften och konsekvenser, som följer av en sådan begränsning i ett längre perspektiv, bli kontraproduktiv. Detta gäller även för strävanden att upphäva strukturella orättvisor.

Normaliseringsprocessen som modell inkluderar inte antaganden om möjligheter för kvinnan att själv ta sig ur ett våldspräglat förhållande.⁷⁶ Normaliseringsprocessen beskriver våldsprocessens resultat som att kvinnor blir hjälplösa offer, berövade alla möjligheter att se vad de utsätts för, känslomässigt beroende av sina män. En mängd olika kunskapsproducenter använder normaliseringsprocessen för att beskriva och förstå de kvinnors erfarenheter av våld som de möter antingen i sitt professionella eller ideella arbete. Logiskt sett bygger själva möjligheten att dokumentera kvinnors erfarenheter på att de inte ser våldet som normalt. Snarare är det kvinnors olika efterfrågan på hjälp, deras protester och ifrågasättanden, samt tillfälliga eller permanenta uppbrott från den man som misshandlar dem som möjliggjort denna kunskap. Även om dessa ifrågasättanden och efterfrågan på hjälp inte är så frekventa i Lundgrens eget material torde de vara svåra att bortse från i anspråken på normaliseringsprocessen som allmängiltigt modell för att förstå våldsprocessen.

Genom att inte uppmärksamma att kvinnor på olika sätt försöker få hjälp eller ta sig ur ett förhållande präglat av misshandel riskerar teorier baserade på en normaliseringsprocess att dölja de brister som finns i samhället både när det gäller synliggörandet av våldet och bristande hjälpresurser.

Lundgrens betonar, i polemik mot Hydén, att mäns våld mot kvinnor i dagens svenska samhälle är kulturellt tillåtna handlingar. Både kvinnlighet som underordnad och manlighet som överordnad tenderar i Lundgrens analyser att naturliggöras och omfatta alla män och kvinnor. Att våld mot kvinnor idag har fått den uppmärksamhet det har, och problematiserats som det gjorts, kan bland annat förstås som ett ifrågasättande både av traditionella femininitets- och maskulinitetsformer. På liknande sätt kan man tolka männens neutraliserings- och legitimeringstekniker som inte skulle vara nödvändiga om sexualiserat våld vore kulturellt tillåtet. Även om en dominerande form av maskulinitet blir tydlig i materialet innebär detta inte att den självklart motsvaras av konkreta individuella män eller att den utgör den enda maskulinitetsformen. Även förgivettagna dominant konstruktioner av män måste ifrågasättas.

⁷⁶ I rapporten *Slagen dam* (Lundgren m.fl. 2001) beskrivs en avnormaliseringsprocess. Denna process antas då förutsätta att kvinnan inte längre är beroende av gärningsmannen samt att risken för att bli utsatt för ytterligare våld från denne har eliminerats. Avnormaliseringsprocessen kan alltså inte sägas beskriva den process som Hydén beskriver som uppbrottsprocessen.

För att inte fixera normativa föreställningar om heterosexualitet krävs att man ifrågasätter och utmanar förväntad manlighet och kvinnlighet i förhållande till sexualiserat våld vilket Lundgren gör genom att visa på hur regulativa regler kan härledas till konstitutiva regler för kön. Hon tycks dock utgå från att den konstitutiva nivån inte innehåller normer som kan vara motsägelsefulla utan utmärks av ett inbördes överensstämmande normsystem. Även de attacker den konstitutiva nivån utsätts för tolkas som utan betydelse eller med motsatt effekt. Detta får den konstitutionella kulturella nivån att framstå som inte bara trögföränderlig, konsistent och stabil, utan snarare som given och därmed omöjlig att förändra.

Våld som Tvivelaktig Handling – ett Äktenskapsproblem?

Empiriska underlag

Margareta Hydéns produktion präglas mycket av polemik mot vad hon upplever som det dominerande sättet, att förstå kvinnomisshandel, här representerat av Lundgren. Både teoretiska utgångspunkter, analyser och slutsatser sker ofta i polemik med Lundgren.⁷⁷ Hydéns teorier utvecklas och förändras i hennes olika skrifter under tidsperioden. Hydéns arbeten kan beskrivas utifrån två huvudsyften. I avhandlingsarbetet var det att förstå hur ett äktenskap där kvinnomisshandel förekom kunde fortleva, genom att ta del av både mannens och kvinnans perspektiv samt deras gemensamma förståelse av våldet. Det empiriska materialet består här av intervjuer med 20 par, både enskilt och i par, som genomförts vid upprepade tillfällen under en tvåårsperiod.⁷⁸ Intervjuerna har skett med par där kvinnan anmält mannen för misshandel hos polis eller sociala myndigheter och där våldet definieras utifrån olika grader av fysiskt våld i ett parförhållande. Paren valdes ut för att täcka en viss socioekonomisk spridning, men också utifrån hur länge våldet pågått och hur grovt det varit.

⁷⁷ Underlaget för denna diskussion är hämtad från följande artiklar och böcker av Hydén. Hydén (1992) *Woman Battering as Marital Act – the Construction of a Violent Marriage*; Hydén (1994) *Det blir aldrig som man tänkt sig. Erfarenheter från forskning om kvinnomisshandel*; Hydén (1995a) *Verbal Aggression as Prehistory of Woman Battering*; Hydén (1995b) *Kvinnomisshandel inom äktenskapet; mellan det omöjliga och det möjliga*; Hydén (1995c) *Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social process*; Hydén (1998) *Kvinnomisshandel, aktuella frågor i Sverige* samt Hydén (2001) *Miss-handlade kvinnors uppbrott; en moståndsprocess*.

⁷⁸ Det empiriska materialet består av 141 olika fall av kvinnomisshandel som ligger till grund för vissa tabeller med uppgifter kring typ av handlingar m.m. (Hydén 1992).

I ett senare projekt har syftet varit att fånga den uppbrottsprocess som kvinnor genomgår när de lämnar en misshandlande man. Materialet består i detta projekt av upprepade intervjuer med 10 kvinnor, som Hydén fått kontakt med när de bott på kvinnohus, över en längre period.⁷⁹ Gemensamt för kvinnorna som ingår i detta material är att de har en likartad socioekonomisk bakgrund samt att alla har ett nordiskt ursprung. De kommer från arbetarklass eller lägre medelklass och har inte någon stark ställning, vare sig ekonomiskt eller arbetsmarknadsmässigt. Materialet utmärks alltså snarare av djup än bredd, när det gäller socioekonomiska kategorier.

Könsmaktsteori som disciplinär matris?

Hydén menar att kvinnomisshandel inom äktenskapet är en tvivelaktig handling som sker i en gråzon. Våldshandlingen, menar hon, bör förstås som en social process då den är ett samhälleligt fenomen som berör enskilda personer, men som har en betydelse som går utöver det privata och som äger rum under specifika kulturella regler (Hydén 1995b:50). Hennes analyser fokuserar emellertid för det mesta relations- eller individnivå. När det gäller kvinnors uppbrottsprocesser menar Hydén att dessa bäst kan beskrivas i termer av motstridigheter. Den misshandlade kvinnans livssituation präglas av att hon går och går tillbaka, anmäler och tar tillbaka. Hon befinner sig "...i ett korsdrag mellan känslor av skuld och förvirring och hon är klämd mellan önskan att glömma och önskan att minnas" (Hydén 1995b:77).

Empirin i Hydéns olika projekt liknar varandra så till vida att kvinnorna redan vid första intervjutillfället kan sägas ha protesterat mot och ifrågasatt det våld de utsatts för, genom anmälningar eller genom att, mer eller mindre permanent, ha lämnat mannen. När Hydén studerar kvinnors uppbrottsprocess pekar hon på vikten av att se det ofta svårtolkade motstånd som kvinnor bjuder. Eftersom fokus varierat mellan de olika studierna finns också en skillnad mellan hur samma typ av utsagor tolkas.

⁷⁹Förutom detta material hänvisar Hydén till sina erfarenheter från kliniskt psykoterapeutiskt arbete i form av individual- och familjeterapi samt erfarenhet från pedagogisk verksamhet som lärare vid socialhögskolan i Stockholm och som handledare inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Erfarenheter som hon bland annat använt för att argumentera kring betydelsen av hur man möter och hjälper kvinnor och män i det professionella hjälparbetet. Detta är en erfarenhet som är svår att belägga med referenser eftersom mycket i det kliniska arbetet omfattas av tystnadsplikt.

I studien av våldsprocessen (Hydén 1995b) finns hos de kvinnliga informanterna beskrivningar av olika former av motstånd där de ifrågasätter männens kontroll- och maktutövning. Analysen fokuserar dock kvinnors (och mäns) olika neutraliseringshandlingar vars syfte beskrivs vara att bevara relationen. Samma typ av handlingar tolkas i den senare studien (Hydén 2001) i stället som tecken på uppbrott och motstånd. Kvinnornas både fysiska och verbala motstånd tolkas som ”motstånd utan konfrontation”. En analytisk slutsats som troligen har sin förklaring i att Hydén vill undvika att framställa kvinnan som medskyldig. De olika analyserna visar också på betydelsen av valt kunskapsobjekt.

Hydén betraktar visserligen äktenskapet som våldets scen med de sociala kategorierna kön och äktenskap som begreppsmässigt bestämmer den handling som äger rum. Hon menar dock att våldet alltid manifesterar sig i en relation och därför bör det vara relationen som står i fokus. Denna inramning gör att analysen ofta begränsas till interpersonella faktorer där parrelationen tas som neutral utgångspunkt.

Våld avgränsas i Hydéns material till att gälla fysiskt våld. En avgränsning som både haft betydelse för hennes urval av vilka par som skall ingå samt vad man skall tala om. Begränsningen till fysiskt våld torde försvåra en analys av andra uttryck för kontroll och makt, både inom relationen och utanför. Hydéns fokusering på parrelationen begränsar förståelsen för hur våld mot kvinnor manifesteras och möjliggörs genom t.ex. äktenskapet och familjen som institutionaliserade praktiker i dagens samhälle. Våldet i sig betraktas som uttryck för ett sammanbrott i parets kommunikation. Med hänsyn tagen till det relationella maktbegrepp hon säger sig använda skulle man snarare kunna betrakta våldet som en del av, inte ett sammanbrott i, denna kommunikation.⁸⁰

Med den komplexa, men på samma gång klagörande förståelse som Hydéns analyser visar när det gäller kvinnors uppbrott, kan uppbrottsprocessen betraktas som en del av våldsprocessen. Hydéns empiri visar just på de motståndsstrategier som kvinnorna använder, inte bara för att neutralisera våldshändelsen, utan också som protest mot det våld de utsätts för, vilket inkluderar de handlingar som i senare material betecknas som uppbrottsstrategier. Vad som verkar hindrande, respektive underlättande, för en kvinna i denna process kan naturligtvis sökas på flera nivåer. Hydén

⁸⁰ Med hänvisning till Michel Foucault menar Hydén att man snarare kan eller bör förstå makt som något som genomsyrar varje relation, makt-att, istället för att betrakta makt som något som finns samlat hos en person, en hierarkisk makt-över.

betonar uppbrottsprocessen som ett jagprojekt men intresserar sig mindre för kontextuella betydelser, t.ex. institutionaliserade föreställningar om äktenskap, ansvar, våld, makt.

Mäns våld – vems ansvar?

Dramat som utspelar sig, menar Hydén, är en kamp om rätten att tala. Teman är makt och kontroll och att kommunicera värdelöshet är grunddragen i aktiviteten. Först när processen kommer in i sin andra fas, själva våldsakten, menar Hydén att rollerna blir ombytta. Den första fasan, förhistorien, beskrivs utifrån ett könsmaktsneutralt utgångsläge, där de två parterna, med äktenskapet som scen, i utgångsläget antas ha samma möjligheter att påverka handlingen. Detta är också ett sätt att tydligt separera och gradera fysiskt våld som allvarigare än t.ex. hot om våld. En analys som blir intressant speciellt med hänsyn tagen till att kvinnor uppper att hot om våld upplevs värre än själva våldet (Lundgren, m.fl. 2001).

I den tredje fasan, våldets efterspel, menar Hydén att mannen själv försätter sig i ett underläge. Detta innebär att i själva försoningsakten har kvinnan, för en kort tid, makten att avgöra om äktenskapet skall bestå. Här finns en risk att också ansvaret för om våldsprocessen skall upphöra eller inte läggs på kvinnan. Hydén beskriver kvinnomisshandel inom äktenskapet som en cirkulär process. Cirkulariteten torde då också innebära att det blir svårt att tala om en förhistoria som upptakt, då denna också måste förstås som en konsekvens av ett efterspel. Ett efterspel som torde ha avgörande betydelse för upplevelser av makt och kontroll över situationen vid nästa våldstillfälle. Det är också utifrån vad som händer i försoningsakten, i våldets efterspel, som Hydén menar att våld mot kvinnor kan förstås som en tvivelaktig handling. För att äktenskapet skall kunna överleva våldshandlingarna krävs någon form av förhandling mellan parterna som innebär både omtolkningar och ansvarsfördelning.

Vad denna tillfälliga makt innebär för kvinnan, annat än ett ansvarspåläggande, kan diskuteras. Makten att avgöra om äktenskapet skall bestå eller inte bör inte förväxlas med makten att få våldet att upphöra. Att lämna ett äktenskap eller en relation där våld förekommer leder inte med automatik till att mannens våld upphör.

Här finns en sorts ambivalens då hon menar att över- och underordning kan ses genom att männen har orimliga anspråk på kontroll över kvinnan och uttrycker ett klart tolkningsföreträde samtidigt som det könsmaktsneutrala utgångsläget betonas. I analysen handlar det alltså om

hur männen upprätthåller kvinnornas underordning, men detta tycks bara gälla under själva våldsfasen. Kvinnors agerande, eller brist på agerande, begränsas i sin tur, enligt Hydén, av kulturella föreställningar som kopplar ihop kvinnlighet med godhet.

Tvärt emot vad Hydén själv påpekar som viktigt, att sätta in handlingen i en samhällelig kontext, riskerar hennes egna analyser att bortse från vidare förståelse av informanternas utsagor. Det verkar finnas, hos Hydén, ett slags motstånd mot att gå utanför sina informanternas utsagor och äktenskapet som kontextuellt villkor. Ibland betraktas männens utsagor som fakta, som bildar underlag för slutsatser om hur händelseförloppet utvecklas istället för som ansvarsbefriande retorik. Exempel på detta är männens uppgifter om alkoholpåverkan och dess betydelse (Hydén 1995b:142, 212) som i Hydéns analys tas till intäkt för förklaringar om att kvinnan får svårare att skydda sig och att mannen ”får problem med att hålla sin våldsamhet inom rimliga gränser” (ibid:161). Inte heller betraktar Hydén männens förklaringar till misshandeln med hänvisning till tidigare erfarenheter av våld (ibid:158) som del i ansvarsbefrielsens retorik utan som underlag för slutsatser om hur händelseförloppet utvecklas.

Hydén pekar på vikten av att förstå familjens och äktenskapets betydelse när det gäller frågor om varför kvinnan inte lämnar mannen. Äktenskapets betydelse kommer att handla om det gemensamma parprojektets föreställning om en ljus framtid tillsammans, men misshandelsäktenskapet antas, på grund av våldet, bli en specifik form av äktenskap. Vad det är som gör detta möjligt, blir, med Hydéns fokusering på parrelationen, svårt att söka i omständigheter utanför denna. Det är inte äktenskapet som institution som förstås som förutsättning för våldet. Det våldspräglade äktenskapet förstås istället som ett resultat av våldet och därmed artskilt från ett fredligt äktenskap. Hydén bortser här från den forskning som menar att äktenskapet knappast kan betraktas som en könsneutral institution utan snarare som ett av det patriarkala systemets grundpelare (Bourdieu 1999; Collier m.fl. 1992; Gordon 1992; Holmberg 1993).

Det finns en viss ambivalens i andra delar av Hydéns analyser som kanske till viss del har att göra med en spänning mellan en forskarroll och en klinikerroll. Det empiriska materialet används för att utveckla substantiella teoretiska bidrag som sedan riskerar att mista sin giltighet i och med införandet av generella könsblinda psykologiska teorier eller androgyna antaganden som inte stödjer hennes tidigare analyser eller är direkt motsägelsefulla.

För att exemplifiera; å ena sidan menar hon att mannen har kontroll över situationen men å andra sidan att det tillstånd som mannen försätts i gör det svårt för honom att avgöra hur svårt han misshandlar kvinnan. Våldet betraktas ena gången som ett uttryck för vrede en annan gång som uttryck för kontroll. Hydén menar att det självhat hos mannen som finns beskrivet i annan litteratur och som uttrycks bland annat genom missbruk, självmordsförsök och depression, inte är en förutsättning för misshandeln utan en effekt av den. Misshandelsäktenskapet och män som misshandlar framställs som artskilda från "normala" äktenskap och "normala" män.

Även om Hydén beskriver manlig dominans och kvinnlig underordning som de allmänkulturella faktorer som utgör det grundläggande möjlighetsvillkoret för kvinnomisshandel blir glappet stort mellan detta antagande och förklaringar på individuell nivå. Med utgångspunkt i sin empiri beskriver hon mannens fem steg för att göra en omöjlig handling möjlig. Huruvida hennes empiri sedan ligger till grund för antaganden om att många av de män som misshandlar sina partners lider av en narcissistiskt störd personlighet framgår inte.⁸¹ Hennes slutsats är emellertid att psykisk ohälsa hos mannen förklarar delar av, men inte allt, äktenskapligt kvinnovåld. De män som inte beskrivs som psykiskt sjuka refereras till som "vanliga normalsvenska drumlar" vilket riskerar att reducera en kriminaliserad våldshandling till olyckliga och beklagliga misstag (Hydén 1995b:9;212).

Hydén menar att handlingen i hennes informanternas utsagor får sin mening i själva talsituationen och alltså inte finns där färdig att avtäckas hos den talande. En egen berättelse om den våldshändelse kvinnan varit utsatt för är en berättelse det går att leva med. I en sådan berättelse, menar hon, är det viktigt att inte enbart bli betraktad som ett offer.⁸² Om man skall kunna fortsätta i äktenskapet måste berättelsen vara möjlig att integrera både i det individuella livsprojektet och i det gemensamma parprojektet.

Hydén menar att forskaren är i en underordnad position eftersom denne är beroende av sina informanternas vilja att dela med sig av sina erfarenheter.⁸³ Relationen problematiseras dock inte utifrån vad som sker i själva lyssnandet. Både hennes position, som kvinnoforskare och terapeut, lik-

⁸¹ De 141 fall som utgör underlag för vissa antaganden i hennes studie beskriver inte några speciella karakteristiska vad avser gärningsmannen. Återstår gör då de 20 män som ingår i intervjuunderlaget.

⁸² Se även Åkerström (2001) där hon beskriver just hur en kvinna konstruerar sin berättelse om misshandel som inkluderar både en offerstatus och ett aktivt förhållningssätt.

⁸³ I Hydén (2001) diskuterar hon sin egen betydelse för det projekt som utförs, men detta är framför allt mot bakgrund av konflikter med Kvinnojourrörelsen.

som hennes kön, torde vara betydelsefulla för informanternas sätt att formulera sina upplevelser. Informanterna har inte bara att göra sina handlingar möjliga att införliva i sina egna livsprojekt, utan berättelserna måste också framställas så att de framstår som begripliga och trovärdiga för lyssnaren.

Hydén's forskning handlar om att skapa en, i förhållande till den dominerande, annorlunda förståelse för kvinnomisshandel som social process och kvinnors uppbrotsprocess. Det övergripande målet med forskningen kan förstås inom en praktisk-klinisk professionell ram, där slutsatserna och modellerna skall kunna tjäna som underlag för ett bättre professionellt bemötande av, och hjälp för, både misshandlade kvinnor och misshandlande män.

Likheter, Skillnader, Konsekvenser

Nedan kommer de tre presenterade exemplen att diskuteras och kommenteras utifrån valda perspektiv, antaganden, metoder, empiri och förklaringar. Jämförelsen syftar till att visa hur till synes likadana eller jämförbara metoder och analysnivåer, i detta fall samtal och intervjuer med våldutsatta kvinnor och våldsverkande män, kan ge olika resultat. På ytan kan deras bidrag uppfattas som motsägelsefulla och ojämförbara, men om hänsyn tas till perspektiveringar, kunskapsobjekt och studiefokus tydliggörs istället deras inbördes olika kunskapsanspråk.

För att närmare undersöka och försöka bringa ordning i Hedlunds, Lundgrens och Hydén's bidrag kommer de att placeras in i en nivåöversikt (sid. 92). Översikten är en bearbetning av det resursschema som Layder (1993) beskriver som ett bra analysverktyg för granskning av olika vetenskapliga produkter. Den syftar till att visa på vilken eller vilka nivåer de olika bidragens huvudsakliga tyngdpunkt ligger, d.v.s. vad det är som de gör anspråk på att skapa kunskap om. Frågor kan också ställas kring hur olika nivåer relateras till varandra, t.ex. hur fenomen på en strukturell nivå relateras till andra nivåer, liksom hur fenomen på en individnivå kan förstås, inte bara genom enskilda individers levnadsbeskrivningar, utan också i relation till en vidare social kontext. Nivåöversikten har utvecklats för att även kunna visa i vilken utsträckning kunskapsanspråk, studieobjektet och empiri stödjer varandra.

Översikten består av fyra inbördes relaterade nivåer som också placeras in på en tidsaxel. På den första nivån, subjektsnivån, ligger tyngdpunkten på hur identitet och individuell social erfarenhet påverkas genom ett

samspel med de övriga nivåerna och individens unika psykologiska utveckling.

På den andra nivån, den situationsrelaterade aktivitetsnivån ligger intresset på hur meningsskapande sker genom symbolisk kommunikation i ansikte-mot-ansikte situationer, samt hur detta påverkar och påverkas av individuella villkor eller förhållanden, (på den första nivån) samt kontextuella villkor på de övriga två nivåerna. Fokus ligger på hur mening, förståelse och definitioner utvecklas i den aktuella situationen och hur de påverkar eller påverkas av kontext samt individers subjektiva dispositioner, till exempel i dialog och interaktion inom en relation eller ett äktenskap.

På den tredje nivån, närmiljön, fokuseras betydelsen av mellanliggande social organisering både på det offentliga och det privata området, och hur denna påverkar och påverkas av de övriga nivåerna. Nivån avser t.ex. arbetslivets sociala organisering och organisation, familjelivets organisering, myndighetsbyråkrati, men också religiösa och sociala organisationer, såsom t.ex. kvinnojourer, brottsofferjourer, polisväsende etc.

På den fjärde nivån, den makrosociala kontexten, fokuseras betydelsen av makrosociala värden och traditioner, former av social och ekonomisk organisation samt maktrelationers betydelse för de övriga nivåerna, såsom t.ex. olika lagar och förordningar, en patriarkal samhällsorganisering m.m. När det gäller stabilitet och förändring utmärks varje nivå av olika varaktighet som kan variera från dagslång, omfatta individens livslopp eller sociala institutioner som överlevt i hundratals år.

Kunskapsanspråk och förklaringsvarianter

Eftersom det finns avsevärda likheter mellan de empiriska materialen är det intressant att se hur dessa ändå ligger till grund för mycket olika kunskapsanspråk. Både Lundgrens och Hydéns teoretiska antaganden bygger på intervjuer gjorda med män och kvinnor i våldspräglade relationer. Hos Hedlund och Hydén spelar också den kliniska erfarenheten stor roll. Man skulle kunna säga att det är en ganska begränsad empiri som ligger till grund för de kunskapsanspråk som ställs.

Hos Hedlund ligger analysnivå och studieobjekt på samma nivå. För Hedlund är det männens sociala erfarenhet och jagidentitet som är i fokus, inte själva våldshandlingen som en situationsrelaterad aktivitet. Det intressanta är hur mäns våld mot kvinnor kan förstås utifrån specifika mäns sociala erfarenheter och psykologiska utveckling, liksom hur männen

själva påverkas av sin våldsutövning. Våldet förstås som ett uttryck för mannens konflikter med sig själv.

Även om Hedlund betonar betydelsen av faktorer på en makronivå relateras och problematiseras inte analyserna på den individuella nivån till någon av de övriga nivåerna. Våld mot kvinnor framstår därför som handlingar isolerade från en kulturell kontext utförda av män, som på grund av tidigare individuella personliga erfarenheter inte kan ställas till svars för sina handlingar. Teoretiska antaganden om förutsättningar för en lyckad personlig utveckling, autonomi och manlighet relateras inte till de strukturella patriarkala grundantaganden som Hedlund uttryckligen anser viktiga för att förstå mäns våld generellt och våldtäkter specifikt.

Genom att Hedlund bortser från övriga analysnivåer kommer hennes analyser att begränsas till att kunna förstå våldet i förhållande till enskilda mäns psykiska utveckling. Makrosociala villkor, t.ex. föreställningar om manlighet, moderskap eller patriarkala maktrelationer, för vad Hedlund benämner som mäns sexualfientliga beteende, analyseras eller problematiseras inte. Inte heller problematiseras betydelsen av social organisation på en mellanliggande nivå, t.ex. föräldrskapets betydelse. Tvärtemot sina uttalade intentioner finns här en risk att det patriarkala samhällssystemets betydelse för mäns våld mot kvinnor inte uppmärksammas eller utmanas.

Hedlunds bidrag till förståelsen av hur våldsutsatta kvinnor bör bemötas vilar på analyser av våldsutsatta kvinnors erfarenheter av möten med olika professionella hjälpare. Även här befinner sig kunskapsobjektet på en subjektsnivå (nivå 1) där olika distanseringstekniker analyseras. Analysen relateras till själva mötet mellan hjälpsökande och hjälpare, d.v.s. den situationsrelaterade aktivitetsnivån (nivå 2). Inte heller här relateras analysen till andra nivåer än de två första. Hedlund bortser t.ex. från betydelsen av organiseringen av socialt hjälparbete (nivå 3), med dess specifika maktfördelning mellan hjälpare och hjälpsökande.

Hos Hedlund saknas en problematisering kring olika nivåers varaktighet och kontextualisering vilket gör att förändringsmöjligheterna i det professionella mötet framstår som en upplysningsfråga. När det gäller våldsverkande män handlar analyserna både om stabilitet och förändring. Våld som uttryck för inre konflikter har en kort, eller som längst, livslång varaktighet. Hedlund visar med hjälp av psykoanalytiska teorier moderskapets betydelse för mäns våldsutövning, men genom att hon bortser från strukturella grunddrag som inte heller är tillgängliga för direkt obser-

vation framstår mäns våld mot kvinnor som en oundviklig, naturlig konsekvens av brister i moderskapets praktik.

Lundgrens empiri utgörs av intervjuer med män och kvinnor om våldshändelserna. Även om analysnivåerna hos Lundgren ligger på en subjekt- och situationsrelaterad nivå (nivå 1 & 2), återfinns Lundgrens studieobjekt framför allt på en makrosocial nivå (nivå 4). Lundgrens styrka ligger i att hon visar hur man genom att studera enskilda individer i mycket små och begränsade empiriska material kan göra antaganden om övergripande, trögföränderliga kulturella mönster, som har betydelse långt utöver de människor som ingår i materialet.

Hennes analys syftar till att finna könskonstitueringsmönster i våldprocessen som den beskrivs i de intervjuer hon gjort. Trots att Lundgrens empiri till övervägande del handlar om processer på individnivå är det intressanta för henne hur könsspecifika maktrelationer och idémässiga föreställningar kan relateras till en makronivå som har betydelse för våldets upprätthållande. Det handlar alltså inte om betydelsen av skilda subjektiva erfarenheter eller individuella villkor som kan härledas till unika levnadskarriärer.

Specifika utlösande orsaker, vare sig på subjekt- eller parrelationsnivå är inte bara ointressanta för Lundgren, utan hon menar också att detta är nivåer som bör undvikas i sammanhanget för att en ansvarsförskjutning inte skall ske. Även när Lundgren talar om skuld, skam och hjälplöshet hos kvinnorna eller olika neutraliserings- och minimeringstekniker hos männen är det den makrosociala betydelsen som är av intresse.

I normaliseringsprocessen som modell beskrivs det meningsskapande som sker som en del i våldprocessen. Analysen handlar främst om hur man kan förstå denna aktivitet, inte inom ramen för ett specifikt parförhållande, med unika individer, utan som könskulturella mönster. Normaliseringsprocessen betraktas visserligen som en situationsrelaterad aktivitet i parförhållandet som inkluderar både en externaliserings- och en internaliseringsprocess. Lundgren beskriver den mening och de definitioner som utvecklas i den aktuella situationen, men hennes intresse är att förstå hur dessa kan härledas ur strukturella villkor. Inte heller här är hon intresserad av hur eller om olika individers subjektiva sociala erfarenheter eller psykologiska dispositioner har någon betydelse.

När Lundgren undersöker vidmakthållandet och stabiliseringen av våldprocessen är det genom att se på de strategier männen respektive kvinnorna använder. Analysen vilar i båda fallen på antaganden om trög-

föränderliga föreställningar, på en makronivå (nivå 4), om kön och dess betydelse för sambandet mellan våld, maskulinitet och sexualitet och hur dessa reproduceras genom sociala aktiviteter, i detta fall mäns våldshandlingar mot kvinnor, på en situationsrelaterad aktivitetsnivå (nivå 2). Analyserna handlar inte om mäns strategier att kontrollera den kvinna de utövar våld mot utan om kontroll av själva kvinnligheten. Kvinnans underordningsstrategier förstås inte främst som resultatet av ett våldspräglad parförhållande, utan som en del i den patriarkala strukturens upprätthållande. Våldsprocessen betraktas som en av flera könskonstituerande praktiker där mäns överordning och kvinnors underordning reproduceras. Användandet av ”strategi” för att fånga dessa könskonstitueringsprocesser kan vara problematiskt då det leder tankarna till medvetna strategiska handlingar och inte till mer eller mindre oavsedda effekter av individuella handlingar.

Att synliggöra de strukturella villkoren för mäns våld mot kvinnor, som är Lundgrens syfte, är viktigt för att åstadkomma politisk förändring, vilket är ett av Lundgrens syften. Genom att negligera betydelsefulla faktorer på andra nivåer kan emellertid de patriarkala sociala relationerna framstå som oundvikliga och oföränderliga. Med normaliseringsprocessens generaliseringsanspråk förbises också olikheter och skillnader som kan hänföras till de tre första nivåerna.

Lundgrens strukturella analys visar hur stabilitet och förändring inom en strukturell, makrosocial kontext har olika tidsaspekter. Genom att skilja regulativa och konstitutiva regler åt fokuseras olika tidsdimensioner och varaktighet. Var förändringspotentialen hos de regulativa reglerna ligger är emellertid svårt att se. Även om lagstiftningen markant förändrats när det gäller våld mot kvinnor, tycks dominerande maskulinitets- och femininitetsstrukturer förändras mycket långsamt, vilket undergräver lagstiftarens intentioner. Vad Lundgren inte tar hänsyn till eller avvisar är att varaktigheten ser olika ut beroende på vilken analysnivå som fokuseras och att trögföränderligheten på en makronivå inte direkt kan överföras på en social aktivitetsnivå och vice versa.

Lundgrens analyser visar alltså på möjligheten att synliggöra strukturella villkor genom enskilda personers individuella berättelser. Analyserna är naturligtvis beroende av perspektivering och ett accepterande av de antaganden som görs. Detta försvåras i Lundgrens texter främst av två skäl: (1) Lundgren relaterar sällan sina resultat, vare sig till forskning som stödjer, eller inte stödjer hennes egna analyser; (2) Genom att bortse från

en subjektsnivå och inte heller ta hänsyn till en mellanliggande nivå blir stegen mellan analysnivåerna stora och svåra att följa och förhålla sig till.

Lundgrens perspektivering och politiska intresse sätter vissa gränser för vilka analyser som kan göras. Med det könsmaktskulturella perspektivet möjliggörs frågor om makt och kön, men ett könsmaktsperspektiv som betonar strukturella villkors betydelse måste inte, som i Lundgrens fall, göra detta på bekostnad av eventuella betydelsefulla faktorer på övriga nivåer. Hennes politiska intresse tenderar att betona generella mönster på bekostnad av individuell, situationell eller subkulturell variation och inomvetenskaplig legitimering. Antaganden om över- och underordning, våldets gradskillnad och kontinuum kan närmast förstås som grundantaganden inom könsmaktsperspektivet. Eftersom dessa antaganden inte utsätts för empirisk prövning kan de framstå som naturligt givna och därmed omöjliga att förändra.

När det gäller Hydén håller sig hennes analyser på en subjektsnivå (nivå 1) där individers sociala och psykologiska erfarenheter fokuseras samt på den sociala aktivitetsnivån där fokus ligger på hur man inom ett parförhållande definierar och förstår våldshandlingarna. Hennes uttalade kunskapsobjekt är att betrakta våldsprocessen som en social situationsrelaterad aktivitet på äktenskapets arena (nivå 2). Hennes texter visar dock på vissa inbördes motsägelser som gör att det inte helt klart framgår vilka kunskapsanspråk Hydén har.

Om man börjar med hennes perspektivering utgår Hydén från ett könsmaktsperspektiv som inkluderar föreställningar om mäns överordning och kvinnors underordning. Antagandet om våld som ett kontinuum blir inte lika elaborerad i Hydéns analyser som i Lundgrens. I Hydéns analyser av kvinnornas reaktioner på våldet relateras dessa till traditioner och värden som kan hänföras till en makrosocial nivå.

Mäns kontrollbehov relateras också till en makrosocial nivå, men genom att Hydén betecknar dessa behov som onormala framstår männens behov inte som givna av en makrosocial organisering utan av mer individuella eller relationella faktorer. Inom en könsmachtsteoretisk ram skulle snarare mäns kontrollbehov betecknas som en normal följd och en förutsättning för en patriarkal ordning.⁸⁴ På en konkret nivå betraktas våldsprocessen, liksom det våldspräglade äktenskapet, som artskilt från andra

⁸⁴ Detta framstår som en liknande sammanblandning som diskuteras i relation till Hedlunds arbete, en trolig sammanblandning mellan vad som är, vad det empiriska materialet visar, och hur det bör vara, enligt forskaren själv.

former av underordningsstrategier eller ”fredliga” äktenskap. Den konkreta sociala aktivitetsnivån är också bestämmande när Hydén använder sig av ett relationellt maktbegrepp. Hydéns maktanalys tenderar att stanna vid makt i relationen utan att relateras till hierarkiserade maktrelationer på en makronivå, vilket gör att våldsprocessen i sitt initialskede framstår som könsneutral.

Inte heller framgår det klart vad Hydén avser när hon använder sig av äktenskapet som arena för våldet. Betydelsen av äktenskapet går att diskutera på alla nivåer. Hon pekar på den minskade betydelsen av äktenskapet som institution. På den makrosociala organisationsnivån kan man betrakta äktenskapet som en legalt sanktionerad organisation som bygger på specifika värden, traditioner och maktrelationer som visserligen idag utsätts för en mängd omförhandlingar, men dessa omförhandlingar måste inte innebära att äktenskapet som institution får en minskad betydelse, utan bara en förändrad sådan. Den äktenskapliga ramen hos Hydén förlorar mycket av sin styrka genom att analyserna, när de går utanför den sociala aktivitetsnivån (nivå 2), mestadels fokuserar enskilda individers sociala erfarenheter (nivå 1).

Vilken betydelse varaktigheten på de olika nivåerna har framgår inte. Våldet, menar Hydén kan förstås som en tvivelaktig handling som kan äga rum i en gråzon. Som jag förstår det vilar begreppet tvivelaktig på de förhandlingar som omger våldet. Vad utgör då denna gråzons tids- och rumsdimension? Begreppet gråzon leder tankarna till ett icke-reglerat område öppet för förhandlingar om normer och regler. Om det är äktenskapet som institution, som en mellanliggande social organiseringsform, som avses, har denna gråzon en annan varaktighet än om det är den sociala situationsrelaterade aktiviteten i form av det specifika våldsäktenskapet och dess våldsprocess, som utgör denna gråzon.⁸⁵

Även om Hydén inkluderar faktorer både på den mellanliggande sociala organisationsnivån och på den makrosociala organisationsnivån tenderar betydelsen av dessa att gå förlorad. Även hennes intresse för vad som händer i det specifika våldsäktenskapet, alltså som en social aktivitet tenderar att delvis förlora sin betydelse när Hydén i sina konklusioner förklarar att det mesta av mäns våld mot kvinnor kan förstås som handlingar av psykiskt sjuka män (Hydén 1995b). Liknande förklaringar är inte lika

⁸⁵ Även här kan man fundera över vilken könsspecifik betydelse ett romantiskt kärleksideal kan tänkas ha för förhandlingar på äktenskapets arena.

tydliga i arbeten av senare datum då hon där främst intresserar sig för kvinnors uppbrottsprocesser.

När det gäller Hydéns analys av kvinnors uppbrottsprocess menar hon att det är de psykiska processerna hos kvinnan som studeras, d.v.s. uppbrottet som en jagprocess (nivå 1). Denna process framstår som det huvudsakliga studieobjektet. Analysnivån befinner sig däremot främst på nivå 2 och 3 där fokus ligger på kvinnornas sociala erfarenheter t.ex. av våld i sitt äktenskap och på betydelsen av föreställningar om det goda äktenskapet, om kärlek och tillit liksom ambitionen att och ansvaret för att lyckas med relationen.

En inplacering i tidigare beskrivet resursschema när det gäller de olika kunskapsanspråk som ställs ger följande bild:

Fig. 1. Kunskapsanspråk, tre exempel.

<i>Kunskaps-objektsnivå</i>	Typexempel
<i>Nivå 1</i> <i>Subjekt</i>	Individperspektiv - Hedlund Betydelsen av enskilda mäns erfarenheter och uppväxtvillkor för våldsanvändning. Utveckling av terapeutiska metoder för professionella bemötanden av gärningsmän och dess offer. Individperspektiv - Hydén Kvinnors uppbrottsprocess som ett jagprojekt.
<i>Nivå 2</i> <i>Situationsrelaterad aktivitet</i>	Relationsperspektiv - Hydén Omförhandlingsmönster inom ett våldspräglat äktenskap.
<i>Nivå 3</i> <i>Närmiljö</i>	
<i>Nivå 4</i> <i>Makrosocial kontext</i>	Strukturperspektiv - Lundgren Strukturella mönster för att upprätthålla våldet. Våldsprocessen som arena för att konstituera kön.

Genom inplaceringen i resursschemat finner man en spridning över de olika nivåerna när det gäller respektive forskares huvudsakliga kunskapsobjekt. Vad som framgår tydligt är också att analyser på närmiljönivå, som fokuserar betydelsen av mellanliggande social organisering, både offentligt och privat för att förstå mäns våld mot kvinnor, vilket motsvaras av nivå 3, inte är närmare utforskad. Här kan man t.ex. tänka sig frågor kring betydelsen av äktenskapet som institution i det patriarkala samhället eller betydelsen av olika subkulturella kontexter, t.ex. en frireligiös sådan för att förstå mäns våld mot kvinnor.

Även om både Hydén och Lundgren syftar till att fånga våldsprocessen kan man genom nivåindelningen se hur deras kunskapsanspråk skiljer sig åt. Både Hedlund och Lundgren kan sägas ha politiska mål med sin forskning. Hedlund arbetar i en verksamhet som verkar för sexuell upplysning på en bred front och Lundgren har uttalade politiska ambitioner. Lundgrens politiska mål är förändringar på en makrosocial organisationsnivå d.v.s. en förändring av våra föreställningar om manligt och kvinnligt, medan Hedlund snarare intresserar sig för reformer på en social aktivitetsnivå, i det professionella mötet mellan hjälpare och gärningsmän respektive offer. Hydén däremot avsåger sig ett politiskt syfte och hennes intresse är att medverka till bättre metoder i professionella bemötanden av våldsutsatta kvinnor för att dessa skall kunna skapa sin egen berättelse om våldet.

Könsmaktsteori som disciplinär matris?

Trots att Hedlund, Lundgren och Hydén utgår från liknande könsmaktsteoretiska antaganden om betydelsen av en patriarkal kultur, som de alla betonar är viktiga för att förstå våld mot kvinnor, får denna olika betydelse i deras analyser. Främst handlar det om hur de teoretiska utgångspunkterna perspektiviserar deras analyser, vilka kunskapsanspråk de har samt vilka analysverktyg som används. Men skillnaderna kan också förstås utifrån att de har olika syften och mål med sina arbeten.

Både hos Hedlund, Lundgren och Hydén grundar sig argument och påståenden på samma antaganden om våld mot kvinnor som avskilt från våld i allmänhet, som uttryck för mäns förtryck av kvinnor och våld som upprepad händelse. Påståenden om kvinnors reaktioner och handlingsmönster bygger också på liknande teoretiska antaganden om skuld och

skam, kärlek och tillit, identitetsutveckling, kvinnors ansvar för sig själva och sina relationer.

För att kunna se vilken betydelse det könskraftsteoretiska perspektivet får i de olika texterna kommer antaganden och analyser som handlar om förståelsen av våldets orsaker, mening och funktion att diskuteras. Några av de stora skiljelinjerna, vilka ofta framställs som dikotoma och varandra uteslutande, ligger i huruvida mannens våld betraktas som en okontrollerad eller kontrollerad handling, som ett uttryck för makt eller vanmakt, som ett sexuellt eller icke-sexuellt beteende och våldshandlingarna som kulturellt accepterade eller oacceptabla i dagens samhälle.

De tre typexemplens förhållningssätt till ovanstående teman åskådliggörs nedan, genom att placeras in i en matris. I vad mån och hur dessa kan förstås som dikotoma och varandra uteslutande utgör den avslutande diskussionen i denna del.

Fig. 2. Tre idealtypiska uppfattningar om mäns våld mot kvinnor.

	Kontrollerat	Okontrollerat	Makt	Vanmakt	Sexuellt	Icke sexuellt	Kulturellt tillåtet	Kulturellt förbjudet
Individ Hedlund		X		X		X		X
Struktur Lundgren	X		X		X		X	
Relation Hydén	X	X	X	X		X	X	X

Makt, maktlöshet eller vanmakt?

Lundgren beskriver mannens våld som en kontrollerad handling som också syftar till kontroll, inte bara över den kvinna som utsätts för våldet, utan över själva kvinnligheten. Våldet får i Lundgrens analys en konsekvens utöver det mer omedelbara syftet att upprätthålla en viss över- och underordning inom ett specifikt förhållande. Det blir del i en könskonstitueringsprocess, där manlighet och kvinnlighet konstitueras, på mannens premisser.

Hos Hedlund beskrivs mannens våld som en okontrollerad handling. Han slår och våldtar i blint raseri. Ett raseri som inte vänder sig mot

kvinnan utan mot honom själv. Han är, enligt Hedlund, i konflikt med sig själv. Hedlund beskriver våldets syfte både som en handling avsedd att kompensera för känslor av sviktande manlighet och som ett försvar mot ett beroendebehov (av modern) där mannens vrede och besvikelse förskjuts till en annan kvinna. Genom att Hedlund inte här knyter an till sina utgångspunkter om våld som uttryck för mäns makt, kontroll och dominans problematiseras inte föreställningar om manligheten utan analysen kommer att handla om individuella avvikande mäns vrede och besvikelse.

Hydén beskriver snarare våldet som ett uttryck för en konflikt i relationen mellan man och kvinna. Å ena sidan beskriver Hydén själva våldsfasen som ett uttryck för brott i parets kommunikation där mannen inte har kontroll över sitt eget beteende och dess konsekvenser för kvinnan. Å andra sidan menar hon att det är ett uttryck för mannens behov av kontroll över kvinnan. Detta behov betecknar Hydén som onormalt och orsakerna till det söks i parrelationen som sådan och/eller i en social belastningsproblematik eller psykopatologiska tillstånd hos individuella män. Även om Hydén tydligt anknyter till en könsmaktsteoretisk förståelse av våld, tenderar denna perspektivering att försvinna i hennes analyser. En anledning till detta kan vara en ambition att forskningsresultaten skall kunna översättas till konkreta råd, användbara inom socialt arbete, leder till att analyserna inte går utanför den personliga eller interpersonella nivån.

Lundgrens analyser av de strukturella förutsättningarna för mäns våld mot kvinnor låter sig inte så lätt omsättas i det sociala arbetets praktik utan kräver omfattande primärpreventiva åtgärder. Åtgärder som inte är särskilt utmärkande för kunskapsfältets praktik.

Mäns våld – mäns ansvar?

De tre exemplen visar att förklaringar som också tar hänsyn till kvinnors agerande, framstår som tabubelagda, som en rädsla för att kvinnorna skall framstå som delaktiga i det våld de utsätts för. Kvinnor framstår därför som passiva objekt för mäns våldsutövande. Hydén menar visserligen att beskrivningar av kvinnan som enbart god i förlängningen begränsar hennes handlingsmöjligheter. Man kan säga att det begränsar hennes sätt att göra motstånd, att berätta sin historia, och förstå det våld hon utsatts för. Trots detta kan man även hos Hydén (2001:104) se denna rädsla i hennes beskrivningar av kvinnors motstånd som ”motstånd utan direkt konfrontation”, eller i form av psykologiskt motstånd i skapandet av inre rum.

Polemiken inom fältet handlar om våld som uttryck för mäns maktlöshet, vanmakt eller makt. Mycket av dessa polemiska motsättningar försvinner om man tar hänsyn till vilka kunskapsanspråk man har med sin forskning och hur man relaterar olika analysnivåer till varandra. Genom användandet av ett könsmaktsperspektiv problematiseras mäns kontroll och makt av samtliga tre, men eftersom återkopplingen mellan strukturella villkor och mönster på intra- eller interindividuell nivå ser olika ut kommer frågan om makt att få olika betydelse.

Skillnaderna mellan de tre exemplen är inte främst om mannens våld är ett uttryck för hans vanmakt eller inte, eftersom alla analyserna betonar att syftet med våldet är att öka eller upprätthålla makten. Upplevelser av vanmakt eller maktlöshet torde ha sin upprinnelse i föreställningar om förlorad makt. Att betrakta våld som ett uttryck för makt eller vanmakt framträder snarast som om fokus för våldshandlingen ser olika ut; upprinnelsen till våldsanvändningen (vanmakt) eller våldets måluppfyllelse eller funktion på kort sikt (makt).

En avgörande skillnad ligger emellertid i hur man definierar makt, och hur man problematiserar mäns maktuttryck. Hedlund, Lundgren och Hydén utgår alla från att makten i samhället fördelar sig olika mellan könen. Lundgrens fokusering på könets betydelse och de makrosociala faktorerna riskerar förbise eventuella variationer beroende både av individuella och relationella faktorer på de övriga nivåerna. Hedlunds användande av androgyna analysredskap utmanar inte betydelsen av patriarkalt grundade värden, traditioner och förståelser på mer övergripande förklaringsnivåer. Hydén problematiserar båda dessa förhållningssätt och fokuserar på parrelationen. Hennes motstånd mot att låta analysen gå utanför parrelationen innebär emellertid att det relationella maktbegrepp som används inte på ett tydligt sätt refererar till betydelsen av äktenskapet som patriarkal institution. Parrelationens utgångsläge kommer därför att framstå som könsneutralt i makthänseende.

När man jämför de olika bidragen framgår tydligt hur olika kontexter med olika samtalsordningar kring manlighet, kvinnlighet och äktenskap med mera får betydelse för, eller snarare utgör ett slags tolkningsutrymme inom vilket kvinnor och män kan göra våldshändelserna begripliga. Hos Lundgren betraktas mäns makthandlingar som en del av en normal manlighet, medan både Hedlund och Hydén, på olika sätt, betraktar mäns makt- och kontrollhandlingar som onormala uttryck för manlighet. Det är möjligt att detta ”onormala” istället skall förstås som ”icke önskvärt”.

Den största skillnaden beträffande maktaspekter finner man främst när det gäller objektet för maktutövningen. Lundgren menar att våldet syftar till makt och kontroll över själva kvinnlighetens uttryck. Hydéns parrelationsperspektiv gör att våldet syftar till tillfällig makt över kvinnan i relationen. Hedlund menar visserligen att våldet syftar till att män skall få makt över sig själva, men vägen dit går genom att beröva kvinnan den makt han upplever att hon har. Här handlar det däremot om en kvinna som symboliserar andra viktiga kvinnor i hans liv. Vad som förenar Lundgren och Hedlund är, även om de problematiserar resultatet på olika sätt, att båda ser våldet som ett uttryck för könskonstituering.

Makt, våld och sexualitet?

När det gäller kopplingen mellan våld och sexualitet förhåller man sig till viss del olika. Lundgren betonar den nära förbindelsen mellan våld och sexualitet, där hon menar att mäns våld inte kan skiljas från deras sexualitet eftersom våld, liksom sexualitet ses som arenor för könskonstituering.

Hedlund menar istället att mäns olika typer av våld mot kvinnor bör förstås som sexualfientliga beteenden. I Hedlunds egna analyser är det dock svårt att förstå vad hon avser med sexuellt och sexualfientligt beteende. Om man däremot går till hennes främsta inspirationskälla, Nicholas Groth, kan man se att han menar att våldtäkt är ett sexuellt beteende vars syfte är icke-sexuellt, eftersom det har att göra med fientlighet, dominans och kontroll (Groth 1979). Underförstått används sexualitet här i en normativ betydelse där sexualiteten i sig förstås som ”god och bra” och där handlingar som gynnar denna sexualitet är sexuella. ”Onormala” sexualitetshandlingar kommer därmed att betraktas som icke-sexuella och beskrivas som sexualfientliga. Detta torde också innebära att sexuella beteenden inte kan rymma några maktaspekter och därför inte kan betraktas som makthandlingar. Trots Lundgrens och Hedlunds olika sätt att använda begreppet sexualitet, empiriskt respektive normativt, närmar de sig varandra i synen på sexualiteten som en egen drivkraft.

Hydén hävdar däremot att kvinnomisshandel inte kan förstås som ett sexuellt beteende, då hennes informanter inte tar upp denna aspekt i sina berättelser om misshandel. Detta säger troligen mer om undersökningens inriktning än om själva våldshändelserna, då Hydéns utgångspunkt inte främst varit att studera våldets utseende, utan hur ett äktenskap, trots närvaron av fysiskt våld, kunnat fortsätta (Hydén 1992:50).

Mäns våld – kulturellt tillåtet?

Frågan om våld mot kvinnor är kulturellt tillåtet eller inte innebär att man måste problematisera förhållandet mellan det legala och det legitima, vilket Hedlund inte gör. Hennes betoning av våld som något som utförs av psykiskt sjuka eller ”onormala” män torde innebära att hon inte anser att våld mot kvinnor är en kulturellt legitim handling.

Lundgren däremot betonar gång på gång att sexualiserat våld är kulturellt tillåtet i Sverige idag, d.v.s. trots att det är illegalt, kan det ändå framstå som legitimt. Hon menar att även om det finns en lagstiftning som kriminaliserar många av de handlingar som ryms inom begreppet sexualiserat våld, finns trögföränderliga värderingar av kvinnlighet och manlighet som medverkar till att våldet accepteras. Förutom att hänvisa till sin empiri, menar hon att man kan se detta genom att få anmälda fall av misshandel går till åtal och att få män blir dömda. Hydén menar istället att kvinnomisshandel är en tvivelaktig handling, som sker i en gråzon. Hydén grundar sig här på sin empiri som visar att varken kvinnorna eller männen accepterar våldet utan att det utsätts för omförhandlingar och olika neutraliseringstekniker inom parförhållandet, för att detta skall kunna bestå.

Lundgren och Hydén talar här om tillåtet och otillåtet på olika nivåer, där Hydéns resultat egentligen inte kan sägas motsäga Lundgrens. Man kan säga att de normer som tas i bruk av Hydéns informanter kan betraktas som regulativa, d.v.s. normer som informanten hänvisar till för att göra händelser begripliga, medan Lundgren främst intresserar sig för konstitutiva regler och motsättningen mellan konstitutiva och regulativa regler. Att våld mot kvinnor har fått en sådan uppmärksam ställning som samhällsproblem idag, att antalet anmälningar ökar, att antalet hjälpsökande kvinnor ökar på kvinnojourerna möjliggör att trögföränderliga normer och regler synliggörs och därmed kan ifrågasättas och förändras. Dessa förändringar har emellertid olika tids- och rumsdimensioner beroende på vilken nivå som avses.

Avslutningsvis

Om man schematiskt framställer de motsättningar som råder inom fältet framstår tydligt hur föreställningar om mäns våld som kontrollerade uttryck för makt, också är nära förbundna med föreställningar om en nära förbindelse mellan mäns våld och sexualitet, liksom att detta våld är ett kulturellt accepterat beteende. På liknande sätt kommer antaganden om mäns våld som uttryck för maktlöshet eller vanmakt också att rymma

föreställningar om att detta våld sker utanför mannens kontroll, inte syftar till sexuell tillfredställelse och inte heller är ett kulturellt accepterat (acceptabelt) beteende. Nedanstående matris visar hur olika de olika perspektiven grupperar sig kring vissa ställningstaganden som då kommer att utgöra en slag enhet.

Fig. 3. Tematiskt indelade antaganden om våldets syften och uttryck i förhållande till perspektiv

	Makt Kontroll Sexuellt Kulturellt tillåtet	Maktlöshet Okontrollerat Icke-sexuellt Kulturellt förbj.
<i>Perspektiv</i>		
Strukturellt Lundgren	X	
Individuellt Hedlund		X
Relationellt Hydén		X

Matrisen visar, att i förhållande till viktiga teman inom kunskapsområdet, befinner sig individperspektivet, här företrätt av Eva Hedlund, i en motsatt position till det strukturella perspektivet, här företrätt av Eva Lundgren. Det relationella perspektivet kännetecknas däremot av att det placerar sig i en position präglad av både/och i stället för antingen/eller i förhållanden till beskrivna teman. Dessa skillnader måste emellertid också förstås i förhållande till deras inbördes olika vetenskapsteoretiska förhållningssätt, begreppsdefiniering, kunskapsobjekt och analysverktyg. De uppenbara skillnader som finns mellan Lundgrens och Hedlunds antaganden handlar mestadels om skiftande kunskapsintresse, analysverktyg och sätt att relatera faktorer på olika nivåer till varandra. Intressant är, att trots att Hydén och Lundgren polemiserar mot varandra och framställer varandras forskning och resultat som direkt motstridiga hamnar de ändå inte i direkt motsatta positioner mycket beroende av Hydéns ambition att se saker som både/och istället för antingen/eller, vilket inte alltid framstår som oproblemiskt.

Båda står emellertid inför problem när de kritiserar varandra: Hydén när hon jämför förklaringar på en makronivå med förklaringar på en sub-

jekts- eller relationell nivå och Lundgren när hon avvisar alla förklaringar som har en tendens att problematisera betydelsen av individuella eller relationella förutsättningar. Hydéns kritik kan förstås bland annat mot bakgrund av att den strukturella analysen inte ger tillräckligt användbara verktyg för konkret socialt hjälparbete. Lundgrens kritik kan bland annat förstås mot bakgrund av att Hydéns sätt att betrakta våldet i den äkten-skapliga kontexten riskerar att skuldbeläggandet omfördelas.

Lundgren och Hydén kan sägas använda sig av olika offerparadigm i konstruktionen av kvinnan som offer för mannens våld.⁸⁶ Hedlunds bidrag till kunskapsfältet, både när det gäller det professionella bemötandet av kvinnor som offer och den kliniska behandlingen av män som förövare, ger synbara avtryck i olika pågående projekt. Lundgrens och Hydéns empiriska material framstår både som lika och olika. De kan betraktas som intressanta empiriska material som genom sin olika beskaffenhet kan säga något om komplexitet och variation inom problemområdet. Skillnaden när det gäller förklaringar och kunskapsanspråk kan emellertid inte enkelt förklaras med hänvisning till de olika empiriska materialen i sig utan snarare till de olika frågor som ställs till materialet.

⁸⁶ Lundgren kan sägas använda sig av ett viktimiteringsparadigm som syftar till att förlägga hela ansvaret hos gärningsmannen medan Hydén använder sig av ett synsätt där skador m.m. tolkas i mer relationella eller interaktionella termer. För en utförlig beskrivning av hur detta görs, se Emerson (1996).

Del V

Problem och Möjligheter - Avslutande Reflektioner

Vad tidigare kapitel avsett att visa och problematisera är att den kunskap som idag finns om mäns våld mot kvinnor inte är en enhetlig kunskapsmassa som utan problem låter sig omsättas i praktiska handlingar, i bemötandet av misshandlade kvinnor och misshandlande män, i praktiska handböcker eller informativa material till en allmänhet. Även om det idag framstår som om en uppfattning om problemet dominerar både akademiskt, politiskt och medialt finns motsatta, icke-komplementära uppfattningar om hur problemet ser ut och hur det bör lösas.

Vad som framstår som ett samhälleligt problem och hur det framställs är alltså inte objektivt givet utan beroende av olika processer på de arenor där beskrivningar av problemet och dess konsekvenser och lösningar framförs. Processerna i sig kan få som resultat att förändringar sker när det gäller föreställningen om, i detta fall, våld mot kvinnor, både på ett politiskt och ideologiskt plan, men också när det gäller lagstiftning, rättspraxis och den allmänna opinionen. Hur problemet definieras har också stor betydelse både för dem som i sitt yrke förväntas hantera problemet, liksom i förlängningen i alla mellanmännsliga sammanhang.

Trögföränderliga Förändringar

För att få våld mot kvinnor att bli betraktat som ett samhällsproblem har många resurser på olika nivåer krävts under tidsperioden. Kvinnojourrörelsen och kvinnorörelsen har utgjort de viktigaste drivande krafterna i denna process. Dialektiken mellan akademisk kunskapsproduktion och kvinnojourrörelsens kunskap har skapat en stark opinion på både politisk och operativ nivå, liksom via media hos allmänheten, när det gäller att synliggöra våld mot kvinnor som ett socialt problem, att skapa avståndstagande från våld mot kvinnor och en vilja att lösa problemet.

Man kan säga att även om man på en formell nivå, både politiskt och bland olika myndigheter principiellt tar avstånd från våld mot kvinnor, sker i de olika sociala praktikerna, på en praxis- eller implementeringsnivå, t.ex. hos polisen, åklagaren, på sjukhuset, på socialkontoret, en för-

handling om dessa principer utifrån trögföränderliga föreställningar om kvinnor, män, makt och våld. Politiska beslut och politiska åtgärder kan inte på ett enkelt sätt antas bli omsatta i olika praktiker i enlighet med intentionerna. Den byråkratiska modellen fungerar inte så logiskt att beslut tas som sedan oproblemiskt implementeras på olika nivåer.⁸⁷

Även om reformer och lagstiftning kan ses som ett resultat av en politisk agendasättning har inte detta skett utan strider om rätten att definiera verkligheten. Vissa verklighetsbeskrivningar stödjer vissa handlingsalternativ, medan andra avfärdas eller utdefinieras från den politiska dagordningen. Förhållandet mellan politik och praxis kan förstås som dialektiskt, eller som inbördes beroende. Vad vi har att göra med verkar vara en form av "street level bureaucracy" (Lipsky 1980). Att ett beslut är taget innebär inte automatiskt att det också genomförs. Det behövs inte bara en legitimering uppifrån utan också underifrån. En anledning till att nya beslut och lagförändringar inte får det genomslag man förväntat kan ligga i att de inte anses legitima på gräsrotsnivå (Friedman 1981).

Även om statsmakten har rätt att benämna vad som är otillåtna handlingar vid kriminalisering av handlingar och nya lagrum, krävs emellertid också ett samförstånd, en legitimering hos befolkningen, för att förankra denna maktutövning. Detta innebär en viss tröghet i systemet som också torde återspeglas i de olika professioner som handskas med förändringar när det gäller legitimitet och legalitet, såsom poliser, domare, läkare m.fl.⁸⁸

Det finns alltså all anledning att problematisera förhållandet mellan politiska beslut och genomförandet av desamma. Medan Lundgren (1992) t.ex. menar att kvinnomisshandel är en kulturellt accepterad handling, anser Hydén (1995b) att den förhandling som sker kring våldshändelserna implicerar att våldet befinner sig i en kulturell gråzon. Olika professionella manscentra, i sin tur, menar att kvinnomisshandel inte alls framstår som en acceptabel handling i de våldsverkande männens ögon (Naumburg 1998; Sundberg 1993).

I de offentliga politiska dokument från 1980- och 1990-talen, vilka föregår kvinnofridspropositionen, finns inga uttalade mål om att hjälpa kvinnan att lämna den misshandlande mannen. Istället påtalas vikten av hjälp till att restaurera förhållandet (Wendt Höjer 2002), en policy som

⁸⁷ Se t.ex. Smart (1995) som problematiserar förhållandet mellan lag och rättslig praxis.

⁸⁸ För en diskussion kring förhållandet mellan uppfattningar om vad som kan anses som legitimt respektive illegitimt i förhållande till legalt och illegalt, se Flyghed (2000).

vid denna tid fanns i de sociala myndigheternas arbete med våldsutsatta kvinnor, men inte inom kvinnojoursrörelsen. Den nya policy som kommer till uttryck i kvinnofridspropositionen (1997/98:55) är att våld mot kvinnor skall betraktas som ett samhällsproblem, grundlagt i en patriarkal samhällsordning, där insikter om den manliga kulturens kopplingar till våld måste uppmärksammas. Här påpekas vikten av attitydförändringar, men också av att utveckla resurser för att hjälpa och stödja offren och straffa männen. Man kan här fråga sig hur denna policy påverkat praxis.

Att principiellt förhålla sig inom en könsmaktsteoretisk ram är utmärkande för tiden från 1995 och framåt. I del IV har en diskussion förts som avsett visa på att denna perspektivering gett olika genomslag och på intet sätt kan antas leda till gemensamma problemdefinieringar och lösningar. De myndighetsgemensamma uppdragen har inte heller lett till att skilda uppfattningar kunnat överbryggas, även om det framgår av vissa avrapporteringar, liksom av olika myndighetsgemensamma konferenser som hållits, att man delvis uppmärksammat detta problem (Brottsoffermyndigheten 2000; Socialstyrelsen 2002a). Snarare framstår kunskapsläget fortfarande som starkt polemiskt med tydliga strider om problemformuleringsprivilegiet.⁸⁹ När det gäller kvinnofridspropositionen som både påtalar vikten av utmätning av straff, liksom av att utveckla metoder för rehabilitering av männen bakom våldet, kan däremot sägas att de åtgärder som vuxit fram, till stora delar som ett resultat av regeringsuppdraget, snarare är inriktade på rehabilitering än straff.

Ännu ett exempel på förhållandet mellan policy och praxis är den fortsatta uppmärksamhet och det nyhetsvärde som förklaringar med hjälp av biologiska mekanismer eller skillnader får, trots svårigheterna att skilja det biologiskt givna från dess sociala och kulturella påverkan.⁹⁰

Nya brottskategorier eller lagrum torde, åtminstone under en viss period, kunna vara problematiska.⁹¹ Handlingar som tidigare betraktats som

⁸⁹ Även i politiska uttalanden kan man se denna starka betoning av att mäns våld mot kvinnor "alltid" skall förstås som ett uttryck för mäns makt. I vad mån denna policy haft genomslag i praxis, t.ex. vid behandling av gärningsmännen bakom våldet, återstår att se, då flertalet av de åtgärder som initierats ännu inte är utvärderade.

⁹⁰ Betydelsen av olika biologiska rön måste också tolkas inom en kulturell ram. För en ingående kritisk diskussion av biologiska röns användbarhet se t.ex. Björk (1996); Bleier (1991); Fausto-Sterling (1992); Haraway (1991); Hubbard (1990, 1993); Lindén (1995).

⁹¹ Northrop (1960) beskriver detta problem när han talar om glappet mellan lag och politiska beslut, "positive law", å ena sidan och människors spontana tro, vanor och uppförande, "living law", å andra sidan. Smart (1995) för en liknande diskussion utifrån begreppen "law in books" och "law in action".

legitima (moraliskt accepterade), t.ex. mäns kontroll av kvinnor och legala (i rättslig mening), bland annat genom frånvaron av kvinnors myndighet, rätt till husaga m.m., blir inte omedelbart betraktade som illegitima på grund av att de blir illegala. Förutom att detta innebär problem både för misshandlade kvinnor och misshandlande män att identifiera olika handlingar som illegitima och illegala så torde detta också vara ett problem för berörda professioner inom t.ex. rättsväsende, hälso- och sjukvård och socialvård.

Våld – ett nödvändigt ont?

I den process som lett fram till dagens officiella ställningstagande om våld mot kvinnor har olika strategier använts som visat sig vara effektiva, men som också skapat nya föreställningar om problemet som kan leda till begränsningar. Man kan fråga sig om vissa av dessa strategier, idag har spelat ut sin roll. På samma gång som det varit viktigt att visa på betydelsen av patriarkalt grundade könsförståelser, liksom att våld förekommer i alla samhällsskikt, och därmed kan drabba vilken kvinna som helst, har detta synsätt inneburit att kunskap och kunskapssökande om mer specifika faktorerens betydelse fått begränsat utrymme. Upprepande påståenden om utbredning, vardaglighet och vanlighet kan i värsta fall normalisera och därmed naturliggöra våld mot kvinnor. Både medialt, i ideellt och professionellt arbete kan man spåra tecken på hopplöshet och acceptans inför ett problem som är så vanligt och allmänt förekommande att det framstår som oundvikligt.⁹²

I de flesta översikter och myndighetsrapporter framställs våld mot kvinnor som ett problem som alltid funnits. Användandet av termer som rimligt, eller att ha gått över gränsen i samband med våld implicerar att det finns våld som är rimligt och berättigat. Avskiljande av det orimliga och oacceptabla våldet tycks förutsätta ett acceptabelt användande av mäns våld eller förtryck av kvinnor. Förståelsen av mäns våld mot kvinnor har som vi sett, uttryckts på en skala som sträcker sig från okontrollerat blint raseri till kontrollerat, instrumentellt maktmedel. Beskrivningar och analyser av våld, både historiskt och i nutid riskerar att verka legitimerande så att ett visst mått av våld och förtryck mot kvinnor framstår som visserligen beklagligt, men inom vissa gränser oundvikligt.

⁹² För en diskussion kring de problem som feminismen står inför när det gäller att uppmärksamma könsskillnader som man också vill upphäva, se Kvinnovetenskaplig Tidskrift (2002:4) temanummer om könsskillnad.

Gränsdragningen mellan det privata och det offentliga, med familjesfären som sinnebild för det privata, liksom motståndet mot statens intrång i privatlivet kan sägas ha vidmakthållits på bekostnad av kvinnors rätt till kroppslig integritet. Ett motstånd som också kan förstås som en legitimering av mäns utövande av åtminstone ett visst mått av våld mot "sina" kvinnor. Wendt Höjer (2002) visar hur våldet hanterats politiskt under olika perioder. Under 1930-talet görs våldet till ett icke-problem genom att framställas som en del i en normal kärleksrelation medan 1980-talets senare del präglas av en föreställning om våld som del av en problematisk familjesituation, något som kräver vård och stöd till utsatta familjer.⁹³

Vad som i anglosaxisk litteratur beskrivs som "a rape culture" skulle också kunna appliceras på våld mot kvinnor i stort. Begreppet försöker fånga en kultur där sexualiserat våld ses som något ofrånkomligt och oundvikligt, som en del av livets hårda fakta, i stället för som uttryck för värderingar och attityder.⁹⁴ Våld mot kvinnor (och våldtäkt) framstår som något som varje kvinna riskerar att utsättas för, frågan är inte om bara när och hur. På samma sätt framstår varje man som en potentiell våld(täkt)sman. Våldet och rädslan för våld fungerar som sociala kontrollmekanismer där det huvudsakliga ansvaret för att inte bli våldsutsatt läggs på kvinnan själv.⁹⁵

En sådan kultur begränsar handlingsutrymmet, på olika sätt, för både män och kvinnor och bidrar till en försämrad livskvalitet, genom att upprätthålla en antagonism mellan kvinnor och män, men också genom den rädsla som skapas i en sådan kultur.⁹⁶ En sådan kultur försvårar också möjligheterna för ett "nollvisions"-tänkande när det gäller våld mot kvinnor. Det är rimligt att anta att ett grundläggande villkor för en förändring av

⁹³ Se t.ex. Wendt Höjer (2002) för en utförlig diskussion om synen på det privata och dess implikationer för vilka åtgärder som kunnat accepteras. För ett utförligare historiskt perspektiv på samma problem, se Lövkrona (2001).

⁹⁴ Se t.ex. Buchwald, m.fl. (1993) för närmare beskrivning av vad denna består av och hur den kan förändras.

⁹⁵ Effekterna av mäns våld mot kvinnor beskrivs på olika sätt hos en rad författare, både vad avser män, kvinnor och barns liv inom en relation präglad av mäns våld mot kvinnor. Se t.ex. Eliasson (1997); Groth (1979); Haeggman & Sjöblom (2000); Hearn (1996); Hedlund (1995, 1996); Hedlund m.fl. (1979); Hester & Radford (1999); Hydén (1995b); Jeffner (1998); Kwarnmark & Tidefors Andersson (1999); Lundgren (1997); Lundgren m.fl. (2001); Mellberg (2002); ROKS och Folkhälsoinstitutet (1995); SOU (1996:60); Sundberg (1993); Svensson (1987); Weinehall (1997).

⁹⁶ För en beskrivning av den antagonism mellan könen som det patriarkala samhället vilar på och hur den upprätthålls bland annat genom mäns våld mot kvinnor, se Bourdieu (1999); Giddens (1992); Hirdman (2001).

en ”våldtäktskultur” är att man kan identifiera institutionaliserade attityder och värderingar som upprätthåller den som naturgiven.

Teoretiskt sett har våld mot kvinnor kommit att inkludera en mängd olika handlingar som inte enbart är av fysisk karaktär, men empiriskt har det fysiska våldet, ofta då i sina mest extrema former, legat till grund för de modeller och teorier som vuxit fram. Detta har i sin tur lett till en speciell syn på våldsutövaren, liksom på våldets konsekvenser för dess offer, som fått betydelse för sättet att uppmärksamma och bemöta problemet, bland annat inom olika professioner. Listerborn (2002) visar också hur kvinnors rädsla i forskning och policyutveckling bidragit till olika kontrollerande åtgärder som snarare hindrat än utgjort möjligheter för kvinnor att vistas på offentliga platser.

Problematisk jämställdhet?

Genom materialet finns antaganden som tillmäter jämställdheten i samhället olika betydelser. Jämställdhet framställs både som problemlösare och problemskapare. Våld mot kvinnor beskrivs emellertid ofta som en fråga som kan, och också kommer att lösas genom en jämnare fördelning av makt och materiella resurser mellan könen. I ett formellt jämställt samhälle tenderar problemet våld mot kvinnor i ett sådant perspektiv att ses som ett uttryck för eftersläpningar som efterhand kommer att lösas. Föreställningar om en redan genomförd jämställdhet torde därför utgöra ett av de främsta hindren, både på individ- och samhällsnivå för en positiv jämställdhetsutveckling.⁹⁷

Man kan i ett flertal texter se antaganden om att den traditionella kvinnorollen innebär problem för kvinnor. Flickor och kvinnor beskrivs då som otillräckligt medvetna, med dålig självkänsla och därmed utan möjlighet att sätta gränser. Här rör det sig alltså om en brist på jämställdhet mellan könen som förutsätts kunna rättas till genom att stärka flickors och kvinnors självkänsla. Flickor och kvinnor tenderar här att framställas som felande och avvikande från en jämställdhetsnorm medan problemets kärna - de våldsanvändande männens föreställningar om kvinnlighet och kvinnor – förbises.

Det finns emellertid också antaganden om att kvinnor, som är moderna, frigjorda och självständiga, utgör ett hot mot män. Här framställs allt-

⁹⁷ Frågor kring jämställdhet har ibland en tendens att handla om hur kvinnors villkor förändrats över tid, istället för att jämföra förhållandet mellan kvinnors och mäns villkor här och nu.

så själva jämställdheten som problemet, som dock betraktas som tillfälligt, orsakat av en övergångsfas mellan två olika betydelsesystem. Uppmärksamheten på misshandel och våld mot kvinnor förstås då som ett tecken på att traditionella könsmonster är under omvandling och att en ökad jämställdhet, eller föreställningar om en sådan, tillfälligt skapar mer våld men också en ökad anmälningsbenägenhet.⁹⁸

I en jämställdhetsinriktad analys av våld framstår alltså våldet som ett uttryck för den obalans som råder mellan könen. Ibland reduceras denna analys till att gälla en problematik som återfinns hos enskilda kvinnor och män, men inom den dominerande föreställningen om våld mot kvinnor idag betraktas denna obalans som en del av en patriarkal samhällsordning. Med en strukturinriktad analys som förbiser inter- och intra-personella betydelser, blir den logiska slutsatsen, att våld mot kvinnor, i det utopiska jämställda samhället, blir en omöjlighet. På vägen dit finns det all anledning till reflektion.

Det finns alltid anledning att fråga sig, när det gäller aktiviteter som syftar till att förändra kvinnors självkänsla, i vilken mån man anpassar sig till, eller utmanar, en patriarkal ordning. Bourdieu (1999) menar att den manliga ordningens styrka ligger just i att den inte behöver rättfärdigas utan framstår som neutral. Det paradoxala förhållandet mellan könsneutrala föreställningar om individens frihet och ansvar för sig själv och föreställningar om kvinnors ansvar för barn och familjerelationer torde vara en avgörande begränsande faktor för kvinnors frihet att handla. Den handlingsförlamning som tillskrivs kvinnor som ett resultat av misshandeln kan alltså också förstås som ett resultat av de kulturella begränsningar som får reella konsekvenser för alla kvinnors handlingsutrymme.⁹⁹

Wendt Höjer (2002) liksom Listerborn (2002) visar hur kvinnors rädsla, både som sexuell och kroppslig utsatthet, utgör hinder för jämlika villkor att delta i offentligheten. Rädsla som kvinnors livsvillkor, spelar en viktig roll i upprätthållandet av en ojämlig könsordning. Rädsla för våld förstås här inte bara som ett uttryck för enskilda kvinnors upplevelser eller känslor utan som övergripande, samhälleliga maktmekanismer som skapar och återskapar en könsmaktsordning. Wendt Höjer visar hur den

⁹⁸ Men inte heller här handlar det om något nollvisionstänkande, utan snarare upprätthålls föreställningen om våldet som något nödvändigt ont. Förändringarna avser i stället att förklara en tillfällig ökning av våldet. Se t.ex. Giddens (1992) som beskriver mäns ökade våldsanvändning som ett resultat av den sexuella revolution som han ser som en revolution med kvinnliga förtecken och som resulterat i att män känner osäkerhet.

⁹⁹ Se t.ex. Jeffner (1998) om flickornas moment 22. Se också Lamb (1999).

svenska politiken hanterat mäns våld mot kvinnor på ett sätt som omöjliggör ett demokratiskt medborgarskap. Hon menar att mäns våld mot kvinnor är ett demokratiproblem, då grunden för medborgarskap inte bara handlar om formella rättigheter utan också om möjlighet till ett jämlikt deltagande i offentligheten. Våldet förstås här som ett underkännande av rätten till den egna kroppen. Våld och rädsla, mäns möjligheter att ta för sig och bruka kvinnor som sexualiserade objekt, ger kvinnor en objektstatus istället för subjektstatus, vilket förnekar dem ett aktörskap som är grundläggande för ett demokratiskt medborgarskap.

Att förstå att förändrade könsinnebörder utmanar den traditionella mansrollens dominans, kontroll och maktposition innebär varken att man måste acceptera en våldsam lösning som ofrånkomlig eller att man ursäktar enskilda mäns hantering av denna situation. Maskulinitetsforskningen har ifrågasatt reduceringen av olika manlighetskonstruktioner till en enda. Förståelsen av män, manlighet och maskulinitet menar man, tenderar att reducera män till biologiskt kön och bortse från betydelsen av sociala maskulinitetskonstruktioner. Med mansforskningens användande av hegemonibegreppet utmanas reduceringen av kulturella föreställningar om maskulinitet till att sammanfalla med enskilda män. Man menar att när formella och informella rättigheter mellan könen omförhandlas utsätts den hegemoniska maskuliniteten för prövningar och ifrågasättanden. De män som då är de tydligaste bärarna av denna typ av ideal anses också bli de mest ifrågasatta, vilket leder till dessa mäns upplevelser av maktlöshet – både gentemot andra män och kvinnor.¹⁰⁰

Offerbegreppets begränsningar – eller vart tog alla arga kvinnor vägen?

Som tidigare beskrivits är bilden av kvinnan som offer för mäns våld ganska entydig. Det är en bild som vuxit fram både genom praktisk, klinisk och vetenskaplig erfarenhet och kunskap där kvinnojourrörelsen spelar en avgörande roll med sin politiska ambition. Framförallt genom

¹⁰⁰ Ett av de viktigaste begreppen inom mansforskningen är hegemonibegreppet. Hegemonisk maskulinitet förstås som den dominerande, men inte enda, kulturella föreställningar om vilka egenskaper en riktig man bör besitta. Genus beskrivs som en relation präglad av över- och underordning främst mellan män och kvinnor, men också mellan grupper av män. Trots att hegemonisk maskulinitet kan framstå som ganska stabil, menar man att den är utsatt för ifrågasättande, kamp och förändring. Hegemoni innebär ett dominerande, vedertaget sätt att betrakta saker, och övertyga om att detta är det naturliga, så som saker är. För en utförligare diskussion se Connell (1993).

användandet av begreppet normaliseringsprocessen har en föreställningsskapats som tjänat ett politiskt syfte – att omvandla ett privat problem till ett samhälleligt problem, att synliggöra mäns över- och kvinnors underordning i ett formellt jämställt samhälle och att möjliggöra förändringar på både formell och praxisnivå i bemötandet av dessa kvinnor.

Det finns dock uppenbara problem med den offertillskrivning som idag görs när det gäller kvinnomisshandel och sexualiserat våld i allmänhet. På samma gång som begreppet våld mot kvinnor är brett och innehållsrikt, så är föreställningen om våldets effekter och den misshandlade kvinnans upplevelser och behov begränsande.

Under senare år har, främst inom den kriminologiska forskningen, de negativa aspekterna av den sociala konstruktionen av det kvinnliga offret börjat diskuteras. Flera undersökningar visar att kvinnor upplever ilska vid olika former av övergrepp, vilket inte avspeglar sig i modeller och teorier om våld mot kvinnor. Att inte tala om kvinnors fysiska motstånd eller ilska, gör att samtalsordningen kring misshandel begränsas och kvinnors tal måste inordnas under föreställningar om ett passivt offer. Åkerström (2001) menar emellertid att motsatsen till offer inte är gärningsman eller delaktighet. Renzetti (2001) pekar på riskerna med att frånvaron av motstånd/våld kopplas till föreställningar om den goda och moraliska kvinnan som gör det svårt för kvinnor att hantera den vrede de kan känna och rikta den mot den det berör i stället för mot sig själva.

Beskrivningar av offrets självdestruktiva beteende framstår som ett fundamentalt problem som endast kan brytas genom en separation från den man sammanlever med (Andersson & Lundberg, 2001). Den misshandlade kvinnan framstår som någon i behov av identitetsförändrande behandling, utförd av experter med rätt kunskap eller någon som främst är i behov av skydd och medmänskligt stöd (Ryding, 2001). I offermentaliteten finns en inbyggd problematik som handlar om motsättningen mellan att vara ett värdelöst offer och individualiserade krav på att kunna mästra sitt eget liv. Snare (1999) pekar på nödvändigheten av att problematisera offerskapet då en del åtgärder som verkar för att hjälpa offer i stället kan ha en konserverande effekt på offrets status och därmed förlänga viktimeringen. Det gäller att ifrågasätta både bilden av offret som ett passivt objekt för andras handlingar och plikten att uppfylla offrets alla kvaliteter.

Både begreppen misshandlade kvinnor och offer kan förstås som stigmatiserande beteckningar. Innebörden i offer, framförallt kvinnliga offer

för mäns våld, har närmast kommit att bli betraktat som en kronisk psykisk sjukdom. Offerskapets långtgående konsekvenser och psykologiska effekter får problemet att framstå som medicinskt, inte moraliskt. Våld mot kvinnor kommer då att på den politiska agendan att definieras som ett hälso- eller folkhälsoproblem i stället för ett socialt problem. Offerkonstruktionen kan alltså motarbeta, eller utgöra en backlash för arbetet med att föra upp problemet på en samhällsnivå (Renzetti, 2001).

Även förhållandet mellan sexualiserat våld och offertillskrivningar av dess offer har problematiserats. Medan termen sexualiserat våld avser att visa på att olika former av mäns kontroll- och våldshandlingar mot kvinnor är vanligt förekommande och ”typiska” inslag i kvinnors liv, riskerar detta att motverkas av nuvarande offerkonstruktion. Både termerna offer och överlevare för tankarna till ”allvarliga, dödsbringande” former av våld med långtgående psykiska konsekvenser som delar in kvinnor i offer och icke-offer. Den medverkar också till att kvinnor framstår som mer utsatta för mental ohälsa och reobjektifierar dessutom den kvinnliga kroppen (Emerson 1996; Lamb 1999).

De senaste åren har uppmärksamheten ökat kring behovet av mer kunskap och nya verksamheter för att möta barnens situation. Barn betraktas som brottsoffer med speciella behandlingsbehov. Verksamheter riktade till barn har utvärderats och slutsatser dras nu utifrån erfarenheter av dessa (Brottsförebyggande rådet 2002a). Liksom vid verksamheter riktade till våldsverkande män, har dessa inkluderat speciellt utsatta, tungt belastade sociala grupper. Merparten av de barn som tagit del av de olika verksamheterna, kommer från familjer där det finns missbruksproblem eller psykiska problem, eller där föräldrarna är intellektuellt eller socialt handikappade varför vare sig metoder, behov och effekter av våldet inte självklart kan antas gälla utanför denna speciella grupp.

Uppmärksamheten och insikter om barns utsatthet förväntas leda till att fler kvinnor söker hjälp. Insikter om barnens utsatthet kan naturligtvis medverka till att fler kvinnor bryter upp, men kvinnors upplevelser av samhällets bristande skyddsresurser kan motverka detta syfte och istället bidra till att kvinnan stannar i en relation där hon ser sig ha bättre kontroll över situationen.

Kvinnors uppbrott?

All hjälp och stöd som erbjuds kvinnor utsatta för mäns våld torde kunna beskrivas i termer av att som yttersta syfte vilja göra det möjligt för kvinnan att återfå kontrollen över sitt liv och få våldet att upphöra. Som vi också sett finns ett artikulert eller underförstått antagande om att detta bara är möjligt om kvinnan lämnar mannen. Detta ställningstagande är synligt inte bara på en formell eller teoretisk nivå utan också i det praktiska arbetet med misshandlade kvinnor. Det är också med denna utgångspunkt som många av de hjälpinsatser utvecklats som avser att hjälpa och stödja kvinnor i sitt beslut att lämna mannen.

Att kvinnor inte lämnar sina män, eller återvänder anses utgöra ett problem som behöver förklaras och lösas. En kvinna som blir misshandlad förutsätts vilja bryta upp från ett misshandelsförhållande. Förklaringarna till att hon inte gör så återfinns inom forskning, klinisk kunskap och praxis-baserad kunskap där olika intra-psykiska, interpersonella och/eller sociala/strukturella förklaringar till varför kvinnor stannar tagits i anspråk. Även när frågan ställts på nya annorlunda sätt, exempelvis ”Varför låter inte våldsamma män kvinnorna gå?”, ”Varför går inte han?” (Eliasson, 1997) eller ”Hon går gång på gång” (Hydén 2001) är grundantagandet fortfarande detsamma. Även om fokus förändras, vilket i sig är betydelsefullt, så kvarstår naturliggörandet av antagandet att kvinnan vill gå, men på grund av olika orsaker, vilka man då försöker förklara, inte kan eller vågar göra detta.

Intresset kring frågan varför hon stannar har både individuella och sociala komplikationer. Både på ett individuellt och kollektivt plan kan frågan om varför hon stannar besvaras med att det handlar om makt och tvång, eller att det handlar om ett val som återspeglar låg grad av frihet. Kvinnans önskan att få slut på våldet omtolkas till att kvinnan önskar få slut på relationen. Den kunskap som finns idag har emellertid möjliggjorts just genom att kvinnor tillfälligt eller permanent lämnat sina män. Det största intresset inriktas ändå på frågor kring hur våldet är möjligt att upprätthålla i en relation, inte vilka processer som leder till att kvinnor lämnar sina män även om man också börjat intressera sig för dessa frågor.¹⁰¹ Verksamheter riktade till män har ofta som syfte att få slut på våldet, inte relationen.

¹⁰¹ Se t.ex. Ekbrand (2002) som utifrån ett kvantitativt större material undersöker vad som händer i samband med separation.

Men också ansatser som fokuserat relationen mellan parterna och betonat kvinnors kapacitet och styrka i stället för hjälplöshet har blivit utsatta för kritik. Att mötas av redan färdigdefinierade problem och problemlösningar begränsar i mycket hög grad de val och valmöjligheter som står till buds för våldsutsatta kvinnor. Ett sådant begränsat handlingsutrymme ger inte kvinnor möjlighet att känna sig starka, autonoma och med kontroll över sina liv, med hänsyn till de villkor de lever under.

Forskning saknas i stort sett, eller tas inte till vara inom kunskapsfältet, om hur och om kvinnor och män kan få slut på våldet inom en relation.¹⁰² Vad man kan önska är att kvinnor i högre utsträckning blir medaktörer i den process som avser att få slut på våldet, vilket inte självklart inkluderar ett slut på relationen. Frågan är då om man kan tänka sig andra möjligheter för kvinnor att få kontroll över sitt liv.

Nedan presenteras en modell som beskriver en konstruktionsprocess för att stanna i stället för att gå (Peled m.fl. 2000).¹⁰³ Den avser att visa på problemets komplexitet, där hänsyn tas till en mängd faktorer på olika analysnivåer. Modellens syfte, enligt författarna, är att den skall utgöra underlag för ytterligare studier och uppmuntra till dialog om hur forskare och olika hjälpinstanser kan bidra till fler valmöjligheter för våldsutsatta kvinnor.

¹⁰² Det finns idag nya samarbetsverksamheter, som kan bestå av olika koalitioner mellan t.ex. socialtjänst, kvinnojourer, kommun och landsting, som initierats efter Kvinnofridsutredningen. Dessa har då ofta vad som refereras till som ett helhetsperspektiv eller ett ekologiskt perspektiv. Med detta avses ibland verksamheter som riktar sig till både barnen, männen och kvinnorna. Ibland avser helhetsperspektivet att man ser till kvinnans totala situation, d.v.s. kontextualiserar våldet. Dessa verksamheter kan bland annat betraktas i ljuset av att socialtjänst och kommuner har ansvar för *alla* kommuninnevånare och får problem då de skall utgå från en könsmaktsteoretisk ram i sin omsorg om individen. Med det ekologiska perspektivet tycks 1980-talets värnande om familjen upprepa sig och bli det huvudsakliga målet för verksamheten.

¹⁰³ Modellen är publicerad i tidskriften "Social Work". En enklare översättning har gjorts från engelska till svenska för denna presentation.

Fig. 4. ”Konstruktionsprocess för att stanna”.

Konstruktionsplan	Socio-kulturell nivå	Institutionell/organisatorisk nivå	Interpersonell nivå	Individuell nivå
Verklighetsuppfattning	Våld i nära relationer kan stoppas inom relationen. Kvinnors olika val påverkas av kontextuella och situationella faktorer och deras subjektiva tolkningar av sina val.	Kvinnans bästa och säkerhet är vad som räknas. Att separera offer och gärningsman kan inte betraktas som det samma som att sänka våldsrisker eller förbättra kvinnans situation.	Betrakta kvinnors val att stanna som ett val som reflekterar ett försök att få stopp på våldet inte som ett försök att leva med det.	Att stanna är ett legitimt val som skall stödjas utifrån kvinnans villkor.
Meningskonstruktion	Kvinnors val att stanna i en relation med våld är ett legitimt val.	Omvärdera hur regler, ideologier, praktik och dolda föreställningar styr arbetet och begränsar misshandlade kvinnors egna val och önskemål om hjälp och stöd utifrån vad de betraktar som lyckosamt.	Om våldet fortsätter kanske kvinnan beslutar sig för att gå precis som hon beslutade sig för att stanna.	Att stanna utesluter inte att gå i framtiden, precis som att gå inte utesluter att komma tillbaka.
Operationella implikationer	Sociala förväntningar på kvinnors val måste förändras. Uppmuntran och stöd, både socialt och institutionellt, måste kunna ges både för att stanna och/eller gå.	Formulera beslut och handlingspraktiker som tillåter och stödjer en större valfrihet för kvinnor som försöker handskas med våldet i sin relation.	Utgå från att kvinnan inte är svag och lättpåverkad utan stark och kompetent och hennes önskemål måste respekteras.	Realistiska bedömningar av anledningarna till och ansvaret för våldet, likväl som realistiska värderingar av individuella resurser för att stoppa det.

I Peled m.fl. (2000) diskuteras hur man i olika sociala praktiker som möter misshandlade kvinnor bättre kan bemöta olika kvinnors behov. Modellen beskriver konstruktionsprocessens olika faser i förhållande till fyra olika nivåer, en sociokulturell nivå, en institutionell/organisatorisk

nivå, en interpersonell (som inkluderar viktiga personer i kvinnans närhet) och kvinnans själv på en individuell nivå. Modellen är tänkt som idégenererande, snarare än en täckande och uttömmande modell.

Man ställer sig kritisk till den dolda utgångspunkt som genomsyrar synen på misshandlade kvinnor och styr arbetet med dem. Här förordas en mer flexibel syn på vad som är bäst för misshandlade kvinnor och att kvinnor inte kan återfå kontrollen över sina liv utifrån professionellas syn på vad som är rätt för dem. Det innebär inte att ansvaret läggs på kvinnorna själva, utan att det bör fördelas mellan kvinnan och professionella och andra hjälpare. Man kan säga att med denna modell får ansvar en liten annan betydelse. Det handlar inte om att vara ansvarig för de handlingar kvinnan blivit utsatt för utan om att ta ansvar/kontroll över livet så som kvinnan vill leva det och att få hjälp med att utvärdera sin situation både utifrån alternativet att vilja stanna, och alternativet att vilja lämna förhållandet.

Modellen beskriver hur man på den sociokulturella nivån uppmärksammar (det oavsiktliga) resultatet av den politik och de modeller som utarbetats som lett till föreställningen om en hjälplös, viktimerad slagen kvinna, vars enda hopp är att lämna den misshandlande mannen. En bild som resulterat i föreställningen att kvinnor bör och vill gå, trots att det stora flertalet inte gör så. Med ovanstående modell presenteras på den meningsskapande nivån, möjligheten att stanna som ett legitimt motiv, vilket utmanar föreställningen om att gå som enda lösning. De val som kvinnor gör måste undersökas med hänsyn tagen till de olika begränsningar som omger dessa kvinnors val istället för utifrån färdiga lösningar.

På en operationell nivå handlar det om att förändra förväntningarna på kvinnors val och att ge dem stöd utifrån de val som görs. Valen skall vägas utifrån de reella omständigheter som kvinnan befinner sig i, inte utifrån förenklade föreställningar om den misshandlade kvinnan.

På den institutionella-organisatoriska nivån avser modellen att visa att arbetsmodeller som tar sin utgångspunkt i kvinnors beslut att lämna sina relationer måste kompletteras med alternativ för de kvinnor som i vanliga fall skulle stå utan hjälp. Egentligen skulle modellen kunna anpassas för att täcka både kvinnor som önskar lämna en relation och de som inte gör det. Betoningen i modellen ligger på flexibilitet. Modellen uppges inte vara avsedd att ersätta befintliga modeller utan att utgöra ett komplement. Det är viktigt att betona att de eventuella positiva aspekter som kan finnas på förhållandet skall vara kvinnans upplevelser, inte den pro-

fessionelles. Hos många kvinnor som varit utsatta för misshandel finns kanske inga sådana positiva aspekter. Lika litet som de professionellas utgångspunkt bör vara att få relationen att ta slut, lika litet menar man att den skall vara att få relationen att fortsätta. Det är kvinnans utgångspunkter som skall bilda grund.

Modellen erbjuder ett kritiskt förhållningssätt till tidigare implicita grundantaganden och ett sätt att kunna hjälpa de kvinnor som idag inte får någon hjälp. Den är dock behäftad med en del problem som har att göra med bland annat maktaspekter. I de modeller som utgår från att lösningen på problemet är att kvinnan lämnar mannen används psykologiseringar av kvinnans reaktioner och handlingsmönster som passiviserar kvinnan och ger andra tolkningsföreträde. I denna modell hamnar man lätt i en totalt motsatt position, där ansvaret förläggs hos en kvinna som är fullt kapabel att själv veta vad som är bäst för henne. Risken finns att en sådan modell inte bara tar hänsyn till kvinnans egen kompetens och frihet att välja utan också utgör en ansvarsbefrielse för berörda institutioner. Hewson (1999) liksom Kitzinger (1991) menar att man redan i hjälpsituationen måste lyfta frågor om makt och maktlöshet för att kunna känna igen och motarbeta praktiker som förtrycker och underordnar. Empowerment skulle då kunna innebära möjlighet till sociopolitisk makt.¹⁰⁴ Praktiker som strävar efter vänskaplighet och jämlika förhållningssätt utan att tala om makt i relationen mellan klient och hjälpare riskerar att reproducera istället för att omförhandla eller utmana traditionella maktrelationer i sådana möten.

Även inom praktiker där man talar om maktmobilisering och empowerment är det viktigt att belysa och dekonstruera maktaspekter. Beckwith (1999) diskuterar betydelsen av att också dekonstruera makt i underordnade diskurser genom att analysera förväntningar och reaktioner när det handlar om systerskap, feminism, kvinnocenter, feministisk pedagogik m.m. Hon menar vidare att olika former av maktmobilisering inte självklart utmanar den patriarkala hierarkiska strukturen, utan att målet för motstånd flyttas från mäns makt till kvinnors medvetanden.

¹⁰⁴ Här skiljer man på strukturell makt, hos "hjälparen", en makt-över som innebär att värdera och rapportera vad som anses vara viktigt. Varje möte med en klient innebär också en möjlighet till att social makt initieras, makt-att, där klienten har makt att samarbeta eller motarbeta hjälparen men också att aktivt utröna nya möjligheter för handling och självuppfattning.

En heterosexuell matris?

Tidigare användes det könsneutrala begreppet familjevåld som beteckning bland annat för kvinnomisshandel. Även i senare rapporter används begreppet våld inom familjen men då avses det våld som begås av en man som en kvinna har eller har haft en relation med. I perioden som följer av Kvinnofridsutredningen finns en tydlig markering av vem som är ansvarig för detta våld, genom att beteckningen mäns våld mot kvinnor kommit att användas.

Under de senaste åren har man, framförallt i olika myndighetsrapporter, börjat inkludera inom sitt kunskapsområde även våld som sker i homosexuella relationer.¹⁰⁵ Detta sätt att på ett oproblematiserat sätt inkludera ”ny” kunskap ställer emellertid kunskapsfältet inför nya problem. Genom denna inkludering, eller snarare genom de problem som denna inkludering synliggör utmanas naturliggjorda heterosexuella föreställningar om familjen och sexuella relationer. Dessutom står de grundläggande könsföreläggande antagandena om förhållandet mellan kön, sexualitet, makt och kontroll inför nya utmaningar.¹⁰⁶ Genom försöken att inkludera det homosexuella våldet tydliggörs också det paradoxala i att försöka infoga dessa inom nuvarande könsstereotypa offer- och gärningspersonsbeskrivningar.¹⁰⁷ Den stora utmaningen idag ligger både i hur och om det är önskvärt att, inkludera våld i homosexuella relationer, inom befintliga könsföreläggande antaganden utan att den könsspecifika maktrelation som många beskriver just som erotiserad, skall gå förlorad.

¹⁰⁵ Detta görs oftast utifrån en mall där detta våld hamnar i kategorin ”speciellt utsatta grupper”. Våldet i sig menar man kan, eftersom det följer samma mönster som våld i heterosexuella relationer, förklaras inom den könsföreläggande antagandena.

¹⁰⁶ I en kunskapsöversikt över våld inom homosexuella relationer (Persson 2001) framgår att det även inom detta fält finns motsättningar om hur våldet skall förstås, främst inom eller utanför en könsföreläggande antagande ram. Det empiriska material som ligger till grund för olika antaganden framstår också som bristfälligt. Man uttalar sig t.ex. om våld i relationer både när det gäller lesbiska, gay, bi och transsexuella personer, utan att ha empiriska belegg för eventuella olikheter eller likheter mellan dessa. I Sverige finns idag en mycket begränsad empiriskt grundad kunskap om våld i homosexuella förhållanden. Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) har tillsammans med Sveriges Riksförbunds Kvinnojourer utarbetat ett informationsmaterial om våld i lesbiska relationer (RFSL & SKR 2001). De teoretiska antagandena bygger i stort på material från USA och England.

¹⁰⁷ Ett sätt att försöka komma runt själva benämningsproblematiken, men fortfarande betona vikten av relation, har gjorts genom att benämna våldet som partnervåld. Den könsneutrala termen partnervåldet framstår emellertid som problematisk då man ändå håller fast vid användandet av termen gärningsman i stället för gärningsperson, se t.ex. Socialstyrelsen (2002a). Hänvisningar till patriarkala strukturers betydelse för våldsförståelsen torde här stå inför en större utmaning än själva benämningsproblematiken.

Den goda viljans diskurs?

Motsättningar och trögföränderliga förändringar kan diskuteras utifrån en rad aspekter. Några intressanta sådana av betydelse för detta problemområde är motsättningen mellan samhället som problem och problemlösare, institutionaliserade, professionaliserade föreställningar om förhållandet mellan hjälpare och klienter samt inte minst vårt eget förhållningssätt till våld.

Att det sociala förändringsarbetet går långsamt diskuterar Fahlgren (1998:259) utifrån en motsättning mellan diskurser som vill förändring och de som vill upprätthålla ”den sociala ordningen”. En av det sociala arbetets samtalsordningar, vad Fahlgren kallar ”den goda viljans diskurs” utgår från att det goda livet är den rådande ”normala” ordningen. Strävan i det sociala arbetets praktik blir därför att upprätthålla denna ordning vilket alltså ger föga utrymme för förändringar på samhällsnivå. I den goda viljans diskurs betraktas sociala problem som individuella och bör därför också lösas på individnivå. Samhället, med dess olika institutioner, blir snarare det som rättar till och löser, än det som orsakar problemen. ”Sociala, sociologiska, ekonomiska och politiska förklaringar döljs och förtigs av den goda viljans diskurs, som i största välmening riktar sina blickar mot individen” (ibid:264).

I det sociala arbetet finns också en paradox mellan humanitet (som också måste omfatta mannen och barnen) och en könsteoretisk förståelse av våldsprocessen i sin nuvarande form. Men den handlingsförklaring som ibland kan tyckas drabba socialvård, hälso- sjukvård och rättsväsende kan också vara en effekt av andra brister, t.ex. i form av personal- och/eller tidsmässiga resurser. Det behöver alltså inte med nödvändighet handla om att man inte har kunskap om, inte vet, hur man skall ta itu med problemet. Motsättningar mellan begränsade resurser och föreställningar om att man kan få hjälp bara man söker den kan innebära svåra problem, såväl praktiska som emotionella, både för hjälpsökande och hjälpare.

Att teorier och perspektiv som sätter individuella orsaker till våldet i fokus röner ett stort intresse inom det professionella hjälparbetet kan förstås utifrån föreställningar om ett institutionaliserat, men därmed inte nödvändigt, vi/dom förhållande mellan hjälpare och klient. Genom att förskjuta problemet till individuella förövares psykopatologi och inte till samhällets könsstruktur, som omfattar oss alla, underlättas särskiljandet av vi, de normala, hjälparen, från dem, de avvikande, hjälpsökande. Redan

tidigt under perioden påpekar Bergström (1984) att kvinnomisshandeln i sig inte är dold, utan att en mängd faktorer hjälper till att dölja den. I regel, menar hon, finns vetskap om den bland människor runt omkring, som av olika orsaker väljer att inte se. När det gäller vårt eget förhållande till våld har Killén (2000) pekat på en mängd faktorer som både hindrar bra hjälp samt stjälar energi i mötet med våldsutsatta kvinnor. Mulinari (1996) visar på den omformuleringsprocess som sker när t.ex. kvinnors rättigheter, ofta artikulerade genom olika kamper på den politiska arenan, omvandlas till kvinnors behov av olika grupper som har rätten och möjligheten att representera denna grupp. Formulering av behov upprättar på så sätt gränser mellan dem som har behoven och dem som kan tillgodose dem.

Mäns Våld mot Kvinnor – ett Diskursivt Slagfält?

Tendensen har som vi sett varit att förklaringar som inriktar sig på mönster av olikheter och skillnader fått ge vika för antaganden om generella kulturella mönster. Betydelsen av t.ex. uppväxtvillkor, arbetslöshet, alkohol, ekonomi, familjeförhållanden, psykiska och intra-psykiska faktorer har avvisats som individfokuserade och könsblinda.¹⁰⁸ Man kan säga att mot föreställningar om förbindelsen mellan maskulinitet, makt och styrka har ställts enskilda mäns upplevelser av vanmakt, kränkningar och underläge. Den individinriktade forskningen, som i Sverige mest handlat om män som gärningspersoner, har avfärdats främst med skälet att denna typ av förklaringar förskjuter fokus från det politiska syftet att förändra samhällsstrukturen till att sjukförklara enskilda mäns beteende.

Även den könsstyrteoretiska perspektiviseringen med dess inriktning på strukturella villkor kan som en oavsiktlig konsekvens leda till att enskilda mäns ansvar döljs bakom samhällsmekanismer (Hydén 1995b). I Lundgrens (1993) beskrivning av könsstyrteoretiska strukturen framstår denna ibland som deterministisk och valmöjligheterna för män att göra annorlunda val som små eller obefintliga.

Genom att problematisera och kontextualisera makt, vanmakt och maktlöshet, inte bara inom relationer, eller på individnivå, utan i förhållande till en mer övergripande kontext i form av familjelivets och arbetslivets organisering, lagar och förordningar, föreställningar om manlighet

¹⁰⁸ Det bör dock noteras att även dessa blir problematiska att förstå om de inte relateras till samhälleliga villkor såsom samhällets genusrelaterade könsortering och arbetsdelning

och kvinnlighet kan våldets olika funktioner synliggörs. Början till en mer nyanserad diskussion och debatt kring maktdimensionen och förhållandet mellan kön, makt och våld kan skönjas i Kvinnofridsuppdragets myndighetsavrapporteringar.

Både inom och utanför det kvinnovåldsteoretiska kunskapsfältet finns bidrag som problematiserar familj, äktenskap och kärlek ur ett köns- maktsperspektiv som kan bidra till förståelse av dessa institutioners betydelse för upprätthållandet av mäns våld mot kvinnor. Haavind (1982), Giddens (1992), Jeffner (1998) liksom Holmberg (1993) visar t.ex. hur föreställningar om romantisk kärlek grundar sig på, och därmed upprätthåller, en patriarkal ordning. Man kan säga att handlingar i kärlekens namn, i det västerländska senmoderna samhället, kan betraktas som dysfunktionella ur ett emancipatoriskt perspektiv, men funktionella när det gäller att bevara och reproducera en patriarkal samhällsstruktur.

Hearn (1996), liksom Lundgren (1993a), menar att våldet måste förstås som grundläggande för genusrelationer där makt ses som en del av alla sociala relationer. Detta innebär att man också måste gå utanför kvinnovåldsfältet för att problematisera mäns sätt att vara, generellt sett. Hearn ställer sig t.ex. frågande till hur det kan vara möjligt att en man kan utöva våld mot en kvinna under flera år och att detta kan vara ett accepterat sätt att vara man på, eller att våld och maskulinitet kan relateras till varandra inom skolan, sporten, arbetet, i medierna osv. utan att ifrågasättas.

Även om de köns- maktsteoretiska perspektiven inriktar sig på att se bland annat hur kön konstrueras så framställs ofta män som kategori som inbördes enhetlig och given. Mansforskningen pekar på vikten av att ifrågasätta män som enhetlig social kategori och studera det naturliggjorda när det gäller konstruktionen av man och agendan för olika sätt att vara man i relation till kvinnor, barn och andra män samt att undersöka hur kvinnor på olika sätt stödjer och/eller undergräver/ifrågasätter olika manliga praktiker och sätt att vara män på. Hearn (1996) liksom Bourdieu (1999) pekar dock på faran av att forskning om män och olika behandlingar som riktar sig till våldsverkande män, kan utveckla nya praktiker som stödjer osynliggörandet av kvinnor och könsrelaterad makt.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Detta är något som gäller även för feministisk forskning. Det mest talande exemplet är inom forskning som kommit att kallas för livmodersfeminism. Kritiken mot denna form av feminism handlar om att den, genom att uppvärdera vad som anses som kvinnliga värden i särartsfeminismens anda, snarare än att verka emanciperande, återinskriver skillnader mellan könen. Se även not 90.

Det finns anledning att reflektera över det intresse och den uppmärksamhet som idag uttrycks, både politiskt, inom olika myndigheter och medialt, för olika kulturella förklaringar till mäns våld mot kvinnor, ofta benämnt hedersrelaterat våld. När det gäller betoningen av kulturella faktorer för att förstå våld mot kvinnor uppmärksammas dessa i större utsträckning när de upplevs som annorlunda och avvikande. Den egna kulturen framstår därmed som naturlig och given och därmed betydelslös både för sättet att uppfatta och att utöva våld. Detta sätt att använda sig av kulturbegreppet för att förklara det avvikande i andra länders kulturer är olyckligt, inte bara utifrån frågan om hedersrelaterat våld.

Sammanblandningen mellan förståelse och förlåtelse försvårar analyser av olika kulturella och subkulturella faktorerens betydelse. En nödvändig åtskillnad måste göras mellan att studera hur olika kulturella faktorer kan påverka sättet att identifiera och bedöma olika kontroll- och våldshandlingar och att använda desamma som bortförklaringar eller för att rationalisera våldet. Av intresse är också kulturella faktorerens betydelse för mer direkta tekniker att kontrollera offret och för att göra kontrollen effektiv. De kulturella faktorernas betydelse är viktig att analysera då det är via dem som mening skapas kring våldet, både för offer, gärningspersoner liksom för personer inom de olika professionella och ideella hjälpverksamheterna.

Som tidigare diskuterats inkluderar våld mot kvinnor en mängd olika handlingar. Det är emellertid den fysiska misshandeln ofta i förening med sexuella övergrepp som fått mest uppmärksamhet. I olika texter som behandlar våld mot kvinnor utgår man från en vid definition, medan det empiriska urvalet, frågor, deskriptioner och tolkningar ofta uppehåller sig vid den fysiska sidan av misshandeln.

Undersökningen ”Slagen dam” (Lundgren m.fl. 2001) visar att kvinnor i mycket hög utsträckning utsätts för enstaka och tillfälliga handlingar, från män som de inte är bekanta med och på platser utanför hemmet. Denna nya empiriskt grundade kunskap kan förstås med hjälp av begreppet våldets kontinuum och utifrån befintlig könsstyrktsteori, men kan inte enkelt inordnas under gängse idealtypiska föreställningar om våldsprcessen, gärningsmannen eller offret för detta våld. Denna typ av våldshandlingar mot kvinnor blir också problematiska att inordna under normaliseringsprocessens generalitetsanspråk avseende våldets följder. Kanske är det nu dags att utmana de idealtyper som konstruerats kring våldet, dess offer och gärningspersoner.

Ett ständigt återkommande krav på samhällsvetenskaperna är att producera lättförståeliga teoretiska begrepp, som kan användas som redskap, både i olika praktiker liksom för allmänheten, för att förstå (och lösa) problem. Inom kunskapsområdet ”Våld mot kvinnor” är normaliseringsprocessen, våldets kontinuum och gradskillnad exempel på sådana teoretiska begrepp. Begreppen har kommit att användas på ett förenklat sätt som inte tar hänsyn till den komplexitet som från början var avsedd. Detta är inte exceptionellt för just detta område, eller dessa begrepp, men kan sägas bidra till att problemets komplexitet kommit att döljas bakom förenklingar och generaliseringar. Som exempel kan man betrakta hur begreppet normaliseringsprocessen främst kommit att användas i olika texter för att referera till våldsprcessens konsekvenser för de våldsutsatta kvinnorna. Normaliseringsprocessen, som den beskrivs hos Lundgren, innehåller däremot en beskrivning av det komplexa förhållandet mellan kvinnor, män, våld, sexualitet och könskonstituering i en patriarkal historisk kontext.

Den kamp om tolkningsföreträdet som utmärker kunskapsområdet behöver inte förstås som negativ för dess utveckling. Snarare är det genom inbördes konkurrens och motstridiga uppfattningar som kunskapsområdet kan växa, utvecklas och differentieras. Problemet uppstår när det inte finns tillräckligt utrymme för olika uppfattningar, på någorlunda lika villkor. Genom olika koalitioner t.ex. mellan politik och vetenskap eller mellan myndighetsarbete och vetenskap finns tendenser att vissa resultat avvisas utan analyser som syftar till att se eventuella likheter och fruktbara synteser.¹¹⁰

Kunskapsområdets utseende framstår i mycket hög grad som präglad av framförallt nationellt eller nordiskt samarbete i första hand. Det senmoderna samhället med sina globala symbolvärldar innebär att en uppdelning i nationalstater knappast längre är ett användbart sätt för att förstå ett samhälle och dess kultur genom en territoriell avgränsning.¹¹¹ Trots till viss del olika lagstiftning och därmed rättslig hantering länder emellan, kan man anta, att det finns vissa likheter. Detta gäller troligen både den forskning som görs, de kvinnor som blir utsatta liksom de män som utför våldshandlingarna. Inom varje nation uppträder troligen en mängd olika

¹¹⁰ Även om den strid som råder inom området när det gäller problemformuleringsprivilegi-
et kan sägas gynna kunskapsutvecklingen kan man ändå ställa sig frågande inför den
begränsade empiri som ligger till grund för högt ställda kunskapsanspråk.

¹¹¹ För en utförligare diskussion av kulturbegreppet och dess betydelse i en globalise-
ringsdiskussion, se Beck 1998; Molina m.fl. 2002; Reyes 1999; Eriksson m.fl. 1999.

uttryck för vålds- och kontrollhandlingar mot kvinnor som kräver olika bemötanden och lösningar, men som inte är nationsbundna. Genom att göra jämförelser och försöka ”importera” forskningsresultat, kliniska erfarenheter och behandlingsprogram blir å andra sidan också avgörande skillnader uppenbara. Skillnader som tydliggör andra sätt att lösa problem på och som kan bli föremål för förändringar i det egna landet, t.ex. förändrad lagstiftning eller omhändertagande av våldsutsatta kvinnor och våldsvärkande män.

1990-talets kamp för att få problemet att uppfattas som ett universellt problem, omfattande i större eller mindre utsträckning alla kvinnor, har skett på bekostnad av att hänsyn inte kunnat tas till det specifika, lokala och partikulära i kvinnors erfarenheter. Detsamma gäller för föreställningar om gärningspersonen. Både det generella och det specifika måste utsättas för kritiska ifrågasättanden. Det delikata problemet blir att utröna skillnader, i stället för att gå förbi dem och utan att återinskriva dem, även om ett sådant förhållningssätt, på kort sikt, kan leda till politisk förlust. Skillnader refererar här både till empiriskt grundade och teoretiskt beskrivna skillnader i kontroll- och våldshandlingar, liksom skillnader i våldets konsekvenser. För att vare sig offer eller gärningspersoner skall bli betraktade som strukturernas fånge, som passiva objekt för rådande omständigheter, framstår det som viktigt att också uppmärksamma lyckade strategier och brott i strukturer som ger möjlighet till förändring, både på individuella, relationella, institutionella och övergripande kulturella nivåer. Bodil Jönssons tankar om förhållandet mellan det komplicerade och det komplexa får avsluta dessa reflektioner.

”Det händer att det komplicerade är så svårt till sin karaktär att alla förenklingar egentligen mest blir till sagor eller metaforer. Men det händer också att det komplicerade, ungefär som en trasslig garnhärva, kan redas ut så att man kan hålla i tråden... Om man försöker förenkla det komplexa är man ute i ogjort väder. Åverkan mot det komplexa i syfte att förenkla kränker dess kärna och upphäver dess existens. Endast respekt för dess komplexitet leder dig vidare. Förenklingar göra sig icke besvär. I det komplexa måste man tassa runt, vrida, vända och betrakta från olika håll.” (Jönsson 1999:57)

Litteraturförteckning

- Andersson, Berit. & Lundberg, Magnus. (2000). *Våld mot invandrarkvinnor: kvinnors berättelser och socialtjänstens strategier*. (Research reports/Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University. 1104-1153: 2000:6). Lund: Network for Research in Criminology and Deviant Behaviour at Lund University.
- Andersson, Berit & Lundberg, Magnus. (2001). Kvinnomisshandel som kunskapsfält – att definiera, förklara och hantera ett socialt problem. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret* (s.63-91). Lund: Studentlitteratur.
- Alfredsson, Karin. (1979). *Den man älskar ägar man?* Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Balvig, Flemming. (2000). Fra voldens nutidshistorie. I R. Saur (Red.). *Voldens ofre vårt ansvar*. (s.22-53). (HiO-rapport 2000 nr 9). Oslo: Høgskolan i Oslo.
- Beck, Ulrich. (1992). *Risk society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- Beck, Ulrich. (1998). *Vad innebär globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska svar*. Göteborg: Daidalos.
- Beckwith, Joan. (1999). Power Between Woman. I *Feminism & Psychology 1999, Vol. 9(4):389-397*.
- Bergman, Bo. (1987). *Battered wives; Why are they beaten and why do they stay?* (Akademisk avhandling i medicin). Stockholm: Karolinska institutet, Department of Psychiatry and Surgery.
- Bergmark, Birgitta. & Lundberg, Hanne. (1995). *Stryptag, famntag, klapp eller död: en reportagebok om kvinnomisshandel*. Stockholm: Carlsson.
- Bergström, Margareta. (1984). Inlägg i *Kvinnomisshandel*. (Rapport från arbetskonferens oktober 1984). Folksam's sociala råd, Folksam's vetenskapliga råd.
- Best, Joel. (1997). Victimization and the victim industry. I *Society, vol. 34, nr. 4*, sid. 9-19.
- Björk, Nina. (1996). *Under det rosa täcket. Om kvinnlighetens vara och feministiska strategier*. Stockholm: Wahlström & Widerstrand.
- Bleier, Ruth. (1991). Science and Gender. A critique of biology and its theories on women. I S. Gunew (Red.), *A reader in Feminist Knowledge* (sid. 249-256). London: Routledge.
- Bóasdóttir, Sólveig Anna. (1998). *Violence, Power and Justice. A feminist Contribution to Christian Sexual Ethics*. (Uppsala Studies in Social Ethics 20). Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bolin, Elsa. (1984). *Kampen mot kvinnomisshandeln*. Stockholm: Brevskolan.

- Borg, Christina. (1990). *Rättstryggheten för kvinnor och barn: Kvinnomiss-handel och sexualbrott i teori och geografisk praktik*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Bourdieu, Pierre. (1999). *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Braidotti, Rosi. (1994). *Nomadic subjects: embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory*. New York: Columbia University Press
- Brottsförebyggande rådet. (1994). *Våld mot kvinnor i nära relationer*. (BRÅ-PM 1994:4.) Stockholm: Brottsförebyggande rådet (BRÅ); Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet. (1997). *Våld mot kvinnor* (BRÅ-rapport 1997:2). Stockholm: Brottsförebyggande rådet; Fritzes
- Brottsförebyggande rådet. (2000). *Grov kvinnofridskränkning. En kartläggning*. (BRÅ-rapport 2000:11) Stockholm; Brottsförebyggande rådet; Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet. (2001). *Dödligt våld mot kvinnor i nära relationer*. (BRÅ-rapport 2001:11). Stockholm; Brottsförebyggande rådet; Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet. (2002a). *Att förebygga våld mot kvinnor i nära relationer*. Lokalt brottsförebyggande arbete. (BRÅ-rapport 2002:8. Idéskrift # 9). Stockholm: Brottsförebyggande rådet; Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet. (2002b). *Våld mot kvinnor i nära relationer. En kartläggning*. (BRÅ-rapport 2002:14). Stockholm: Brottsförebyggande rådet; Fritzes.
- Brottsförebyggande rådet. (2002c). Tabell 100. Hela landet. Anmälda brott, totalt, efter brottstyp. Tabell 420. Personer lagförda för brott efter huvudbrott och huvudpåföljd m.m. Internetupplaga: <http://www.bra.se>.
- Brottsförebyggande rådet. (2003). *Att förebygga våld mot kvinnor. Brottsförebyggande rådets åtgärder under åren 1998-2002 med anledning av Regeringens myndighetsgemensamma och myndighetsspecifika uppdrag (A97/3077/JÄM) för att bekämpa våld mot kvinnor. Slutredovisning*. Internetupplaga <http://www.bra.se>.
- Brottsoffermyndigheten. (1996). *Brottsoffer i forskningen*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Brottsoffermyndigheten. (1997a). *Brottsofferarbetet i Sverige – en kunskapsöversikt*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Brottsoffermyndigheten. (1997b). *Brottsoffer i forskningen*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Brottsoffermyndigheten. (1999). *Brottsofferarbetet i Sverige – en kunskapsöversikt*. Särtryck Forskning och brottsoffer. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Brottsoffermyndigheten. (2000). *Kvinnofrid – att förstå bakgrunden till mäns våld mot kvinnor och dess effekter: ett utbildningsmaterial för personal inom rättsväsendet, hälso- och sjukvården, socialtjänsten och kriminalvården*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.

- BRÅ APROPÅ. (1981:1). *Kvinnomisshandel en privatsak?* I BRÅ-APROPÅ 1981:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Buchwald, Emilie. m.fl. (Red.). (1993). *Transforming a rape culture*. Minneapolis: Milkweed Editions.
- Butler, Judith. (1993). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Christie, Nils. (2001). Det idealiska offret. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret*. (s.46-66). Lund: Studentlitteratur.
- Collier, Jane. m.fl. (1992). Is There a Family? New Anthropological Views. I B. Thorne & M. Yalom (Red.), *Rethinking the Family. Some Feminist Questions*. (s.31-48). Boston: Northeastern University Press.
- Connell, Robert. (1993). *Rethinking sex: social theory and sexuality research*. Philadelphia: Temple University Press.
- Cullberg, Johan. (1981). Nackaprojektet 1974-1979. (Spri-rapport 56). Stockholm: Spri
- Cullberg, Johan. (1980). När manligheten hotas – då slår de. I *Vi nr 45/80*
- Dahlberg, Anita. (1989). Misshandlade kvinnor och rätten. I *Jämfo*, (Rapport 14, 1989)
- Ds 1996:28. *Remissammanställning. Kvinnofrid* (SOU 1995:60).
- Dutton, Donald. G. (1998). *The abusive personality*. New York: The Guilford Press.
- Dutton, Donald & Painter, S.L. (1981). Traumatic bonding: The development of emotional attachment in battered women and other relationships of intermittent abuse. I *Victimology*, 6, 1981, sid. 139-155.
- Duvander, Christina. (1987). *Bara att hon fanns gav kraft. Rapport om en försöksverksamhet med kontaktpersoner till misshandlade kvinnor*. Stockholm: Stockholms socialförvaltning; AVEBE.
- Ekbrand, Hans. (2002). Mäns våld mot kvinnor i samband med separation. I *Kön och våld i Norden*.(s.31-42). (Nordiska ministerrådet, TemaNord 2002:545). Köpenhamn: nordisk ministerråd.
- Eklund-Moroney, Margreth. (2001). *Sista slaget* (5:e uppl.). Karlskrona: Pro futuro utbildning.
- Ekselius, Eva. (1982). *Våld mot kvinnor. Om kvinnomisshandel, våldtäkt, incest och sexuella övergrepp på barn*. Stockholm: PRISMA.
- Eldén, Åsa. (1997). Dödandet framstod som en nödvändighet. Kulturell tillhörighet som förmildrande omständighet i en svensk tingsrättsdom. I *Könssorter(ing). Forskning om kön och makt. Festskrift till professor Eva Lundgren*. (Working Papers series 1). Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Eliasson, Mona. (1992) *Kvinnomisshandel: en indexerad bibliografi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. International.

- Eliasson, Mona. (1997) *Mäns våld mot kvinnor*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Eliasson, Elis Per. (2000). *Män, kvinnor och våld – att förstå och förändra våldsamt beteende*. (Rapport från Manscentrum i Stockholm). Stockholm: Carlssons.
- Elman, R. Amy. & Eduards, Maud. (1991). Unprotected by the Swedish welfare state. A survey of battered women and the assistance they received. I *Women's Studies International Forum*, 14:1991, s. 413-421.
- Elman, R. Amy. (1993). *Avliva myterna om kvinnomisshandel*. Stockholm; ROKS.
- Emerson, Robert. (1996). Konstruktionen av grovt våld och våldsoffer – att framställa ett besöksförbud (L.G. Andersson & K. Eriksson övers.). I M. Åkerström (Red.), *Kultur, Kriminalitet, Kontroll* (sid. 25-54). Stockholm: Carlsson.
- Eneroth, Ann-Katrin & Eneroth, Bo. (1984). *Den sexuella olusten*. Stockholm; Liber.
- Eriksson, Catharina. m.fl. (Red.). (1999). *Globaliseringskulturer: den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*. Nora: Nya Doxa.
- Eriksson, Katarina. (1995). Motsträvighet som anomali i rättsväsendet. Polis och åklagare om kvinnomisshandel. I SOU 1995:60 *Kvinnofrid, del B*, s. 81-160.
- Eriksson, Thomas. (2000). Feministiska myter om mäns våld. I *Dagens Nyheter* 7 augusti 2000.
- Estrada, Philippe. (1999). *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem: utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Avhandlingsserie. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.
- Europarådet. (2002). *Domestic Violence Report*. (Doc 9525). Committee on Equal Opportunities for Women and Men.
- Fahlgren, Siv. (1998). *Diskursanalys, kunskap och kön*. (Rapport nr 23). Umeå: Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Fahlgren, Siv. (1999). *Det sociala livets drama och dess manus: Diskursanalys, kön och sociala avvikelser*. (Rapport nr. 29). Umeå: Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Fausto-Sterling, Anne. (1992). *Myths of gender: biological theories about women and men*. (2:a rev.uppl.). New York, N.Y.: BasicBooks.
- Folkesson, Per. m.fl., (Red.). (2000). *Hegemoni och mansforskning. Rapport från nordiska workshopen i Karlstad 19-21 mars 1999*. (Arbetsrapport mars 2000). Karlstad: Karlstad universitet, Institutionen för samhällsvetenskap Jämställdhetscentrum/Genusvetenskap.
- Folkhälsoinstitutet. (1995). *Ett folkhälsoperspektiv på våld*. (Konferensrapport Folkhälsoinstitutet 43). Stockholm: Folkhälsoinstitutet.

- Foucault, Michel. (1993). *Diskursens ordning: installationsföreläsning december 1970*. (M. Rosengren övers.). Stockholm: Stehag: B. Östlings bokförl. Symposium.
- Frieze, Irene Hanson. (1979). Perceptions of battered wives. I I.H. Frieze m.fl. (Red.), *New approaches to social problems*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Friedman, Kathi. (1981). *Legitimation of Social Rights and the Western Welfare State. A Weberian Perspective*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Flyghed, Janne. (2000). Normalisering av det exceptionella – ett led i den sociala kontrollens expansion. I J. Flyghed (Red.), *Brottsbekämpning – mellan effektivitet och integritet*. Lund: Studentlitteratur.
- Gelles, Richard. & Straus, Murray. (1988). *Intimate violence*. New York: Simon and Schuster.
- Gerhardsson Rosander, Gitt. (1996). *Våld i parförhållandet, Misshandel och hot i ärenden på familjerådgivningen med utgångspunkt från en KFR-konferens på Sättra Bruk 31.1-2.2 1996*. (Rapport nr 40 Psykiatri och habilitering). Örebro: Psykiatri och habilitering, Örebro Län.
- Giddens, Anthony. (1992). *Intimitetens omvandling. Sexualitet, kärlek och erotik i det moderna samhället*. Stockholm: Nya Doxa.
- Gillander Gådin, Katja. (1997). *Kvinnomisshandel och sexuella övergrepp på barn ur ett folkhälsoperspektiv: en kunskapssammanställning och discussionsunderlag för personal inom hälso- och sjukvården*. (Rapport Landstinget Västernorrland).
- Gordon, Linda. (1992). Family Violence, Feminism, and Social Control. I B. Thorne & M. Yalom (Red.), *Rethinking the Family. Some Feminist Questions*. (s.262-286). Boston: Northeastern University Press.
- Grant, Cattis. (1997). (Red.). *Våld mot kvinnor, En faktskrift*. Operation Kvinnofrid, Brottsförebyggande centrum och Resursförvaltningen för skola och socialtjänst.
- Grosz, Elisabeth. (1995). *Space, time and perversion*. New York: Routledge.
- Groth, A. Nicholas. (1979). *Män som våldtar*. Stockholm: Prisma; Riksförbundet för sexuell upplysning.
- Gustavsson, Lars. (1989). *Problemformuleringsprivilegiet. Samhällsfilosofiska studier*. Stockholm: Norstedt.
- Haavind, Hanne. (1982). Makt och kjaerlighet i ekteskapet. I H. Haavind (Red.), *Kvinneforskning: Bidrag till en samfunnssteori. Festskrift till Harriet Holter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Haavind, Hanne. (1994). Kvinnomisshandel en tvivelaktig äktenskaplig handling. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1994:3*, s. 63-71.
- Haeggman, Ullalena. & Sjöblom, Yvonne. (2000). *Familjerådslag*. Lund: Studentlitteratur.

- Haraway, Donna. (1991). *Simians, Cyborgs, and Women: the reinvention of nature*. London: Free Association Books.
- Hearn, Jeff. (1996). The organizations(s) of Violence: Men, Gender Relations, Organizations and Violences. I B. Fawcett m.fl. (Red.), *Violence and Gender Relations*. London: Sage.
- Hedlund, Eva. (1989). *Med könet som vapen och värn*. Stockholm: Sesam.
- Hedlund, Eva. (1990). *Gruppterapi med män som begått sexualbrott*. Stockholm: Sesam/RFSU.
- Hedlund, Eva. (1995). *Fruktan för närhet. Om sexualfientligt beteende hos män*. Stockholm: Carlssons.
- Hedlund, Eva. (1996). *Sexuellt utnyttjad; om terapin efteråt*. Stockholm: Carlssons.
- Hedlund, Eva. (1999). *Män med sexuell beroendeproblematik*. Stockholm: Carlssons.
- Hedlund, Eva & Lundmark, Gunilla. (1983). Våldtäkt – vanmakt; 60 män berättar. I *Delegationen för social forskning*. (rapport 1983:1). Stockholm: Liber/Allmänna förlaget.
- Hedlund, Eva. m.fl. (1979). *Våldtäktskliniken; att möta och arbeta med våldtäktsproblem*. Stockholm: Prisma.
- Hedlund, Eva. m.fl. (1983). *Våldtäktskrisen; En bruksbok för socialarbetare, poliser, sjukvårdspersonal, jurister, anhöriga och andra som kommer i kontakt med våldtagna kvinnor*. Stockholm: LiberFörlag.
- Heimer, Gun. (1997). Vårdens ansvar för sexualiserat våld. I *Brottsoffer i forskningen*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Heimer, Gun. & Nylén, Lars. (1999). *Kvinnomisshandel – den tysta epidemin*. Särtryck ur nordisk kriminalkrönika.
- Hester, Marianne. & Radford, Lorraine. (1999). *Kvinnomisshandel och umgängesrätt; en intervjuundersökning i England och Danmark*. Stockholm: ROKS; Brevskolan.
- Hewson, Daphne. (1999). Empowerment in Supervision. I *Feminism & Psychology 1999. Vol. 9(4)*.
- Hirdman, Yvonne. (2001). *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Holmberg, Carin. (1993). *Det kallas kärlek: en socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Anamma.
- Hubbard, Ruth. (1990). *The politics of women's biology*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Hubbard, Ruth. (1993). *Exploding the gene myth: how genetic information is produced and manipulated by scientists, physicians, employers, insurance companies, educators and law enforcers*. Boston: Beacon Press cop.

- Hydén, Margareta. (1992). *Woman Battering as Marital Act. The Construction of a Violent Marriage*. (Stockholm Studies in Social Work 7). Edsbruk: Akademitryck.
- Hydén, Margareta. (1994). Det blir aldrig som man tänkt sig: Erfarenheter från forskning om kvinnomisshandel. I B-E. Eriksson & E. Näsman (Red.). *Samhällsvetenskap & Vardagserfarenhet. Teori, praktik, etik*. Stockholm: Liber Utbildning.
- Hydén, Margareta. (1995a). *Verbal Aggression as Prehistory of Woman Battering*, (Reprint Series – No. 28 från Journal of Family Violence Vol. 10:1, 1995, sid. 55-71). Stockholm: Stockholms universitet, Socialhögskolan, Institutionen för socialt arbete.
- Hydén, Margareta. (1995b). *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Stockholm: Liber utbildning.
- Hydén, Margareta. (1995c). Mot en förståelse av kvinnomisshandel som en social process. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1995:4*. s.67-74..
- Hydén, Margareta. (1998). Kvinnomisshandel, aktuella frågor i Sverige. I *Våld mot kvinnor*. (BRÅ 1997:2). Stockholm: Brottsförebyggande rådet; Fritzes.
- Hydén, Margareta. (2001). Misshandlade kvinnors uppbrott: en motståndprocess. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Häggström, R. 1998, ”Varför gick hon tillbaka? : en berättelse om kvinnomisshandel. Stockholm: Rimbo: Novelli.
- Jakobsson, Katarina. (1997). Den misshandlade kvinnan i den rättsliga processen. *Våld mot kvinnor*. (BRÅ-rapport 1997:2). Stockholm: Brottsförebyggande rådet; Fritzes
- JÄMFO. (1989). *Kvinnomisshandel*. (Rapport nr 14). Stockholm: Delegationen för jämställdhetsforskning JÄMFO.
- Jeffner, Stina. (1994). *Kvinnojourkunska; en översikt av kvinnojourernas kunskap om sexualiserat våld, speglad mot aktuell forskning*. (Folkhälsoinstitutet Rapport 1994:10). Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Jeffner, Stina. (1998). *Liksom våldtäkt typ... Om ungdomars förståelse av våldtäkt*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Justitiedepartementet. (1981). *Åtalsregler vid misshandel. Förslag avgivet av 1977 års sexualbrottskommitté*. (Ds Ju 1981:8).
- Justitiedepartementet. (2001). *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer* (Ds 2001:73).
- Jönsson, Bodil. (1999). *Tio tankar om tid*. Stockholm: Brombergs
- Killén, Kari. (2000). Vårt eget forhold till våld. I R. Saur (Red.), *Voldens ofre vårt ansvar*.(s. 54-68). (HiO-rapport 2000 nr 9). Oslo: Högskolan i Oslo.
- Kitzinger, (1991). Feminism, Psychology and the Paradox of Power. I *Feminism & Psychology 1991 Vol. 1(1)*:111-129.

- Kvinnovetenskaplig Tidskrift*. (2002:4). Tema: Könsskillnad.
- Kwarnmark, Elisabeth. & Tidefors Andersson, Ingela. (1999). *Förövarpsykologi; Om våldtäkt, incest och pedofili*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Larsson, Charlotta. & Rosengren, Anna-Sara. (2000). *Avliva myterna. (sanningar och lögnar) om mäns våld mot kvinnor*. Stockholm: ROKS.
- Lamb, Sharon. (Red.). (1999). *New Versions of Victims: Feminists Struggle with the Concept*. New York, London: New York University Press.
- Layder, Derek. (1993). *New strategies in social research: an introduction and guide*. Cambridge: Polity Press.
- Lennéer-Axelsson, Barbro. (1989). *Männens röster i kris och förändring*. Stockholm: Sesam; Göteborg: Kriscentrum för män.
- Liljeström, Marianne. (1990). Institutionaliserad sexualitet. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1990:4* s.18-29.
- Liljeström, Marianne. (1998). Bortom Kön? Om makt och sexualitet. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1998:1* s.23-32.
- Lindén, Claudia. (1995). Den politiska biologins kvinnlighet. I C. Lindén & U. Milles (Red.), *Feministisk bruksanvisning*. (s. 276-295). Stockholm: Norstedts.
- Lindgren, Sven-Åke. (1993). *Den hotfulla njutningen: Att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890-1970*. (Doktorsavhandling). Stockholm/Stephag: Symposion Graduale.
- Lindgren, Sven-Åke. (1997). *Politikerna och ekobrotten; en diskursanalys*. (Research report No. 120 from the Department of Sociology Göteborg University). Göteborg: universitetet.
- Lipsky, Michael. (1980). *Street-level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Service*. New York: Russel Sage Foundation.
- Listerborn, Carina. (2002). *Trygg stad. Diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*. (Akademisk avhandling, Chalmers tekniska högskola, Chalmers Arkitektur tema Stadsbyggnad, Göteborg). Göteborg: universitetet.
- Loseke, Donileen. (1992). *The battered woman and shelters. The social construction of wife abuse*. Albany: State University of New York Press.
- Lundberg, Magnus. (1996). *Organisationshorisonter och kvinnomisshandel – kvinnomisshandel som polisärende*. (Network for Research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University, Research Report 1996:5). Lund: universitetet.
- Lundberg, Magnus. (1998). *Kvinnomisshandel som polisärende: att definiera och utdefiniera*. (Network for Research in Criminology and Deviant Behavior at Lund University, Research Report 1998:1). Lund: universitetet.
- Lundberg, Magnus. (2001). *Vilja med förhinder: polisens samtal om kvinnomisshandel*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.

- Lundgren, Eva. (1985). *I Herrens vold; Dokumentasjon av vold mot kvinner i kristne miljoer*. Oslo: Cappelens Forlag.
- Lundgren, Eva. (1989). Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier. I *Kvinnomisshandel*. (JÄMFO Rapport nr 14). Stockholm: Delegationen för jämställdhetsforskning.
- Lundgren, Eva. (1990). *Gud och alla andra karlar; En bok om kvinnomisshandlare*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Lundgren, Eva. (1993a). *Det får da vaere grenser for kjonn; Voldelig empiri og feministisk teori*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundgren, Eva. (1993b). Kvinnomisshandel som en äktenskaplig handling. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1993:3-4*. s. 105-115.
- Lundgren, Eva. (1996). Goddag yxskaft. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1996:1*, s. 74-80.
- Lundgren, Eva. (1997). *Våldets normaliseringsprocess; Två parter – två strategier*. Stockholm: ROKS.
- Lundgren, Eva. m.fl. (2001). *Slagen dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Umeå: Brottsoffermyndigheten; Uppsala universitet.
- Lundgren, Eva. (2002). Hur skall vi sprida och öka kunskapen om våld mot kvinnor – några perspektiv. (Tal av Eva Lundgren). *Nationella rådet för Kvinnofrids konferens 8 mars 2002*. Internet Webbsändning 20020308. <http://www.regeringen.se/webbutskändningar/ondemand/020308.ram>
- Lövkrona, Inger. (2001). Den våldsamme mannen. I I. Lövkrona. (Red.). *Mord, misshandel och sexuella övergrepp: Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press.
- Mellberg, Nea. (2002). *När det överkliga blir verklighet: mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder*. Umeå: Boréa.
- Mika, Måna. (Pseud.). (1992). *Blåöga*. (Verdandi socialpolitisk debatt 67). Stockholm: Verdandi.
- Molina, Irene. m.fl. (Red.). (2002). *Maktens (o)lika förklädnader: kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige: en festskrift till Wuokko Knocke*. Stockholm: Atlas.
- Mulinari, Diana. (1996). Kvinnoprojekt och feminism. I I. Sahlin (Red.), *Projektets paradoxer*. Lund: Studentlitteratur.
- Naumburg, Lars. (1998). *Över gränsen. Om männen och kvinnomisshandeln*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Northrop, Filmer Stuart Cuchow. (1960). *Philosophical Anthropology & Practical Politics. A prelude to war or to just law*. New York: The Macmillan Company.
- Ottoson Hindberg, Barbro. (1984). *Kvinnomisshandel*. Stockholm: LiberFörlag i samråd med Socialstyrelsen.

- Peled, Einat. m.fl. (2000). Choice and Empowerment for Battered Women Who Stay: Toward a Constructivist Model. I *Social Work; Journal of the National Association of Social Workers, January 2000, Volume 45, No 1*, Washington: NASW Press.
- Persson, Anna-Karin. (2001). *Forskning om våld i samkönade relationer. En diskursanalys*. (B-uppsats Kön, samhälle och vetenskap 21-40 p). Lunds universitet: Centrum för genusvetenskapliga studier.
- Persson, Karin. (1998). *Relation och trauma. En bruksbok om mötet mellan hjälpare och offer för sexuella övergrep*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid*.
- Renzetti, Claire. (2001). *Sourcebook on violence against women*. London: Sage.
- Reyes, Paulina de los. (2001). *Diversity and differentiation: discourse, difference and construction of norms in Swedish research and public debate*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Rikskvinnocentrum. (2000). *Vårdprogram: åtgärder vid kvinnomisshandel och sexuella övergrepp*. Uppsala: Rikskvinnocentrum.
- RFSL och SKR. (2001). *Våld i lesbiska relationer. En skrift i samarbete mellan Riksförbundet för sexuellt likaberättigande och Sveriges Kvinnojourers Riksförbund*. Varberg
- Ryding, Anna. (2001). Tiden som retorisk resurs – om brottsofferjourers gränssättningar. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- ROKS och Folkhälsoinstitutet. (1995). *Hur mår du kvinna? Hur mäns sexuella våld påverkar kvinnors hälsa*. (Sammanställningar från föreläsningar under konferensen Hur mår du, kvinna? den 28-29 januari 1994 arrangerad av ROKS). Stockholm: Williamssons.
- Smart, Carolyn. (1995). *Law, Crime and Sexuality. Essays in Feminism*. London: Sage.
- Snare, Annika. (1999). Offerpolitik – en skeptikers betragtningar. I R. Saur (Red.), *Voldens ofre vårt ansvar*. (s. 84-95). (HiO-rapport 2000 nr 9). Oslo: Høgskolan i Oslo.
- Socialdepartementet. (1983). *Kvinnomisshandel. Kartläggning och överväganden*. (Ds S 1983:2).
- Socialdepartementet. (1984). *Forskning om våld mot kvinnor*. (Rapport från ett forskningsseminarium i oktober 1984 arrangerat av Delegationen för social forskning (DSF) vid Socialdepartementet).
- Socialstyrelsen. (1985). *Kvinnomisshandel: rapport från en konferens för invandrarkvinnor och kvinnojourer*. (PM). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (1998). *Våld mot kvinnor – män i kris; En kartläggning av verksamheten på sju kvinnojourer och tre mansjourer*. (SoS-rapport 1998:6).

- Socialstyrelsen. (2002a). *Myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor. Slutredovisning.* (Skrivelse 2002-107-9). Internetupplaga <http://www.sos.se/socialtj/indfam/valdmot.htm>.
- Socialstyrelsen. (2002b). *Att motverka våld mot kvinnor – Internationella erfarenheter.* (Bilaga till slutredovisning 2002a). Internetupplaga <http://www.sos.se/socialtj/indfam/valdmot.htm>.
- Socialstyrelsen. (2002c). *"Tack för att ni frågar" Screening om våld mot kvinnor.* Internetupplaga <http://www.sos.se/socialtj/indfam/valdmot.htm>.
- SOU 1982:61. *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp. Betänkande av 1977 års sexualbrottskommitté.*
- SOU 1994:56. *Ett centrum för kvinnor som våldtagits och misshandlats. Delbetänkande av Kvinnovåldskommisionen.*
- SOU 1995:60. *Kvinnofrid. Huvudbetänkande av Kvinnovåldskommisionen.*
- Svensson, Börje. (1987). *Familjevåldets Barn.* (Slutrapport från projektet "Misshandlade kvinnors barn). Stockholm: PBU.
- Sundberg, Eric. (1993). *Mannens våld ...eller männens.* Linköping: Kriminalvårdsstyrelsen.
- Tham, Henrik. (2001). Brottsoffrets uppkomst och framtid. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret.* (sid. 27-45). Lund: Studentlitteratur.
- Uhnoo, Sara. (2003). *Kön och rädsla för våld.* Internetupplaga <http://www.natverkstan.net/peripeti/forstasid/peripeti.html>.
- Walker, Leonore. (1978). Battered Women and Learned Helplessness. I *Victimology 2, 1978*, sid. 525-534.
- Weinehall, Katarina. (1997). *Att växa upp i våldets närhet. Ungdomars berättelser om våld i hemmet.* (Pedagogisk rapport nr. 59). Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
- Wendt Höjer, Maria. (2002). *Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin.* Malmö: Liber.
- Wersäll, Britt-Louise. (1996). *Femininitet, maskulinitet, våld och moral: mönster, genrer och tidsförändringar i populärpress och TV.* (Rapport Högskolan i Kristianstad 1996:2). Kristianstad: Högskolan.
- Westerhäll-Gisselsson, Lotta. (1981). Om våldtäkt och kvinnomisshandel i rättstillämpningen. I *Kvinnovetenskaplig Tidskrift nr 2, 1981.* s. 56-63.
- Widding Hedin, Lena. (1997). *Det kan hända vilken kvinna som helst; En handbok om bemötandet av kvinnor som blivit utsatta för misshandel och sexuella övergrepp.* Göteborg: Anamma Böcker.
- Widding Hedin, Lena. (1999). *Woman abuse during pregnancy; A prevalence study of psychological and physical abuse among Swedish women.* (Avhandling). Göteborg: Göteborgs universitet, Department of Obstetrics and Gynaecology.

- World Development Report. (1993). *Investing in Health*. New York: Oxford University Press.
- Åkerström, Malin. (1997). Forskning om brottsoffer. I *Brottsoffer i forskningen*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Åkerström, Malin. (2001). Annie – en motberättelse. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret*. (sid. 265-281). Lund: Studentlitteratur.
- Åkerström, Malin. & Sahlin, Ingrid. (2001). Inledning. I M. Åkerström & I. Sahlin (Red.), *Det motspänstiga offret*. (sid. 7-24). Lund: Studentlitteratur.

Forskningsrapporter utgivna i institutionens forskningsrapportserie

1. Dahlström, E: *Funktionalistisk samhällsanalys. En kritisk granskning.* 1964
2. de Laval, G & Sjöstrand, P: *En manual för planering av sociologiska undersökningar.* 1964
3. Olsson, S: *Efterfrågans betydelse för yrkesverksamheten hos gifta kvinnor. Ett försök till analys.* 1964
4. Dahlström, E: *Påverkan, utbyte och makt. En kritisk analys av några modeller och teorier om makt och interaktion.* 1965
5. Dahlström, E, Olsson, S, Rundblad, B & Sjöstrand, P: *Studier av arbetsbyteprocessen.* 1966
6. Berner Öste, M: *Om termer, begrepp och definitioner.* 1966
7. Dahlström, E & Trone, K: *Livscykel och civilstånd.* 1966
8. Osei-Kofi, E: *The Family and Social Change in Ghana.* 1967
9. Hodann, I & Torbjörnsson, B: *En fjällsameby; samt Dahlström, E: Våra samer.* 1968
10. Jungen, B: *Utstötta. En intervjuundersökning bland missbrukare av centralstimulerande medel.* 1969
11. Saarkoppel, H & Selander, P: *Att bygga för kontakt – en myt?* 1969
12. Teeland, L: *The Relevance of the Concept of Reference Groups to the Sociology of Knowledge.* 1971
13. de Laval, G & Rundblad, B: *A Swedish Social and Science Data Archive.* 1971
14. Nilsson, G: *Om bingoismen. Professor Tregs föredrag "Inför resan till SAAP".* 1971
15. Cato, J-C, Nelhans, B & Svensson, I-B: *Allmänprevention – ett laboratorieexperiment.* 1971
16. Asplund, J: *En mycket fri tolkning av några teser i Georg Lukàcs "Historia och klassmedvetande".* 1971
17. Asplund, J: *Om attitydbegreppets teoretiska status.* 1971
18. Bringhed, L-E & Rodhner, A: *Arbetsvårdens ideologi och funktion – en kritisk granskning av en vårdsektors utveckling och utformning.* 1971
19. Östnäs, A: *Bostadsplanering och kvinnornas politiska representation.* 1971
20. Andersson, S: *En fenomenologisk läsning av Georg H Mead. Eller varför verkligheten är verklig och inte ett skådespel.* 1971

21. Carlander, I: *Incest, situation, förbud, beteende*. 1972
22. Jonsson, A & Månson, P: *Försvarsvilja som attityd och kulturfenomen*. 1972
23. Karlsson, K-A & Nilsson, B: *Om lingvistisk relativitet*. 1972
24. Dahlström, E: *Den samiska minoriteten i Sverige*. 1972
25. Andersson, S: *Jag och Du. En studie i intersubjektivitetens socialpsykologi*. 1972
26. Hedberg, L-P: *Kommunikation och social verklighet*. 1972
27. Allwood, J: *The Concepts of Holism and Reductionism in Sociological Theory*. 1973
28. Muga, D: *The Ortega Hypothesis Reconsidered*. 1973
29. Berg, L-E: *Om imitation*. 1973
30. Nelhans, B: *KHAT. A Stimulation Drug in Eastern Africa and the Arabian Peninsula*. 1974
31. Muga, D: *Some Conceptual Dimensions of the Recruitment Process to Collective Habitation among Western Youth*. 1974
32. Andersson, S: *Om konst och vetenskap*. 1974
33. Andersson, S: *Orgasmens sociologi*. 1974
34. Dahlström, E: *Den pågående kulturrevolutionära klasskampen i Kina*. 1975
35. Orban, P: *Reklamen i ett sociologiskt perspektiv*. 1975
36. Mannheimer, E: *Idémateriell kring ungdom och sexualitet*. 1975
37. Muga, D: *Limbu Incorporation into Village Community. A Study in the Sanscritization and Westernization Processes*. 1976
38. Dahlström, E: *Samhällsvetare och praktiker*. 1976
39. Bucht, J, Hammarström, O & Nording, L: *Företag som tagits över av anställda*. 1976
40. Dahlström, E: *Efficiency, Satisfaction and Democracy in Work. Ideas of Industrial Relations in Post-war Sweden*. 1976
41. Bayramoglu, I: *Akademikerna och industrin*. 1977
42. Hofmaier, B & Karlsson, J: *Anläggare. En studie i permanent tillfällighet*. 1977
43. Soidre-Brink, T, Hjärne, L & Lennartsson, H: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport I. Bostadsområden och startskedet*. 1977
44. Soidre-Brink, T, Hjärne, L & Lennartsson, H: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport II. Verksamhet under det första året*. 1977

45. Nelhans, B (red): *Assyrier – vilka är de?* 1977
46. Soidre-Brink, T, Hjärne, L & Lennartsson, H: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport III. Kvartersrådet och hyresgästerna.* 1977
47. Bergfors, I & Hultberg, M: *Speglingar i Aniara. En sociologisk studie om människan i samhället.* 1977
48. Sondell, U: *Den pornografiska filmen som symptom på ett samhällstillstånd.* 1977
49. Lindskoug, K: *Rationalisering och karisma – Max Webers historiesyn.* 1977
50. Jonsson, D: *God vetenskap och förnuftiga människor. Om vetenskaplig, intellektuell och mänsklig utveckling.* 1978
51. Gromark, S & Starke, H: *Att ge rum för gemenskap. Samfällighet eller socialt tomrum. En studie kring den lokala gemenskapens villkor i stadslandskapet.* 1978
52. Rundkvist, P: *Myten om Orfeus.* 1979
53. Hjärne, L, Lennartsson, H & Soidre-Brink, T: *Ökat hyresgästinflytande – en försöksverksamhet. Delrapport IV. Olika synpunkter på verksamheten efter tre år.* 1979
54. Dahlström, E: *Samhällsforskning, samhälle och politik.* 1979
55. Dahlström, E: *Samhällsvetare och praktik.* 1979
56. Johansson, E: *Sektorieell kunskapsutveckling.* 1979
57. Dahlström, E: *Forskning och politik på arbetslivets område. Delrapport 5 från projektet "Praktiker och samhällsvetare".* 1979
58. Friberg, M: *Industrisamhällets sociala sårbarhet. Några systemprinciper och deras tillämpningar.* 1979
59. Halén, A & Wettergren, A-L: *Vårdnadsutredningar. Bakgrund och förfaringssätt.* 1979
60. Hart, M & Westholm, E: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 5: Intervjuer med arbetssökande ungdomar.* 1979
61. Dahlström, E: *Division of Labour, Class Stratification and Cognitive Development.* 1979
62. Hart, M: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 6: Hur hjälper förmedlingen ungdomar?* 1980
63. Hart, M: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 10. Beredskapsarbete i arbetslivet.* 1980

64. Paulson, S & Sjöstrand, P: *Utvärdering av åtgärder mot ungdomsarbetslösheten i Göteborg. Delrapport 9. Kurser för arbetslösa ungdomar*. 1980
65. Schale, C, Sjöstrand, P & Tomkinsson, M: *Kub och ungdomsarbetslösheten. Utvärdering av 200-försöket*. 1981
66. Björnberg, U: *En sextiotalsförort mot åttiotalet. En studie av livsformer och samhällsliv mot bakgrund av regionala förändringar på arbetsmarknaden och i bosättningsmönster*. 1980
67. Johansson, E: *UHÄ:s verksamhet. Del 1. FoU – Organisationen och dess närmiljö. Delrapport 6 från projektet "Praktiker och samhällsvetare"*. 1981
68. Svensson, L: *Skolans funktion och åtgärderna mot ungdomsarbetslöshet. Delrapport 8 i Garanti-projektet*. 1982
69. Nilsson, B: *Samtalsanalys. En introduktion. Delrapport 1 från projektet "Äldres samtalsvanor"*. 1982
70. Dahlström, E & Liljeström, R: *Working-class Women and Human Reproduction*. 1982
71. Hörte, S-Å: *Kontakter mellan arbetsgivare och fackliga organisationer på det lokala planet. Förhandlings- och informationsverksamhet vid arbetsställen*. 1982
72. Hart, H: *Medbestämmandets utveckling. Förändringar av lokalt medbestämmande 1978-1980*. 1982
73. Dahlström, E: *Bestämmande i arbetet. Några idékritiska funderingar kring arbetslivets demokratisering*. 1983
74. Hart, H: *Former för medbestämmande*. 1984
75. Törnqvist, E: *Kampen om tiden. Om deltidsbarn i barnomsorgen*. 1984
76. Dahlström, E: *Grönländsk samhällsförändring. En studie av nordisk kolonialism och dess överskridande*. 1983
77. Halén, A & Wettergren, A-L: *Vårdnadsutredares, domares och ombuds syn på sitt arbete med tvistiga vårdnadsärenden. Delrapport 1 från projektet "Vårdnadsutredningar: kartläggning och försöksverksamhet"*. 1984
78. Johansson, E: *UHÄ:s FoU-verksamhet. Del 2 A*. 1984
79. Blomsterberg, M & Paulson, S: *Ungdomslagen i nio kommuner*. 1984
80. Teeland, L: *Hagas första nybyggda kvarter. De boende och deras uppfattningar om Kv Artilleristen i Göteborg*. 1984
81. Dahlström, E: *Tre problematiserande teman rörande dagens svenska sociologi. Några idékritiska funderingar*. 1985

82. Hansson, M: *Rationalitet och samhällelig rationalisering. Rationaliseringsbegreppet hos Weber och Habermas*. 1985
83. Fürst, G: *Från försök till vedertagen ordning. Om kvinnors integration i traditionellt manligt arbete*. 1986
84. Blomsterberg, M (red.): *Ungdomsarbetslöshet – teoretiska perspektiv och praktiska erfarenheter. Konferensrapport*. 1986
85. Grundén, K: *Teoretisk bakgrund för en alternativ systemutvecklingsmodell med tonvikt på sociala faktorer*. 1986
86. Björkemarken, M, Carle, J & Sjöstrand, P: *Uppföljning av ungdomslagen*. 1986
87. Björnberg, U, Svensson I & Brännberg G: *Socialvårdens kunskaper och erfarenheter för samhällsplanering. Rapport från en förstudie*. 1986
88. Bäck-Wiklund, M: *From Ethnomethodology to Cognitive Sociology*. 1986
89. Brante, T: *Magister Giddens och samhällsvetenskapen*. 1986
90. Bengtsson, J: *Edmund Husserls filosofi – en introducerande översikt över hans fenomenologi och dess inflytande*. 1987
91. Bengtsson, J: *Maurice Merleau-Pontys filosofi. Några grunddrag*. 1987
92. Kuusela, K: *Kultur i Kortedala*. 1987
93. Svensson, B (red.): *Kvinnliga forskare föreläser om kön, makt och arbetsdelning*. 1987
94. Kuusela, K: *Etnisk bostadssegregation i Göteborg*. 1988
95. Teeland, L: *Components of Gentrification in Sweden*. 1988
96. Carle, J & Therborn, G (red.): *Det godas vägar och avvägar. Välfärdsstaten och den sociala styrningens problematik*. 1989
97. Blomsterberg, M, Fürst, G & Göransson, A: *Att bryta mark för brytare – Om jämställdhetsfrågor i gymnasieskolans reformering*. 1990
98. Fürst, G: *Uppföljning av BRYT-TEKNIK. Ett projekt för att öka rekryteringen av kvinnor till mansdominerande tekniska arbeten vid fem statliga myndigheter*. 1990
99. Fürst, G: *En ny gymnasieskola för flickor och pojkar. Jämställdhetsperspektiv på den nya gymnasieskolans linjestruktur*. 1990
100. Dahlström, E: *Sociology and Society in Sweden. Notes on Swedish Sociology during the First Post-war Decades*. 1991
101. Björkemarken, M: *Utvärdering av Socialbidragsprojektet*. 1991
102. Björkemarken, M: *Utvärdering av SYLVA-projektet*. 1991

103. Orban, P: *Duv-projektet. Ett försök att förändra en arbetsorganisation i demokratisk riktning med hjälp av studiecirkelmodellen.* 1991
104. Orban, P: *Långvårdsklinik II. En organisationsanalys.* 1991
105. Blomsterberg, M & Therborn, G (red.): *Vad styr Sverige? Samhällsvetenskapliga lärdomar av 100 års utveckling.* 1991
106. Orban, P: *Decentralisering för vem och vad? Delrapport 1.* 1992
107. Peterson, A: *Women as Collective Political Actors – A Case Study of the Swedish Women's Peace Movement, 1898-1990.* 1992
108. Göransson, A G & Mossberg A-B: *Halva klassen flickor. En modell för att stödja flickors integration på gymnasieskolans fyraåriga tekniska linjer.* 1992
109. Göransson, A G: *Könsorganisering och könskvotering – två strategier för integrering av flickor och kvinnor i tekniska utbildnings- och arbetsvärldar.* 1992
110. Carle, J & Peterson, A (red.): *Social Movements and Social Change.* 1992
111. Kuusela, K: *Integration i invandrartäta bostadsområden? Sammanläggningsdel.* 1993
112. Jonsson, C: *Ung i Åmål – om landsortsungdomars väg mot vuxenlivet i ett livsformsperspektiv.* 1994
113. Dahlström, E: *Contemporary Swedish Sociology. A Personal View.* 1995
114. Nilsson, A: *Att vara men inte synas. Om mäns homosexuella livsrum i Göteborg decennierna kring andra världskriget.* 1995
115. Dahlström, E: *Social Theory and Evaluative Reasoning – a Meta-theoretical Testament.* 1995
116. Einarsdottir, T: *Könets mångfald. Om kön som en strategisk analysvariabel.* 1995
117. Hoerning, E M: *Life Course and Biographical Research: Conceptual Approaches and Methods & Between the Lines.* 1996
118. Fridlitzius, S & Peterson, A (red.): *Stranger or Guest? Racism and Nationalism in Contemporary Europe.* 1996
119. Carle, J: *Aktion eller opinion? En studie av Ungdomens Miljöriksdag.* 1996
120. Lindgren, S-Å: *Politikerna och ekobrotten. En diskursanalys. (En delrapport från forskningsprojektet "Ekonomisk brottslighet – ett samhällsproblem med förhinder")* 1997

121. Hansen, L: *Jobbcentrum. Ett projekt för arbetslösa ungdomar med socialbidrag*. 1997
122. Svensson, L G: *Professionalism och politisk decentralisering. En sociologisk studie av skolan och socialtjänsten i en kommunalsreform*. 1998
123. Lavery, G & Nelhans B (red.): *Ethnic Contact and Ethnic Conflict*. 1998
124. Rundblad, B: *Talcott Parsons. Personliga minnen från möten under åren 1948-1972*. 2000
125. *Jubileumsföreläsningar. Sociologiska institutionens 40-årsjubileum i oktober 1999*. 2000
126. Svensson, L G: *Professionella villkor och värderingar. En sociologisk studie av akademiker i 1990-talets Sverige*. 2002
127. Svensson, L G: *Professionella arbetsorganisationer. Arbetsvillkor och kompetensutveckling i universitets- och IT-sektorn*. 2002
128. Gustafson, P: *Arbetslöshetsförsäkringen och de arbetslösa. Resultat från en attitydundersökning*. 2003
129. Svensson, L G & Evetts J (red.): *Conceptual and Comparative Studies of Continental and Anglo-American Professions*. 2003
130. Furåker, B (red.): *Arbetsvillkor och arbetstillfredsställelse. En studie inom Västra Götalandsregionens primärvård*. 2003